

Antu Sorainen

Rikollisia sattumalta?

**Naisten keskinäistä haureutta koskevat oikeudenkäynnit
1950-luvun Itä-Suomessa**

**Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti
tarkastettavaksi yliopiston pienessä juhlasalissa lauantaina 29.10.2005 klo 10.**

ISBN 952-91-9415-3 (nid.)
ISBN 952-10-2746-0 (PDF)

Yliopistopaino, Helsinki 2005

Rikollisia sattumalta?

Naisten keskinäistä haureutta koskevat oikeudenkäynnit 1950-luvun Itä-Suomessa

Sisällysluettelo

Esipuhe kiitoksin	i
1§ Johdanto	2
2§ Rikosoikeudellisista käytännöistä ja diskursseista	3
3§ Teoreettiset lähtökohdat	9
3.1. Siveellisyys, haureus, genealogia	9
3.2. Queer-tutkimus ja heteronormatiivisuuden kyseenalaistaminen	23
4§ Kaappi	30
5§ Tutkimusartikkelit ja niiden kontekstit	38
5.1. Antropologia ja seksuaalisuus	38
5.2. Haureusrikos-käsitteen tulkinta rikoslaissa	45
5.3. Naisten keskinen haureus tutkintana ja tunnustuksena	52
5.4. Paikallisen ja yleisen hankauspinta	68
6§ Menneisyyttä ei voi ohittaa	73
7§ Lista artikkeleista	75
8§ Lähdeluettelo	76
Abstract and appendix	

Esipuhe kiitoksin

Väitöskirjaani johtanut tutkimusprosessi käynnistyi syyskuussa 1991 Helsingin yliopiston naisoikeuden seminaarissa, jossa ehdotin naisten keskistä haureutta koskevaa lainkohtaa esitelmän aiheeksi. Kumppanikseni sain oikeustieteen opiskelija *Eve Hirvosen*. Yhteistyömme jatkui vuosia ja johti paitsi naisoikeuden seminaariesitelmään ”Lesbo: riitasointu heterolain harmoniassa”, myös kulttuuriantropologian proseminaarityöhön, yleisen oikeustieteen esitelmään, yhteisiin konferenssialustuksiin ja kansainväliseen julkaisuun. Kiitän Eve Hirvosta tutkimuksen käynnistymisestä, yhdessä tehdystä kirjoitus-, ajattelu-, arkisto- ja haastattelutyöstä sekä intellektuaalisesta kanssakäymisestä ja tuesta vuosien varrella.

Käsillä oleva tutkimus laajentaa ja jatkaa niitä historiankirjoituksen, rikosoikeudellisen diskurssin ja saman sukupuolen välisen seksuaalisuuden suhteisiin liittyviä kysymyksiä, joita käsitelin kulttuuriantropologian pro gradu -työssäni ”Talontyttäriä ja uskonsisaria. Naisten keskeisiä haureusoikeudenkäyntejä Itä-Suomessa 1950-luvulla.” Opinnäyte tarkastettiin Helsingin yliopistossa syksyllä 1995. Tarkastajina olivat Helsingin yliopiston kulttuuriantropologian professori *Matti Sarmela* ja rikosoikeuden vt. apulaisprofessori *Panu Minkkinen*. Työtäni ohjasivat ja tukivat antropologian laitoksella tuolloin ja myöhemmin *Karen Armstrong*, *Laura Assmuth*, *Ilkka Ruohonen* ja *Anna-Maria Viljanen*. *Anna-Maria Tapaninen* on lukenut käsikirjoituksiani kriittisen suopeasti gradusta väitösprojektini. Häneltä olen saanut valtavasti ideoita ja energiaa silloinkin, kun tutkimus on näyttänyt juuttuneen paikoilleen.

Kulttuuriantropologian jatko-opiskelijana sain palautetta ja kritiikkiä paitsi kulttuuriantropologian professoreilta *Matti Sarmelalta* ja *Karen Armstrongilta*, myös sosiaaliantropologian professori *Jukka Siikalalta*. Kiitän myös *Timo Kaartista* ja jatko-opintoseminaarilaisia, joista tahdon erityisesti mainita *Susanne Dahlgrenin*, *Siru Maunuksela-Auran*, *Marja Nykäsen*, *Minna Ruckensteinin* ja *Annika Tepon*. Kiitos myös *Arto Sarlalle* käytännön avusta ja hymyistä.

Väitöskirjaprojektini sai varsinaisesti pontta, kun naistutkimuksen professori *Aili Nenola* suostui ohjaajakseni vuonna 1996. Materiaalisesti tutkimustoiminta mahdollistui, kun sain Kristiina-instituutista työhuoneen ja pääsin tutkijakoulutettavaksi valtakunnalliseen Sukupuolijärjestelmä-tutkijakouluun. *Aili Nenolan* vankkumaton kannustus ja luottamus ovat olleet elintärkeitä ja

unohtumattomia. Kiitän tohtorikoulun johtoryhmää – *Liisa Rantalaihoa, Kaija Heikkistä, Tuija Pulkista, Tuula Gordonia, Marianne Liljeströmiä, Ulla Vuorelaa ja Kirsi Saarikangasta* – sekä tohtorikoulukollegoitani *Tiina Kinnusta, Anu Koivusta, Katri Komulaista, Kati Mustolaa, Tutta Palinia, Saara Tuomaalaa, Jaana Vuorta ja Ann-Catrin Östmania* innostavista keskusteluista ja säkenöivästä akateemisesta ilmapiiristä, jossa työ saattoi hautua ja jopa edistyä. Kiitokset myös *Sari Charpentierille, Mila Engelbergille, Katriina Honkaselle, Tarja Kupiaiselle, Iivi Massolle, Kirsi Mäelle, Venla Oikkoselle, Sanna Ojajärvelle, Susanna Paasoselle, Rita Paqvalenille, Sanna Rojolalle, Katja Yesilovalle* ja muille.

Kumarran vastaväittäjälleni, naistutkimuksen professori *Marianne Liljeströmille*, joka on kannustanut minua hyväntuulisesti ja monin tavoin koko tohtorikoulun ajan.

Esitarkastajani *Jan Löfström* ja *Panu Minkkinen* ovat olleet korvaamaton akateeminen voimavara kautta koko tutkimusprosessin. Molemmat ovat auliisti jakaneet asiantuntemustaan ja antaneet ohjeita laajalta pätevyysalueeltaan sekä kannustaneet ja auttaneet minua ulkomaille suuntautuneessa tutkimusvaiheessa. Vietin Jan Löfströmin neuvosta ja Panu Minkkisen kannustuksella lukuvuoden 1996-1997 jatko-opiskelijana Leedsin yliopistossa professori *Carol Smartin* ja professori *Sasha Roseneilin* oppilaana. Smart ja Roseneil tutustuttivat minut kansainväliseen seksuaalisuutta ja sukupuoliä tutkivaan tiedeyhteisöön ja rohkaisivat minua julkaisemaan ja pitämään esitelmää kansainvälisillä foorumeilla. He myös kommentoivat kyökkienglanniksi tehtyjä käsikirjoituksiani. Leedsin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan dekaani, professori *Sally Wheeler* oli myös korvaamaton ohjaaja Oscar Wildea ja case law-oikeutta koskevien keskusteluiden suhteen.

Brittiläisen kulttuuripiirin parista löysin myös toisen akateemis-henkisen tukikohdan: professori *Davina Cooperin* johtaman Centre LGS:n (Law, Gender & Sexuality). Olin väitöskirjaprojektin aikana kahteen otteeseen Davina Cooperin kutsumana vierailevana tutkijana Keelen oikeustieteellisessä tiedekunnassa. Centre LGS:n kollegoista kiitän ystävällisen keskusteluilmapiirin luomisesta myös *Brinda Bosea* (Delhi), *Ruth Fletcheria, Daniel Monkia, Didi Hermania* ja *Sally Sheldonia*.

Oikeus- ja yhteiskuntatieteellisen keskusteluympäristön minulle ovat suoneet Suomessa erityisesti Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen yhdistys (OYY) ja OPTULAN suojissa toiminut kriittisten

tutkijoiden yhdistys. Näiden molempien puheenjohtaja *Päivi Honkatukia* on ollut tutkimukseni kuluessa korvaamaton ystävällismielinen sielu ja keskusteluyhteisön luoja. Kiitän myös *Heini Kainulaista*, *Helena Karmaa*, *Timo Koranderia*, *Hille Koskelaa*, *Timo Kyntäjää*, *Sanna Kohvakkaa* (ent. *Melaranta*), *Minna Ruuskasta*, *Kari Saarta*, *Sari Vesikansaa*, *Anne Väisästä* ja *Antti Weckrothia* vuosien varrella käydyistä kriittisistä keskusteluista. Pohjoismaissa keskusteluareenan on tarjonnut Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi (NSfK), jonka lukuisissa kesäseminaareissa olen esitellyt työtäni kärsivälliselle kriminologikaartille. Kiitän erityisesti *Kati Mustolaa*, joka aikoinaan luotsasi Eve Hirvosen ja minut kyseisen järjestön pariin. Kiitos myös *Kauko Aromaalle* ja *Tanja Mikkoselle* taloudellisen mahdollisuuden järjestämisestä osallistua kyseisiin seminaareihin. European Group for the Study of Deviance and Social Control on tarjonnut lämminhenkiset puitteet yhteydenpitoon eurooppalaisiin kriittisiin kriminologeihin. Ryhmän vuosittaisissa kokouksissa olen joitakin kertoja voinut myös esitellä väitöskirjatutkimustani. Kiitän erityisesti *Karen Leanderia* (Tukholma), *Phil* ja *Deena Scratonia* (Belfast) sekä *Eileen Berrya* ja *Helen Jonesia* (Manchester) työtäni koskevasta palautteesta ja kannustuksesta.

Oikeustieteellisen innoituksen minulle on luonut ennen kaikkea toinen ohjaajani, professori *Kevät Nousiainen*. Miten voisinkaan kiittää inspiroivista keskusteluista, tutkimusteksteistä ja intellektuaalisesta esikuvasta. Myös rikosoikeuden professori *Pekka Koskinen* ja oikeussosiologian professori *Paavo Uusitalo* ovat toimineet ohjaajinani, siitä kiitos. Muita tärkeitä kontakteja oikeustieteen puolella ovat olleet *Soile Pohjonen* ja *Juha Karhu* (ent. *Pöyhönen*), joiden tutkimusavustajana aikoinaan opettelini oikeustieteellisten arkistojen ja kirjastojen käyttöä. Myös *Anu Pylkkänen* ja *Johanna Niemi-Kiesiläinen* ovat aina auliisti vastailleet kysymyksiini.

Erityiskiitokset esimiehelleni, professori *Kirsi Saarikankaalle* seminaariohjauksesta ja kärsivällisestä avusta työn loppuvaiheen käytännön kommervenkeissä. Kristiina-instituutti työyhteisönä on kuluneiden vuosien aikana ollut täysin korvaamaton. On vaikea kuvitella mukavampaa työyhteisöä! Entinen työhuonekumppanini *Lilli Hurnonen* ja nykyinen eli *Anna Moring* ovat molemmat ilostuttaneet elämäni aina niinä päivinä, kun olen sattunut yhtä aikaa paikalle. Anna Moringille kuuluu myös erityisen painava kiitos väitöskirjan painokuntoon saattamisesta. Lämmin ajatus myös kaikille muille nykyisille ja entisille Kristiinoille: *Kirsi Erärannalle*, *Aino-Maija Hiltuselle*, *Hanna Lehdolle*, *Anne Naukkariselle*, *Katja Nordlundille*, *Marja Nykäselle*, *Outi Pajalalle*, *Pia Purralle*, *Eeva Raevaaralle*, *Leena-Maija Rossille*, *Anna Rotkirchille*, *Minna Uimoselle*, *Maija Urposelle*,

Leena Viitaniemelle, Annukka Jamistolle ja kaikille muille. Kiitokseni myös naistutkimuksen dosentti *Terhi Utriaiselle* toimimisesta tiedekunnan edustajana arvosanalautakunnassa. Naistutkimuksen jatko-opintoseminaarilaiset syksyllä 2004 auttoivat myös huomattavasti käsikirjoitukseni loppuun saattamisessa.

Jyväskylän yliopiston naistutkimuksen oppiaine on tullut minulle viime vuosina hyvin merkitykselliseksi intellektuaaliseksi kodiksi. Kiitokset etenkin professori *Tuija Pulkkiselle*, joka on tarjonnut minulle mahdollisuuden väitöskirjan työstämiseen tutkijaseminaarissa. Professori Pulkkinen on kannustanut ja tukenut minua työni kaikissa vaiheissa ja vaikuttanut ajatteluni kehittymiseen merkittäväällä tavalla. Dosentti *Eeva Jokinen* on myös antanut aikaansa ja apuaan ylenpalttisesti, etenkin työn loppuvaiheissa, samaten kuin *Marja Kaskisaari*. Kiitän myös *Tuija Modinosta, Eeva Urriota* ja opiskelijoiden ainejärjestön puheenjohtajaa *Leena Isoahoa* sekä kaikkia kursseillani olleita opiskelijoita hedelmällisestä opetus- ja keskusteluympäristöstä Jyväskylässä.

Kollegoistani haluan kiittää vielä erikseen *Tuula Juvosta, Harri Kalhaa, Paula Kuosmasta, Kati Mustolaa* ja *Johanna Oksalaa*, jotka lukivat loppuvaiheessa käsikirjoitusversioitani hyvin nopeassa tahdissa. Artikkeleiden ja käsikirjoituksen kommentoimisesta kiitän myös *Niklas Bengtsonia, Sara Heinämaata, Ilpo Helénia, Marjatta Rahikaista, Martina Reuteria, Heidi Romoa, Pia Siveniusta, Päivi Paappasta, Laura Starkia* ja *Soile Veijolaa*.

Helsingin yliopiston queer-tutkimuksen opintopiiri, samaten kuin Suomen queer-tutkimuksen seuran (SQS) ja queer-tutkimusyhteisön ja -aktivistien olemassaolo on mahdollistanut tämän tutkimuksen synnyn. Kiitän erityisesti *Pia Livia Hekanahoa, Virva Hepolampea, Jenny Kangasvuota, Sanna Karkulehtoa, Lasse Kekkiä, Auli Köngästä, Elina Lahtea, Jukka Lehtosta, Johanna Pakkasta, Pete Sipilää, Malla Suhosta, Jan Wickmania* sekä *Jens Rydströmiä, Jan Magnussonia* ja *Lisbeth Stenbergia* Ruotsissa. Myös Pornoakatemia-tutkimusprojektin jäsenet *Merja Lind* ja *Karolina Kiil* ovat edesauttaneet väitöstutkimukseni valmistumista kannustavalla asenteellaan. Erityinen kiitos loputtomista työtunneista *Juulia Jyrängille* väitöskirjan viimeisen version painokuntoon saattamisessa.

Kielentarkistuksesta ja käsikirjoituksen sisältöön liittyvistä kriittisistä huomioista kiitokset *Aileen Espiritulle* ja *Lisa Muszynskille*. Dr. *Natalia Gerodetti* (Lausanne/Leeds) on ollut tärkein ulkomainen

kollegani, jonka Sveitsin seksuaalisuuksien modernisaatiota koskevasta väitöskirjasta olen ammentanut ideoita myös omaan työhöni. Dr. *Joanna Mizielinskan* (Varsova) ystävyys on tarjonnut harvinaisen mahdollisuuden pohtia queer-teorian kääntämistä ei-angloamerikkalaisessa kulttuuripiirissä. *Kath Westonin* (Harvard) viisaat sanat ja esikuvalliset tutkimukset ovat pitäneet minut työkykyisenä vaikeina aikoina. *Esther Newton* (SUNY) kommentoi ensimmäisiä artikkelikäsikirjoituksiani, samaten kuin edesmennyt *Dorelies Kraakman* (Amsterdam). Molemmat ovat olleet korvaamattomia esikuviani. *Jeffrey Weeks* tarjosi ystävällisesti tilaisuuden esitellä työtäni hänen tutkijaseminaarissaan Etelä-Lontoon yliopistossa, kiitos siitä. *Estelle B. Freedman* antoi kannustavia kommentteja opponentinani Chicagon The Future of the Queer Past -konferenssissa vuonna 2000.

Suurenmoiset kiitokset *Annamari Vänskälle* inspiroivasta intellektuaalisesta seurasta sekä korvaamattomasta avusta väitöskirjan ensimmäisen version viimeistelyssä. Kiitokset myös kuvitukseen liittyvästä avusta.

Ystäviäni *Arto Kallioniemeä*, *Johanna Jalkasta*, *Eero Jokelaa*, *Minna Kasurista*, *Seija Hirstiötä*, *Virva Ohvoa*, *Elisa Ruuskasta*, *Seija Suontaustaa*, *Greet Wesselsia*, *Suvi Sillanpäättä* ja *Leena-Kaisa Saarnilehtoa* kiitän henkisestä lämmöstä ja kaikenlaisesta avusta elämässä. Kiitokset myös *Kasurisen perheelle* Siilinjärvellä kenttätöaikaisen tukikohdan tarjoamisesta, samoin kuin Kuopion ja Siilinjärven poliisilaitoksien työntekijöille.

Kiitokset kaikille niille, joita olen tätä tutkimusta varten haastatellut tai joilta olen saanut tutkimusaineistoa, sekä myös heille, joiden elämää olen lupaa kysymättä oikeusdokumenteista tutkinut.

Kiitokset myös *Anna-Liisa* ja *Olli Soraiselle*, *Pitalle*, *Markukselle*, *Eevalle*, *Eemelille*, *Jussille* ja *Analle*, *Jatalle* sekä *Railille* lojaaliudesta, konkreettisesta tuesta ja yleisestä perusturvallisuudesta.

Taloudellisesta tuesta kiitän seuraavia tahoja: *Emil Aaltosen säätiö*, *Väinö Tannerin säätiö*, *Sukupuolijärjestelmä-tutkijakoulu*, *Suomen Kulttuurirahasto*, *Oskar Öflundin säätiö*, *the British Council* ja *Tuija Talvitie*, *Suomen Akatemia*, *Naisasialiitto Unioni*, *Seta-säätiö* ja *Helsingin yliopiston kansleri*.

Rikospaikkakuvauksen tarkoitus on *toisaalta* täydellisen kuvauksen aikaansaaminen siitä, mitä on tapahtunut, eli rikoksen entistäminen, mihin sisältyvät tapahtumain kulku, menettelytapa, vaikuttimet, anastettu omaisuus ja rikoksentekijän muu toiminta rikospaikalla, sekä *toisaalta* rikoksentekijää vastaan todistusaineistona käytettävien jälkien talteenotto...Vähäisintäkään pikkuseikkaa ei saa jättää huomioonottamatta. Mitään ei saa jättää sattumanvaraana.

Poliisikoulussa käytetty oppikirja Svensson & Wendel: "Rikospaikkatutkimus", 1955, 17 (kursivointi alkutekstissä).

Tässä kohtaamme tietämisen rajat, jotka käyttävät tiettyä väkivaltaa, mutta eivät perustu mihinkään välttämättömyyteen; rajat, joille on mahdollista astua tai joita voi tutkia senkin uhalla, että menettää tietynlaisen turvallisuuden etäännyttä vakiintuneesta ontologiasta [...] Tämä merkitsee sitä, että on katsottava sekä niitä ehtoja, joilla objektien maailma on muodostettu että näiden ehtojen rajoja.

Judith Butler: "Undoing Gender", 2004, 27.¹

1§ Johdanto

Tutkimukseni käsittelee naisen keskistä haureutta koskeneita oikeudenkäyntejä 1950-luvulla, niiden ympärillä käytyä rikosoikeudellista keskustelua sekä kyseisen lainkohdan syntyä ja rikosoikeudellista tulkintaa eri vuosikymmenillä.

Haureuden harjoittamisesta toisen samaa sukupuolta olevan kanssa tuomittiin 1950-luvulla Itä-Suomessa useita naisia. Oikeudenkäyntien perusta oli Suomen silloisen rikoslain 20. luvun 12. pykälän 1. momentti, jonka mukaan saman sukupuolen keskinäisestä haureudesta voitiin rangaista maksimissaan kahden vuoden vankeudella: *"Jos joku harjoittaa haureutta toisen samaa sukupuolta olevan kanssa; rangaistakoon kumpikin vankeudella korkeintaan kahdeksi vuodeksi."* (RL 20:12,1 1889/1894.)

Tarkastelen tutkimukseeni sisältyvissä kuudessa tieteellisessä artikkelissa sitä, miten suomalaiset oikeusoppineet tulkitsivat vuoden 1889/1894 rikoslakiin kirjattua naisten keskisen haureuden kriminalisoimista säädöstä, ja millä tavoin säädöstä käytännössä sovellettiin 1950-luvulla poliisitoimessa ja tuomioistuimissa tiettyjen naisten ruumiisiin kohdistuvina toimenpiteinä. Tutkimusartikkelit on kirjoitettu vuosien 1996 ja 2000 välillä, ja johdanto vuonna 2005. Näihin

¹ *"Here we are confronted with the limits of what is knowable, limits that exercise a certain force, but are not grounded in any necessity, limits that can only be tread or interrogated by risking a certain security through departing from an*

vuosiin osuu merkittäviä muutoksia suomalaisessa lainsäädännössä ja niillä tieteenaloilla, joilla liikun, eli naistutkimuksessa, queer-tutkimuksessa ja antropologiassa. Käsittelen tässä johdannossa kyseisiä muutoksia ja teoreettisia lähtökohtiani niiltä osin, kuin ne ovat oleellisia artikkelien teemojen kannalta. Ensiksi taustoitan lyhyesti suomalaisen rikosoikeuden käytäntöjä ja tutkimuksen aineistoja. Toiseksi kartoitan teoreettisia lähtökohtiani eli siveellisyden ja haureuden käsitteitä, genealogiaa ja mikrohistoriaa. Kolmanneksi pohdin queer-tutkimuksen kysymyksenasetteluja ja heteronormatiivisuuden kyseenalaistamista. Oman neljännen lukunsa muodostaa *kaappi*, jonka ovensuuhun tutkimukseni asettuu. Viidenneksi tarkastelen tutkimusartikkeleiden kirjoittamiskonteksteja ja sisällöllisiä teemoja. Viimeinen luku tiivistää tutkimukseni tuottamat huomiot kysymykseksi 'ohikulkijan' moraalista.

2§ Rikosoikeudellisista käytännöistä ja diskursseista

Suomen rikoslaki säädettiin vuonna 1889. Samaa sukupuolta olevien henkilöiden keski- 'hauereelliset' teot tuominnut lainkohta oli voimassa vuodesta 1894 vuoteen 1971. Rikoslain valmistelu oli 1800-luvun merkittävimpiä lainsäädäntöhankkeita Suomessa.² Uusi rikoslaki poikkesi useimmista muista ajan eurooppalaisista rikoslaeista, joissa juridisen sodomia-perinteen mukaisesti vain miesten keskinen haureudenharjoittaminen oli rangaistavaa.³ Suomessa myös täysi-

established ontology [...] What this means is that one looks both for the conditions by which the object field is constituted, and for the limits of those conditions." Käännös Annamari Vänskä ja Leena-Maija Rossi.

² Ruotsi-Suomen vuoden 1734 laki oli rakennettu ns. pelotusaatteelle. Lain veriset rangaistukset ja pelotusideologia eivät enää 1800-luvulla sopineet yhteen vallitsevan oikeus- ja rangaistuskäsityksen kanssa, joten rikoslain säätämistä tuli valtiosäätyjen ensimmäisiä tehtäviä. Suuriruhtinaskausi Venäjän vallan alaisuudessa oli aiheuttanut katkoksen lainsäädäntötyöhön vuoteen 1863 asti, jolloin valtiopäivät kutsuttiin koolle. Uudistuksen alkuvaiheessa valtiosäädyille annettiin vuonna 1863-1864 joukko rikoslakia koskevia esityksiä, joilla luotiin säännösmuotoinen suunnitelma rikoslain yleisiksi perusteiksi ja toteutettiin joukko väliaikaisuudistuksia, jotka huipentuivat vuonna 1866 asetuksella annettuihin osittaisuudistuksiin. Näissä asetuksissa otettiin vapausrangaistus sanan nykymerkityksessä ensimmäistä kertaa käyttöön Suomessa. Hallitus nimitti vuonna 1865 komitean valmistamaan uutta rikoslakia niille yleisille perusteille, jotka valtiosäädyt olivat hyväksyneet. Valmistelukomitean työ johti vuonna 1875 julkaistun rikoslakiehdotukseen. Ehdotusta kohtaan osoitettu voimakas kritiikki johti ns. tarkastuskomitean asettamiseen vuonna 1881. Se sai oman ehdotuksensa valmiiksi vuonna 1884. Kyseisen ehdotuksen pohjalta valmisteltiin lopullinen esitys uudeksi rikoslaiksi vuoden 1885 valtiopäiville. Asia ei ehditty tuolloin käsitellä loppuun, joten sama ehdotus esitettiin miltei muuttamattomana vuoden 1888 valtiopäiville, joilla se muutamin muutoksin hyväksyttiin. Rikoslain valmistelu eteni 'suomalaisena' hankkeena ilman yhteyksiä samoihin aikoihin käynnissä olleeseen Venäjän rikoslain valmisteluun. Rikoslaki annettiin eli julkaistiin 19.12.1889, ja sen oli määrä astua voimaan tammikuun alussa vuonna 1891. Aleksanteri III vahvisti rikoslain kuitenkin vasta 14.4.1894 joidenkin Suomen ja Venäjän suhteisiin liittyvien sanontojen aiheuttamien viivytysten jälkeen. Senaatti päätti julistuskirjan julkaisemisesta ja muutosasetusten antamisesta 21.4.1894. (Serlachius 1919, 13-15; Kivivuori 1971, 10-29; Tyynilä 1989, 461-477; Backman 1992, 237; Löfström 1999, 201.)

³ Sodomia-kielto johdettiin Sodoman synneistä. Moos. 18:22 määrittelee sodoman rangaistukseksi ehdottoman kuolemanrangaistuksen. Sodomia on tulkittu juridiikan traditiassa pääasiallisesti miesten keskinäiseksi genitaaliseksi seksuaaliseksi teoksi, mutta eri maissa ja eri aikakausina naiset ulossulkevat ja mukaan liittyvät tulkinnot ovat taistelleet keskenään. Kiistelevistä juridisista tulkinnoista esim. Träskman (1990, 252) ja Brown (1986, 3-20). Sodoman käsitteen

ikäisten naisten keskinen haureudenharjoittaminen oli sisällytetty säädöksen piiriin. Kansainvälisessä tutkimuksessa ja keskustelussa tätä ei ole useinkaan huomattu. Esimerkiksi hollantilainen historioitsija Judith Schuyff (1994, 108) luettelee lesbohistoriaa käsittelevässä väitöskirjassaan naisten keskinen haureuden sisällyttävinä rikoslakeina vain Hollannin, Kreikan, Itävallan, Ruotsin ja eräät Sveitsin kantonit.⁴

1950-luvun suomalaisissa oikeudenkäynneissä oli kyse erilaisten kulttuuristen käsitysten, yhteiskunnallisten keskustelujen, oikeudellisten diskurssien ja käytäntöjen sekä arkielämän asenteiden vaikutuksesta toisiinsa ja vaikuttamisesta toisistaan. Oikeuden tekstuaalinen taso eli itse laki ja sen esityöt velvoittivat ja raamittivat tuomioistuinkäytäntöä ja tuomareiden tulkintoja. Lain soveltamisen taso puolestaan vaikutti ja vaikutui lain tulkinnan eli rikosoikeuden auktoriteettien kirjoitusten tasolla. Yhteiskunnalliset ja poliittiset keskustelut sekä sosiaaliset ja juridiset muutokset puolestaan vaikuttivat näihin kaikkiin. Vaikka lainsäädännöllä muodostetaan oikeussääntöjä ja luodaan oikeudellisia normeja, legaalisilla määritelmillä ei ratkaista teoreettisia, poliittisia, yhteiskunnallisia tai oikeustieteellisiä kysymyksiä. Vaikka jokin lainsäädäntö olisi oikeustieteellisesti tai niin sanotun oikeustajun kannalta kestävä, sitä sovelletaan niin kauan kuin se on voimassa.⁵

Rikoslain historia näyttääkin jokseenkin sotkuiselta, kun sitä kirjaa genealogisesti naisten keskinen haureuden osalta.⁶ 1950-luvun tapahtumia voi nyt tarkastella sellaisten välineiden kautta – Michel Foucault’n ajatukset genealogiasta, queer-teoriat ja kriittiset tutkimukset suomalaisen rikosoikeuden vaiheista – joita ei ollut 1950-luvulla olemassa.⁷ Sotien jälkeen Suomen rikoslaisissa samoin kuin

³keksimisestä’ keskiajalla tarkemmin Jordan (1997). Sodomia-käsitteestä queer-tutkimuksessa Kekki (2004) ja Linkinen (2004).

⁴Schuyff viittaa Hirschfeldiin, joka kylläkin kertoo Suomen lainsäädännöstä aivan oikein. Sveitsin lainsäädännöstä tarkemmin Gerodetti (2002, 78-117); Ruotsin lainsäädännöstä ja oikeuskäytännöstä Rydström (2001, 39-66 ja 332-344); muista mainituista kodifikaatioista Sorainen (1995, 39-55). Hirschfeldin (1914, 842-869) mukaan Euroopan ulkopuolella sodomia-lainsäädännön rangaistavuuden piiriin naiset kuuluivat Persiassa, brittiläisessä Itä-Intiassa, New Yorkin ja Teksasin osavaltioissa sekä Chilessä ja Kolumbiassa.

⁵Vrt. Backman (1992, 238-240). Ks. myös Tulenheimo (1930), joka pohtiessaan Allan Serlachiuksen ehdotuksia uudeksi rikoslaiaksi edusti kantaa, jonka mukaan lainsäädännön tuli jättää oikeustieteelle vapaus kehittää oikeusjärjestystä oikeudellisen käytännön kautta pyrkimättä lainsäädännössä vahvistamaan oikeustieteellisiä kiistakysymyksiä.

⁶Vrt. Brown (1998, 37): “Genealogy promises dirty histories, histories of power and subjection, histories of bids for hegemony waged, won and vanquished, the ‘endlessly repeated play of dominations’ rather than histories of reason, meaning or higher purpose.” Ks. myös Hoy (1998, 27) genealogin ja antropologin suhteesta: “The techniques of anthropological observation are being used more and more by modern society on itself [...] The genealogist thus tries to see as strange what the culture takes to be familiar.”

⁷Foucault löysi Friedrich Nietzschen ajattelun vuonna 1953, mutta vasta vuonna 1966 ilmestynyt teos *Les Mots et les choses* nosti hänet intellektuaaliselle maailmankartalle. (Koivusalo 2001, 258-259.) Oksalan (2002, 133) mukaan Foucault esitteli genealogian käsitteen tuotannossaan vasta vuonna 1971 ilmestyneessä artikkelissa (engl. 1984: Nietzsche, Genealogy, History). Queer-teorian käsite on lanseerattu Pohjois-Amerikassa 1990-luvun alussa, osittain

muualla yhteiskunnassa tapahtui tosin paljon muutakin nykynäkökuilmasta kummututtavaa kuin naisten keskinäiseen haureuteen liittyvien oikeustoimien tihentyminen. Esimerkiksi eduskunnassa ajettiin rikoslain ankaroitamista lastensuojelun nimissä. Perheideologinen ideologia tihentyi ja ankaraan kuriin nojautuvia koulukoteja perustettiin. Yleinen ilmapiiri oli moraalisesti ahdasmielinen, muun muassa sterilisaatio ja eugeniikka olivat yleisiä puheenaiheita.⁸ Kastratiota koskevan lainsäädännön tehostaminen uuden kastroimislain muodossa vuonna 1950 on aikansa muuta länsimaista lainsäädäntöä ja rangaistuskäsitystä ajatellen varsin brutaalia.⁹ Rikoslaki ei siis ole ainoa syytä 1950-luvun 'outouksiin', eikä sen demonisoiminen ole tutkimukseni päämäärä. Tutkimukseni on ennen kaikkea pakottavien (seksuaali)moraalinormien kritiikkiä. Se kohdistuu 1950-luvusta käsin sekä menneisyyteen että tähän päivään.

Rikoslain 20. luvun 12. pykälän 1. momentti pysyi sellaisenaan voimassa halki hyvin erilaisten kiistojen ja ajanjaksojen: 1800-luvun lopun lainsäädäntökamppailuista 1920-luvun reformihankkeisiin ja 1960-luvun radikaaleihin yhteiskunnallisiin ja kriminaalipoliittisiin keskusteluihin. Laki kumottiin vasta vuonna 1971 erilaisten kansainvälisten ja kansallisten yhteiskunnallisten keskustelujen seurauksena. Termiä 'siveellisyysrikos' käytettiin rikoslaissa kuitenkin aina vuoden 1889/1894 laista vuoden 1999 rikoslain uudistukseen asti, jolloin otettiin käyttöön uusi 'seksuaalirikoksen' yleiskäsite.

Samaa sukupuolta olevien henkilöiden kesken 'haureuden' kriminalisoineen pykälän voimassaoloaikana 1894-1971 tuomittiin yhteensä 1074 henkilöä, joista naisia oli 51 ja miehiä 1023. Vuodesta 1894 vuoteen 1923 henkilöt, joita syytettiin haureudesta samaa sukupuolta olevan kanssa, tilastoitiin yhdessä niiden kanssa, joita syytettiin eläimeen sekaantumisesta. Historiantutkija Jan Löfström (1994, 121; 272) ja sosiologi Kati Mustola (1995; 2004, 488-489) ovat selvittäneet tilastoja tarkemmin sukupuolen suhteen. He ovat tutkineet myös miesten oikeudenkäyntejä. Oman naisten tapauksia koskevan aineistonkeruun aikana luin miehiä koskevat poliisitutkintapöytäkirjat

vastareaktionä lesbo- ja homotutkimuksen sosiaalis-konstruktionistiselle tutkimusotteelle (Corber & Valocchi 2003; 2-6).

⁸ Ks. 1950-luvun ilmapiiristä esim. Löfström (1994, 174-212); Sorainen (1995, 60-70); Utrio (2003, 30-46).

⁹ Ks. kastroimislain kritiikistä Salmiala (1951/1965, 58-83). Suomi oli 1950-luvulla ainoa maa, jossa kastroiminen voitiin panna täytäntöön ilman asianomaisen suostumusta. Kastroinnilla katsottiin voitavan sammuttaa sukuviettiä poistamalla sukurauhaset (Anttila 1956, 30-31). Miehillä langetettujen tuomioiden seurauksena saattoi olla myös kastratio pakkotoimenpiteenä, jos toinen osapuoli oli alaikäinen. Vuoden 1952 loppuun mennessä kaksi miestä oli kastroitu tällä perusteella, vuosina 1953-1959 korkein oikeus vahvisti seitsemän uutta päätöstä. Kaiken kaikkiaan lääkintöhallitus vahvisti vuosina 1950-1957 97 kastratiopäätöstä, joista 91 pantiin täytäntöön. Naisten kastroimista esitettiin neljässä tapauksessa, jotka kaikki lääkintöhallitus hylkäsi. Yksi näistä esityksistä koski aineistooni kuuluvan Yrtilahdon orpokodin johtajaa. Tietyvästi vuoden 1958 jälkeen Suomessa ei ketään ole määrätty pakkokastratioon. Tarkemmin kastratiolaista ja eugeniikka-keskusteluista 1950-luvulla esim. Honkanen (1958); Löfström (1994, 185-188); Sorainen (1995, 68-70).

tarkasti läpi siinä määrin kuin niitä tuli vastaan rikosilmoituksissa ja muissa oikeusdokumenteissa, mutta en ole analysoinut tai vertaillut miesten tapauksia millään tavoin systemaattisesti. Olen kerännyt oikeusjärjestelmän dokumenteista koostuvan aineistoni Korkeimman oikeuden ja käräjäoikeuksien tuomiokirjoista sekä poliisitutkintapöytäkirjoista vuosilta 1950-1960. Järjestelmällisen tutkimuksen tekoa haittaa se, että asiakirjat ovat mapeissa usein numeroimatta, paperit ovat sekaisin, eivätkä ilmoitusten ja lopullisten rikosasiain luetteloiden numerot aina täsmää toistensa kanssa.¹⁰

Tilastoa poliisin tietoon tulleista rikoksista on julkaistu vuodesta 1927 lähtien. Tilastointi perustui valtioneuvoston päätökseen joulukuun 11. päivältä 1926. Vuodesta 1951 lähtien poliisin lähettämät kaavakkeet sisälsivät tietoja myös 'nuorista rikoksentekeijöistä' ja alaikäisyyden perusteella syyttämättä jätetyistä henkilöistä. Ennen 1930-lukua saman sukupuolen keskistä haureutta koskevien tuomioiden määrä oli vähäinen, eikä tuomioiden tilastointikäytäntö ollut yksilöitynyt. Vuosina 1946-1959 naisten keskistä haureutta koskevista oikeudenkäynneistä yli puolet käytiin Itä-Suomessa. Kyseisinä vuosina koko maassa tuomittiin 28 naista, joista 21 sai tuomionsa maaseudulla (Mustola 1995). Tuomiohuippu osui 1950-luvulle, jolloin suurin osa naisten tuomioista annettiin itäsuomalaisissa kihlakunnanoikeuksissa. Eniten yksittäisiä tuomioita annettiin vuonna 1951, jolloin tuomittiin 12 naista ja 75 miestä. Vuoden 1951 tuomiohuippu naisten osalta selitty osin sattumalla. Yhdessä ainoassa oikeusprosessissa eli Yrttilehdon orpokodin jutussa oli niin paljon syytettyjä naisia, että tämän yhden tapauksen käsittely riitti tuottamaan rikostilaston piikin.¹¹

Monet 1950-luvun naisten keskistä haureutta koskevat oikeudenkäynnit tapahtuivat maaseudun alioikeuksissa, joista yli puolet sijaitsi Itä-Suomessa.¹² Näistä oikeudenkäynneistä neljä sattui pienehkölle maantieteelliselle alueelle. Yhteensä näissä neljässä oikeusprosessissa kuulusteltiin haureudesta epäiltynä kahtakymmentäkolmea naista. Varsinaisia syytettyjä oli kahdeksantoista, joista viisitoista lopulta tuomittiin. Tunnistettavuuden estämiseksi olen antanut oikeusprosesseille peitenimet. Varovaisuus on tutkimuseettisesti välttämätöntä, sillä vaikka kyseinen rikoslain kohta

¹⁰ Aineistooni kuuluu myös muuta kuin oikeusjärjestelmän tuottamat arkistot, eli muun muassa haastatteluja, sanomalehti uutisia, poliisikoulutuksen oppikirjoja, oikeusoppineiden tekstejä ja syytettyjen naisten elämään liittyvää aineistoa, esimerkiksi laulukirja, kirjoja, valokuvia ja lääkärintodistuksia.

¹¹ Vrt. Schuyff (1994, 121-122): Hollannissa tuomiohuippu eriytyi sukupuolen mukaan. Miesten tuomioiden piikki oli heti 1950-luvun alussa, naisten tuomiohuippu vasta 1960-luvun alussa.

¹² Vuosina 1946-1959 RL 20:12,1 nojalla tuomittiin yhteensä 664 henkilöä, joista 28 oli naisia. Tuomituista naisista 21 oli saanut tuomionsa kihlakunnanoikeudessa, eli sekä oikeudenkäyntipaikka että tekopaikka olivat maaseudulla. Luvut ovat virallisesta tilastosta lukuun ottamatta vuotta 1959, jolloin kyseistä rikostilastoa ei tehty. Vuoden 1959 luku on poimittu oikeustilaston henkilökorteista. (Mustola 1995; Hirvonen 1995.)

on historiaa, eivät sen vaikutukset tuomittuihin, syytettyihin sekä näiden läheisiin ja julkiseen puheeseen ole ohi. Tarkastelemistani oikeusprosesseista ajallisesti ensimmäinen oli ”Eevan juttu”, joka käsiteltiin alioikeudessa vuonna 1951. Samana vuonna käynnistyi myös ”Yrttilehdon orpokodin” monivaiheinen oikeudenkäyntien sarja, joka saatettiin päätökseen korkeimmassa oikeudessa vuonna 1954. Vuonna 1955 käräjäoikeudessa puitiin ”Kertun ja Leenan” tapaus. Neljäs tapauksista on Kertun sisaren, ”Alinan” ja tämän epäillyn rikoskumppanin, alaikäisen ”Siljan” oikeudenkäynti samaisessa käräjäoikeudessa vuonna 1957. Myös Alinan ja Siljan oikeusprosessi eteni hovioikeuden kautta korkeimpaan oikeuteen, joka antoi tuomionsa vuonna 1959.¹³ Tapaukset kattavat siis koko 1950-luvun ja kaikki oikeusasteet.

Naisten keskinen haureus oli kirjaamattomana olemassa jo vuoden 1734 Ruotsi-Suomen laissa (Sveriges Rikes Lag), joka oli voimassa vuoteen 1894. Vuoden 1734 laki oli sukupuolineutraali. Laissa ei mainittu muita ’sodomalaisia syntejä’ kuin eläimeen sekaantuminen,¹⁴ eikä siinä nimenomaan säädetty saman sukupuolen keskistä haureutta rangaistavaksi. Ihmisiä kuitenkin tuomittiin ja mestattiin keskinäisestä haureudenharjoittamisesta sen nojalla, sillä tuomioistuimella oli mahdollisuus vedota Mooseksen lakiin. Tuolloin käytössä olleen analogiatulkinnan avulla eläimeen sekaantumista koskevat säädökset ulotettiin haluttaessa ainakin miesten keskiseen haureuteen. Lain esitöiden mukaan sodomalaisista synneistä ”säättäminen ei näytä suotavalta, vaan vaiettakoon niistä tietämättömän tavoin, ja on rangaistuksensa kyllä löytyvä, jos niin pahasti sattuu, että siihen joku syyllistyy”.¹⁵ Ruotsalainen historioitsija Jonas Liliequist on tutkinut lähes 1500 eläimeen sekaantumista koskevaa oikeustapausta vuosien 1638 ja 1778 väliltä, mutta hän löysi vain 20 tapaus, jotka koskivat miesten keskistä haureutta. Naisia näiden oikeustapausten joukossa ei ollut ainuttakaan, mutta joitakin naisia tuomittiin 1700-luvulla miehinä esiintymisestä.¹⁶ Näihin tapauksiin on myös ’Suomen rikoslain isä’ Jaakko Forsman viitannut avioon kohdistuvina rikoksina

¹³ Eve Hirvonen (2005) käsittelee Alinan ja Siljan oikeudenkäyntiä rikosoikeudellisena tapauksena artikkelissaan *Alina ja Silja*. Oikeudenkäyntipöytäkirjat löytyivät Eve Hirvosen ja allekirjoittaneen yhteisen tutkimustyön yhteydessä vuonna 1991. Olemme kirjoittaneet tapauksesta sekä yhteisesti että erikseen. Ks. Hirvonen & Sorainen (1992; 1994); Sorainen (2005).

¹⁴ Rikoskaari, 10 Luku 1§: ”Joka sekaantuu eläimiin tahi muihin järjettömiin luontokappaleisiin, mestattakoon ja lawalla poltettakoon; siinä tapettakoon ja poltettakoon myös sama eläin.” Ks. eläimen rankaisemisen logiikasta Träskman (1990).

¹⁵ ”At införa om de flere sodomitiska synder, synes ingalunda rådeligt, utan bättre at förtijga som okunnige, och finna de wäl sitt straff, om det händer så illa, att de begås” (Månsson 1983, 15). Vuoden 1889/1994 rikoslain säätämistä edeltäneistä laeista ja tulkinnoista myös Månsson (1984, 332-334); Löfström (1994, 115-126); Sorainen (1995, 41-51); Löfström (1999, 201-202); Mustola (2000, 86-92); Rydström (2003; 30, 35-37 53).

¹⁶ Liliequist 1998.

luennoissaan rikosoikeudesta 1800-luvun lopulla.¹⁷ Forsman mainitsee ’aviioon kohdistuvista rikoksista’ rikoslain 18. pykälän 1.momentin ’aviopetoksen’ [*äktensskapsvek*] tunnusmerkistön täyttäväksi sellaisen tapauksen, jossa henkilö houkuttelee toisen samaa sukupuolta olevan kanssaan avioliittoon. Forsman viittaa kahteen oikeustapaukseen. Ensimmäinen on 1600-luvun Ruotsista. Siinä Elisabeth Olofsdotter-niminen nainen karkasi aviomiehensä luota synnytettyään kaksi lasta. Hän pukeutui mieheksi ja värväytyi Uplannin rykmenttiin nimellä Matts Ersson, minkä jälkeen hän laillisin menoin otti vaimokseen piian nimeltä Kirstin Eriksdotter. Svean hovioikeus tuomitsi Elisabeth/Mattsin kuolemaan syyllistyneenä kaksinnaimiseen, petokseen sotilaana ja petokseen aviomiestänsä kohtaan. Suomessa sattui Forsmanin mukaan samankaltainen tapaus vuonna 1712. Anna Jöransdotter-niminen nainen oli mieheksi pukeutuneena palvellut muutamia vuosia Turun läänin rykmentissä sotilaana ja avioitunut toisen naisen, Maria Kihlin kanssa.¹⁸

Forsman oli jyrkästi sitä mieltä, että yksiavioisuus on yksi niistä peruskivistä, joiden varassa kristillisen yhteiskunnan kulttuuri ja siveellisyys lepää.¹⁹ Hän kuitenkin sijoitti ’aviopetoksen’ ja muut ’aviioon kohdistuvat rikokset’ rikosoikeuden systematiikassa eri lukuun kuin varsinaiset ’siveellisyysrikokset’. Näiden rikosten sukupuolta koskeva tunnusmerkistön liikkuvuus – mitä tulee heteroseksuaalisuuteen ja naisten osuuteen aktiivisina toimijoina – oli Forsmanilla kuitenkin eri tavalla määritelty kuin monilla niistä rikosoikeuden professoreista, jotka edelsivät tai seurasivat häntä. Naisten autonomisen seksuaalisuuden huomioon ottaminen esimerkiksi ’aviopetoksen’ tai ’haureuden’ määritelmien yhteydessä liittyy siihen, että Forsman loi Suomen rikoslakiin kokonaan uutta sanastoa. Hän etsi käsitteilleen pohjaa roomalaisesta oikeudesta ja vanhemmasta saksalaisesta ja eurooppalaisesta oikeuskirjallisuudesta ja kodifikaatioista. Näiden lähteiden suhde naisten keskiseen seksuaalisuuteen ja sukupuoleen oli usein ristiriitainen tai hämärä. Esimerkiksi yllä mainittu ’aviopetos’ oli Forsmanin oma käsite, jonka hän johti saksan juridisesta käsitteistöstä, sanasta *Eheerschleidnung*, joka viittasi oikeudettomaan avioitumiseen.²⁰ Varsinainen ’kaksinnaiminen’ [*tvegifte*] oli vielä vuoden 1875 ehdotuksessa rikoslakiin (§262) määritelty tietyllä tavalla sukupuolineutraalisti: ”*Ingår make, hvars äktenskap icke blifvit upplöst annat gifte med ogift person.*” Kuitenkin vuoden 1884 rikoslakiehdotuksessa, joka oli pääasiassa Forsmanin omaa työtä, lain sanamuoto (§161) muuttui eksplisiittisen heteroseksuaaliseksi: ”*Ingår gift man nytt äktenskap*

¹⁷ Forsmania kutsutaan rikosoikeudellisissa teksteissä ja oppikirjoissa yleisesti ’Suomen rikoslain isäksi’. Hän vaikutti ratkaisevasti vuoden 1889/1894 rikoslain käsittelyyn ja hyväksymiseen valtiopäivillä ja muotoili ja määritteli rikoslain keskeistä sanastoa. Ks. esim. *Suomen Kansallisbiografia* 3 (2004, 37-38).

¹⁸ Forsman viittaa Flintbergin (1796-1807) kirjaan *Lagfarenhets-Bibliothek* (Aspegrén & Saxen 1917, 14). Ks. Anna Yrjänäntyttären tapauksesta myös Silverstolpe (1989, 195-198) ja Sorainen (1995, 42-43).

¹⁹ Aspegrén & Saxen (1917, 17).

²⁰ ”[...] att stjälä sig, på orättmätigt sätt komma sig till äktenskap” (Aspegrén & Saxen 1917, 12).

med ogift kvinna, eller gift kvinna med ogift man, innan det förra äktenskapet blifvit upplöst eller förklaradt ogiltigt; straffes för tvegifte.”

Kiintoisaa kyllä, Jaakko Forsman ei mitenkään kommentoi vuoden 1889 rikoslakia koskevissa luennoissaan²¹ yllä mainittua tunnusmerkistön korjausta ’kaksinnaimisen’ suhteen, vaikka hänen esittämänsä esimerkit jatkuvasti kertovat juridisten käsitteiden ja lakitekstien sanamuotojen muutoksesta sukupuoliaksakteiksi 1800-luvun lopulla. Esimerkiksi rikosoikeuden professori Allan Serlachius (1919, 111-113) määritteli ’kaksinnaimisen’ muutamaa vuosikymmentä myöhemmin hyvin selkeästi nimenomaan ja vain miehen ja naisen välillä tapahtuvaksi tahalliseksi rikokseksi. Tämä käsitteellinen liike ’siveellisyysrikosten’ alueella ja rikosoikeusoppineiden ristiriitaisuus ja häilyvyys ’haureuden’ käsitteen tulkinnassa on tutkimukseni keskeinen lähtökohta.

3§ Teoreettiset lähtökohdat

3.1. Siveellisyys, haureus, genealogia

Suomen johtavat rikoslainoppineet kuuluivat 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alkupuolella pieneen valtiollisen vallankäytön eliittiin. Rikoslainoppi ja politiikka olivat mitä läheisimmässä yhteydessä toisiinsa muun muassa rikosoikeuden professorien K.G. Ehrströmin, Jaakko Forsmanin, Allan Serlachiuksen ja Antti Tulenheimon henkilöiden kautta. Katsottiin, että tieteenharjoittaja voi esiintyä kahdessa roolissa, riippumattoman juridiikan harjoittajana ja lainsäädäntöön vaikuttavana arvokannanottoja toteuttavana poliittisena subjektina (Backman 1992, 240). 1900-luvun puolivälissä vaikuttaneet rikoslainoppineet olivat myös poliittisesti ja yhteiskunnallisesti aktiivisia etenkin poliittisen kentän oikealla laidalla. Erityisesti professori Brynolf Honkasalo oli ahkera siveellisyys-, sukupuoli- ja aborttikysymysten pohtija.²² 1950-luvun alkupuolella Honkasalo otti osaa myös rikoksen perinnöllisyyteen ja lasten suojeluun siveellisyysrikoksilta liittyvään keskusteluun.²³

Naisten keskisen ’haureuden’ kriminalisoinut lainkohta kuului ’siveellisyysrikosten’ [*brotten mot sedligheten*] luokkaan. Näiden rikosten ajateltiin loukkaavan sukupuolisiveellisyyttä ja vaativan

²¹ Aspegrén & Saxen (1917).

²² Esim. Honkasalo (1934; 1936a; 1936b; 1940a; 1940b; 1943).

²³ Esim. *Terve lapsi*-lehti (Honkasalo 1953a).

siksi rangaistavuutta. Suomen vuoden 1889/1894 rikoslain mukaan 'siveellisyysrikokset' saattoivat ilmetä luvattomana sekaantumisenä tai muunlaisena 'haureuden harjoittamisena' tai tekona, joka muuten loukkaa 'sukupuolikuria ja säädyllisyyttä'. Epäsiveellisiä tekoja olivat Jaakko Forsmanin mukaan ne, jotka loukkasivat ”*tukt och goda seder i den allmänna sammanlefnaden*”.²⁴ Forsmanin ruotsinkielisten käsitteiden kääntämisestä suomenkieliseen lakitekstiin vallitsi oikeusoppineiden keskuudessa myöhemmin erimielisyyttä.²⁵

Professori Allan Serlachius (1919; 1940) määritteli suomenkielisissä rikosoikeuden oppikirjoissaan *Siveellisyysrikoksiin* kuuluviksi 'salavuoteuden' (nykykielellä 'avioliiton ulkopuolisen seksin'), 'haureusrikokset, joissa väärinkäytetään valta- tai auktoriteettisuhdetta tai naisen turvatonta tilaa', 'yleiseksi haureuden välikappaleeksi antautumisen (prostituution) ja parituksen', 'julkisen ryhtymisen haureelliseen tekoon' sekä 'siveyttä loukkaavan painotuotteen, kirjoituksen taikka kuvallisen esityksen levittämisen, julkipanemisen tahi näkyville asettamisen (pornografian)', 'luonnottoman haureuden (homoseksuaaliset teot)', 'sukurutsauksen', 'uhkapelin', 'luvattomat arpajaiset', 'eläinräkkäyksen' sekä 'juopumuksen ja muut alkoholijuomain väärinkäyttämistä sisältävät rikokset'. Sen sijaan esimerkiksi 'väkisinmakaaminen', 'pakottaminen muun haureellisen teon kuin sekaannuksen sietämiseen' ja 'tunnotoman naisen makaaminen' oli ryhmitelty luvun *Vapauteen kohdistuvat rikokset* alle. 'Aviopetoksen', 'kaksinnaimisen', 'naineen kihlauksen' ja 'huoruuden' Serlachius puolestaan sijoitti lukuun *Sukuoikeuksiin sekä avioon kohdistuvat rikokset*.²⁶

Kiintoisaa on se, mihin 'huoruuden' sisältämä oikeudenloukkaus kohdistuu. Serlachiuksen (1919, 114-115) mukaan ”rikoslaki ei määrittele huoruutta, vaan olettaa sen kaikille tutuksi. Huoruus on sukupuoliyhteyttä ulkopuolella avioliittoa miehen ja naisen välillä, joista jompikumpi tahi molemmat ovat naimisissa. Muu haureus kuin sekaannus ei ole huoruutta [...] Täytetty on rikos, niin pian kuin siitinelimet ovat yhtyneet, katsomatta siihen, onko siemenen heitto tapahtunut vai ei [...] Rangaistavuuteen ei myöskään vaikuta se, että sekaantuminen kenties on tapahtunut sillä tavoin, että sikiämismahdollisuus oli estetty.” Kyseessä ei siis Serlachiuksen mukaan ollut niinkään sukuoikeuksiin liittyvä loukkaus eli 'väärän' biologisen isän vaara, vaan avioliittoinstituution itseensä kohdistuva rikos.

²⁴ Aspegren & Saxen (1917, 44).

²⁵ Vrt. esim. Salmiala (1959/1965, 124).

²⁶ Serlachiuksen ryhmittelyt noudattivat Forsmanin esittämää systematiikkaa, mutta tekojen määrittelyissä oli eroja.

Allan Serlachiukseen liittyy tietty kriminaalipoliittinen radikaalius, josta esimerkkinä voisi mainita paitsi hänen ehdotuksensa samaa sukupuolta olevien henkilöiden välisen haureuden dekriminallisoinniseksi vuonna 1922, myös hänen konservatiivista maailmankuvaa arvostelleen artikkelinsa *Sikiön lähdeittämisen rangaistavuudesta*. Kyseisessä artikkelissa Serlachius (1910a) perusteli muun muassa naisen itsensä suorittaman tai suorittaman sikiön lähdeittämisen dekriminallisointia relatiivis-objektiivisen moraalin kannalta. Siinä missä Jaakko Forsman kehitti lakikieltä aikana, jolloin suomea oltiin saattamassa lainkäytön kieleksi, ja edusti Kantin, Hegelin ja Snellmanin ajatteluun pohjaavaa ns. klassillista rikosoikeuden koulukuntaa, Serlachiusta voi pitää enemmän 'toimenpidemiehenä'. Serlachiuksen joissakin edistyksellisen tuntuksissa käsityksissä saattaa piillä taustalla pikemmin kriminaalipoliittinen näkemys siitä, mitä kaikkea rikosoikeuden alaan kuuluu, kuin lausuma siitä, mitä yhteiskunnallisesti ja moraalisesti pitäisi katsoa hyväksyttäväksi.

1900-luvun alkupuolen (seksuaali)moraalikeskusteluihin vaikutti keskeisesti sosiologi Edvard Westermarck, jonka mukaan jonkin kansan "huonot tavat" muodostavat täydennyksen sen julkilausumille mielipiteille. Moraali oli ihmisen suhtautumista siihen, mitä tapa, laki ja hänen siveystajunsa piti oikeana tai vääränä. Tavan säännöt olivat siveyskäskyjä, mutta tapa ei milloinkaan käsittänyt moraalien koko alaa. Westermarckin (1906+1908/1933, 10-13) mukaan jonkin yhteiskunnan rikoslakia voitiin pitää niitten siveellisten tunteiden tarkkana ilmauksena, jotka tässä yhteiskunnassa olivat vallalla.

Westermarck edusti sellaista yhteiskuntatiedettä, joka oli irtautunut Jaakko Forsmanin ja muiden 1800-luvun oppineiden hegeliaanis-snellmanilaisesta ajattelusta. Westermarckin ajattelussa oleellisia piirteitä olivat vertaileva tutkimus ja kulttuurirelativismi.²⁷ Hän näki moraalien ja tapojen vaihtelevan yhteiskunnasta ja ajasta toiseen. Westermarck kiisti moraalikäsitteiden johtamisen pelkästä järjestä ja esitti, että siveelliset arvostelmat perustuvat viime kädessä joko paheksumisen tai hyväksymisen tunteisiin. Hänen mukaansa siveelliset käsitteet olivat "olemukseltaan yleistyksiä tiettyjen ilmiöiden taipumuksista synnyttää moraalisia tunteita". (Westermarck 1906+1908/1933, 10-13; 181; 226.) Westermarckin tutkimukset avioliitosta, seksuaalimoraalista ja homoseksuaalisuudesta olivat suorassa vaikutusyhteydessä kansainväliseen seksologiseen keskusteluun.²⁸ Westermarck vaikutti oleellisesti suomalaisen ja ruotsalaiseen rikosoikeudelliseen

²⁷ Vrt. Backman (1976, 165).

²⁸ Westermarck julkaisi laajasti suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi. Hän katsoi itsensä seksologi Havelock Ellisin oppilaaksi ja seuraajaksi, ja omisti tälle yhden avioliittoa koskevasta teoksistaan (*The Future of Marriage in Western Civilisation*, 1936).

seksuaalimoraalia koskevaan debattiin, sillä hänen ajattelunsa koskee rikosoikeuden pohjalla olevaa moraalijärjestelmää ja kommentoi sitä suoraan. Esimerkiksi Allan Serlachiuksen ja nähdäkseni myös Antti Tulenheimon ajattelutavassa oli yhtymäkohtia Westermarckiin.²⁹

Professori Antti Tulenheimo alkoi 1910-luvulta lähtien vaikuttaa suomalaiseen rikosoikeuteen. Hän oli saanut vaikutteita niin kutsutun sosiologisen koulukunnan ajatuksista. Kuten muutkin ajan rikosoikeuden professorit, Tulenheimo oli poliittisesti aktiivinen ja vaikutusvaltainen. Hän oli muun muassa Allan Serlachiuksen yhteistyökumppani ns. vanhasuomalaisessa puolueessa ja Tokoin senaatissa vuonna 1917, jossa Serlachius toimi sisäministerinä ja Tulenheimo oikeusministerinä. Relanderin hallituksessa vuonna 1925 Tulenheimo toimi pääministerinä.³⁰

'Sukupuolisiveellisyttä' koskevaan rikosoikeudelliseen keskusteluun Tulenheimo otti osaa muun muassa oikeushyvän³¹ käsitteen pohtimisen kautta. Hänelle sukupuolisiveellisyys oli oikeuden kannalta relatiivinen käsite, joka on vaihdellut kautta aikojen. Siveellisyys oli siis käsitteenä ennen kaikkea sosiaalinen: se oli sosiaalisten sääntöjen noudattamista. 'Siveellisesti' eli se, joka noudatti yhteiskunnassa vallitsevaa järjestystä sukupuolielämässä. Rikosoikeuden ala oli kuitenkin rajoitetumpi kuin moraalin – sen tehtävä oli vain poistaa ulkoisia vaaroja siinä määrin kuin se käytettävissä olevalla keinollaan eli rangaistuksella voi vaikuttaa. 'Siveellisyysrikokset' rikkoivat yksityistä oikeushyvää vastaan, mutta samalla myös sosiaalista järjestystä sukupuolielämän alueella, ja siksi ne olivat 'valtion intressin' vastaisia. Vaikka yksityishenkilö ei olisi katsonut tulleensa loukatuksi, tuotti siveellisyysrikos välitöntä vaaraa niin monelle muulle ennakoita määräämättömälle henkilölle, että oli valtion edun mukaista rangaista siveellisyyden loukkaamisesta. (Tulenheimo 1914, 6-25.) Tulenheimo edusti tietynlaista siis relativismia, mutta rinnasti kuitenkin 'valtion intressin' ja seksuaalimoraalin.³²

²⁹ Vrt. Backman (1992, 259).

³⁰ Tulenheimosta ks. Backman (1976, 166-167); Kekkonen (1989, 150); YLE Arkki web-sivusto: <http://194.252.88.3/radioarkistoweb.nsf/sivut/poliitikko?opendocument&pageid=Content145802783B2> (haettu 4.9.2005).

³¹ Oikeushyvä eli suojeluobjekti tarkoittaa sitä arvoa tai etuutta, jota kriminalisoinnilla suojataan. Oikeushyvä on abstrakti käsite, jonka kautta määritellään, mitä voidaan kriminalisoida ja mitä ei. Oikeushyväoppi toimii tavallaan rikoslain kritiikkinä: mikäli kriminalisoinnilla ei kyetä suojaamaan oikeushyvää, olisi kriminalisoinnista luovuttava. Ks. oikeushyvän käsitteestä esim. Honkasalo (1965, 141).

³² Implisiittisesti Tulenheimo osallistui tässä myös valtion käsitettä koskevaan keskusteluun, mikä on luontevaa ottaen huomioon hänen poliittisen aktiviteettinsa. Valtion käsitteellä on Suomessa oma erityinen historiansa, jolla Tuija Pulkkinen (2003) mukaan on vahvasti poliittiseen elämään viittaava sisältö.

Siveellisyyden käsite ja soveltamisala juontuivat Suomen vuoden 1889/1894 rikoslain systematiikkaan Kantin moraalifilosofiasta ja Hegelin oikeusfilosofiasta.³³ Hegel esitti *Oikeusfilosofiassa* eron 'luonnon' ja 'siveellisen maailman' – johon 'valtio' kuului – välillä.³⁴ Hegelille oikeuden pohjana oli 'henki' [*Geist*], sen lähempänä lähtökohtana 'vapaa tahto', ja 'oikeusjärjestys' oli toteutetun vapauden valtakunta. Rikos oli oikeuden negaatio, ja rangaistus rikoksenteikijän erikoisen tahdon kumoamisena oli oikeuden palauttamista eli rikoksen negaatio. Näin rangaistuksen käyttö oli yhteiskunnassa sekä järjestystä että välttämätöntä. Vapaan tahdon käsitteen alla Hegel käsitteli kolmea kysymystä: (1) Abstraktinen oikeus [*Das abstrakte Recht*], johon kuuluivat a) omaisuus: haltuunotto, esineen käyttö ja omaisuuden luovuttaminen, b) sopimus sekä c) vääryys: (yksityis)vääryys, petos sekä pakko ja rikos; (2) Moraali [*Die Moralität*], johon kuuluivat a) aikomus ja vastuullisuus, b) tarkoitus ja hyvinvointi sekä c) hyvä ja omatunto; (3) Siveellisyys [*Die Sittlichkeit*], johon kuuluivat a) perhe: avioliitto, perheen varallisuus, lasten kasvatusta ja perheen hajoaminen, b) kansalaisyhteiskunta; tarpeiden järjestelmä, oikeudenhoito, politia- ja korporaatio-oikeus sekä c) valtio: sisäinen valtio-oikeus, ulkoinen valtio-oikeus ja maailmanhistoria.

Hegeliläinen siveellisyyden käsite kattaa siis paljon muutakin kuin seksuaalisuuden alueen. Hegelin positiivisen teesin mukaan moraalisen persoonan käsite vaatii ulkoisen sisällön ja perusteen, 'siveellisyyden'. Se on yksityispuolella moraalista tietoisuutta ylempänä, koska sillä on välttämätön institutionaalinen sisältö. Tämä on myös oikeutta ja vapautta. Mikä tahansa institutionaalinen pakko ei ole vapautta, mutta toisaalta myöskään institutionaalisista käytännöistä erakoituva ei voi 'todellistaa' vapautta. Hegelin siveellisyys perustuu moraalisen persoonan itsetietoisuuden ehdottomaan kunnioittamiseen.³⁵ Tuija Pulkkinen (2003, 224-225) mukaan suomeksi käännetty 'siveellisyys' ei täysin säilytä Hegelin termin *Sittlichkeit* keskeisintä elementtiä, nimittäin sen olennaista suhdetta sanaan *Sitten* (tavat, tottumukset, käyttäytymissäännöt), jonka ruotsin kielen termi *sedlighet* suhteellaan sanaan *sed* (tavat) onnistuu välttämään.

³³ Eero Backman (1976, 70) vastustaa näin yleisluontoisten väitteiden esittämistä: "[...] tiettyjen ajattelijoiden vaikutus vuosikymmeniä myöhemmin yleisfilosofiseen ilmastoonkin on vähintään monimutkainen ja ristiriitainen ilmiö, puhumattakaan heidän merkityksestään tietyille erityisalalle." Vaikka rikosoikeuden systematiikassa ja 1800-luvun lopun oikeusoppineiden tulkinnoissa hegeliaaninen vaikutus on ollut merkittävää, ei tuon vaikutuksen yksityiskohtainen analyysi kuitenkaan kuulu tämän tutkimuksen alaan. Hegeliaanisen rikoslainopin avainhaamoja Suomessa olivat J.V. Snellman, K.G. Ehrström ja Jaakko Forsman. Ks. J.V. Snellmanista tarkemmin Pulkkinen (1989; 1999); Snellmanin suhteesta Hegeliin ja oikeuteen Nousiainen (1993, 453-466); suomalaisen rikosoikeuden kehittämisestä 1800-luvulla Wahlberg (1989; 2003).

³⁴ G. W. F. Hegelin *Grundlinien der Philosophie des Rechts* ilmestyi lokakuussa 1820, vaikka kansilehdelle oli merkitty seuraavan vuoden vuosiluku. Suomeksi *Oikeusfilosofia* ilmestyi vuonna 1994 Markus Wahlbergin kääntämänä. Tätä ennen Hegelin teoksista oli suomennettu vain lyhyitä jaksoja. Seuraan Wahlbergin suomennosta. Ks. Hegelin käsitteiden suomentamisesta kuitenkin myös Pulkkinen (1998, 17-45) ja Backman (1976, 70-86).

³⁵ *Oikeusfilosofia* § 142, 147. Vrt. Mäki (1995).

'Siveellisyys' tarkoitti 1900-luvun alun tietosanakirjojen mukaan moraalien piiriin kuuluvaa; moraalista koskevaa tai moraalisiin liittyvää; 'siveysoppia' eli etiikkaa; eettistä tai moraalista.³⁶ Vuoden 1944 lakikielen sanakirjan mukaan sana 'siveellinen' viittaa ruotsinkielisen sanaan *sedlighet* ja saksan kielen sanaan *Sittlichkeit*.³⁷ Vuoden 1974 painoksessa on lisätty saksan kielen viittaukseen myös sana *Moralität*. Tässä yhteydessä riittää – menemättä käsitteen kääntämisen genealoggia sen syvemmälle – se, että huomioidaan, että suomalaisen rikosoikeuden diskurssissa 'siveellisyyden' käsite järjesti ja hallitsi saman sukupuolen keskisiä seksuaalisia tekoja eli 'luonnotonta haureutta'.

Haureuden käsite itsessään oli sekin liikkuva, tulkinnanvarainen ja monimerkityksinen.³⁸ Esimerkiksi Tulenheimon (1914, 6-25) mukaan 'luonnottoman haureuden', 'julkisesti tehdyn haureellisen teon' ja 'pornografisten tuotteiden julkaisemisen ja esittämisen' suhteen oli rikosopissa kiistanalaista, mikä rikoksen objekti oli yksilön kannalta. Yhtäältä kyse saattoi olla yksilön siveellisestä tunteesta eli sellaisesta 'epämieluisuuden tunteesta', joka liittyy "intellektuaaliseen mielteeseen siitä mitä sukupuolielämässä on luvallista". Toisaalta tarkoituksena saattoi olla suojella siveellisesti heikkoja vahingolta, joka heille säännöksissä tarkemmin mainituista teoista saattaisi siveellisessä suhteessa johtua. 'Rikoksellista toimintaa' siveellisyysrikoksissa oli se, mikä rikkoi siveellisyyttä. Sitä oli joko 'lihallinen yhteys', 'haureus' tai 'haureellinen teko' taikka 'teko, joka loukkasi säädyllisyyttä ja siveyttä'. (Tulenheimo 1914, 6-25.) Tulenheimon näkemys on tekokeskeinen, mutta sen piilomerkitykset juontuvat hegeliaaniseen käsitykseen kahdesta sukupuolesta, joista mies edustaa tietämistä, tahtomista ja ulkomaailmaa, ja nainen tunnetta, passiivisuutta ja perhettä. Tulenheimon yksilö, jota tuli varjella siveellisen epämieluisuuden tunneilta, viittasi julkisen alueella rationaalisesti toimivaan mieheen, ja siveellisesti heikko olento, jota tuli suojella 'vahingosta', viittasi perheen piirissä tunteenomaisesti toimivaan naiseen.³⁹

Haureuden tulkinta-ala vaihteli paitsi rikoksesta, myös oikeusoppineesta toiseen. Tulenheimon (1914, 16-17) mukaan ei ollut helppoa määrittellä, mitä rikoslaki tarkoitti 'haureudella' ja 'haureellisella teolla'. *Haureellinen teko* saattoi ensinnäkin tarkoittaa tekoa, joka loukkasi tavan määräämää 'sukupuolikuria' [*tukt*] ja 'siveellisyyttä', riippumatta siitä oliko teko itsessään luvaton tai luvallinen. Toiseksi se saattoi tarkoittaa 'avioliiton ulkopuolista sukupuolielämää kiihottamista tai

³⁶ *Tietosanakirja* (1916) ja (1937).

³⁷ Hakulinen (1944, 346).

³⁸ Haureus määriteltiin vuoden 1911 tietosanakirjassa "sukuvietin luvattomaksi tai luonnottomaksi tyydyttämiseksi." *Tietosanakirja*, kolmas osa (1911, 168-169): hakusana "haureus". Kirjoittaja lakitiet.kandidaatti O.A.Karhunen. *Tietosanakirja*-osakeyhtiö: Helsinki.

tydyttämistä’ tai olla ’kiihottuneen sukupuolivietin’ ilmaus ja tällä tavoin sivuuttaa tavan sille määräämät rajat. Kolmanneksi se saattoi merkitä ’haureuden harjoittamista’ [*skörlefnad*].

Tulenheimo huomautti, että Forsman ja Serlachius olivat keskenään eri mieltä siitä, oliko haureuden harjoittaminen alaltaan rajoitetumpi käsite kuin haureellinen teko. (Ibid.) Vaikuttaa siltä, että Tulenheimo itse kallistui samalle kannalle kuin Forsman eli määrittämään teon haureelliseksi, jos sen kautta haluttiin ”sukuviajia joko tyydyttää tai kiihoittaa”. Jaakko Forsmanin määritelmässä saman sukupuolen kesken haureuden tunnusmerkistön ajateltiin siis täyttyvän jo sukupuoliviettiä kiihottavassa tai sen kiihottamiseen tähtäävässä teossa. Sukupuolielinten yhdyntää tai sukupuolivietin tyydyttymistä teon täyttymiseen ei tarvittu. Syyllisiä olivat teon molemmat osapuolet, jopa se, joka antoi passiivisesti käyttäen itseään toisen toiveiden mukaan. Vain se, joka tietämättään tai vastoin tahtoaan joutui haureuden objektiksi, oli rangaistuksesta vapaa. (Aspegrén & Saxen 1917, 79; 88.)⁴⁰ Toisin kuin Forsman ja Tulenheimo, Serlachius (1919, 95-96) katsoi, että haureuden harjoittaminen käsitti vain sukupuolivietin tyydyttämisen, ei pelkkään kiihottamiseen tähtäviä tekoja.

Tutkimusartikkeleissani Jaakko Forsmanin ja Allan Serlachiuksen varjoon on jäänyt professori Bruno A. Salmialan osuus siveellisyyttä koskeviin rikosoikeudellisiin keskusteluihin.⁴¹ Edeltäjänsä tapaan Salmiala osallistui melko ahkerasti poliittiseen, yhteiskunnalliseen ja kriminaalipoliittiseen debattiin 1940-1960-luvulla. Salmialan kirjoitusten huomioiminen tarkoittaa 1900-luvun rikosoikeudellisen keskustelun sävyä.⁴² Salmiala toimi Helsingin yliopiston rikosoikeuden professorina vuosina 1927-1959. Hän oli myös IKL:n kansanedustaja vuosina 1933-1944. Salmiala ajoi verraten ankaraa ja konservatiivista kriminaalipoliittista ja yhteiskunnallista linjaa, hän kannatti muun muassa kuolemanrangaistusta. Kastration poistamista rikoslaista hän sen sijaan vaati kiivaaseen sävyyn, vastustaen jyrkästi moista toimenpidettä silpomisena.

Yhdessä Salmiala ja Honkasalo, toinen Serlachiuksen seuraaja, kouluttivat seminaareissaan ensimmäistä sodanjälkeistä rikosoikeuden tutkijasukupolvea, samoin kuin monia tuomioistuini- ja

³⁹ Vrt. *Oikeusfilosofia* §166.

⁴⁰ Aspegrén & Saxen (1917, 79; 88): ”Bägge deltagarene i den naturvidriga otukten äro straffbara, äfven den part, som här kan anses vara den passiva och som blott fogar sig efter den andres önsknigar.”

⁴¹ Jukka Kekkonen (1989, 148) mukaan rikosoikeuden oppiainetta on Suomessa leimannut professorin kulloisenkin haltijan tutkimuspanos ja muu toiminta. Kriminaalipoliittisten rikosoikeuden vaikuttajien ketjussa Kekkonen näkee tunnetuimpina hahmoina Jaakko Forsmanin ja Brynolf Honkasalon, ja vähäisemmässä määrin K.G. Ehrströmin ja Allan Serlachiuksen. Serlachiukselta pidetään yleensä ns. sosiologisen koulukunnan edustajana, joka korosti rangaistuksen erityisestävää vaikutusta. (Backman 1976, 164; 243; Kekkonen 1989, 148-162.) Ks. koulukuntajaon kritiikistä Pihlajamäki (1991, 43-54).

hallintojuristeja.⁴³ Vaikka molemmat olivat 1950-luvun äärioikeistolaisia rikosoikeusoppineita, heidän ajattelunsa kumpusi tavallaan eri epistemologioista. Siinä, missä Honkasalo edusti ajoittain hyvinkin vahvaa uskoa 1950-luvulla yleiseen perinnöllisyyden merkitykseen muun muassa homoseksuaalisuuden suhteen,⁴⁴ Salmiala puolestaan vetosi kansan keskuudessa vallitseviin ja hyväksytyihin tapoihin seksuaalimoraalin perustana. Hän näyttäytyy Antti Tulenheimon tapaan lähes westermarckilaisena moraalirelativistina siveellisyyttä koskevissa kirjoituksissaan.

Bruno A. Salmialan määritelmän mukaan 'siveellisyysrikos' tarkoitti sukupuolisiveellisyyttä loukkaavaa rikosta.⁴⁵ Epäsiveellistä eli sukupuolikuria ja säädyllisyyttä vastaan sotivaa oli Salmialan (1959/1965, 124) mukaan kaikki se, mikä ”sukupuolimoraalisessa suhteessa on oleellisesti ristiriidassa kansamme elämän ohjeikseen omaksumien periaatteiden, käsityskantojen ja tapojen kanssa [...] ellei ole olemassa jotakin erityisperustetta, joka poistaa siltä sanotun luonteen.” Kiinnostavaa on, että Serlachiuksen ja Tulenheimon tapaan myös Salmiala kiinnitti 1950-luvulla huomiota käsite- ja tulkintaerimielisyyksiin ja -sekaannuksiin lakitekstissä. Haureusrikosten luokkaan kuuluvassa (RL 1889/1894 20;14,2) laissa pornografisten tuotteiden levittämisestä loukkaus kohdistui suomenkielisessä tekstissä 'säädyllisyyteen tai siveyteen'. Salmiala – kuten myös Serlachius (1912, 105) jo paljon aiemmin – kuitenkin näki, että suomenkielinen lakiteksti hukkasi alkuperäisen ruotsalaisen tekstin merkityksen [*sårar tukt eller anständighet*].⁴⁶ Uudemmassa, vuoden 1927 laissa epäsiveellisten julkaisujen levittämisestä loukkaus kohdistui 'sukupuolikuriin tai säädyllisyyteen', joka Salmialan mukaan vastasi alkuperäisen ruotsinkielisen vuoden 1889/1894 lakitekstin sisältöä.

Lakitekstissä ja sen käännöksissä vallitsi siis oikeusoppineiden mielestä käsitteellistä horjuntaa 'siveellisyyden loukkaamisesta', samoin kuin erilaisia tulkintoja 'säädyllisyyden', 'siveyden' ja 'sukupuolikurin' käsitteiden sisällöstä. Tästä seurasi, että 1900-luvun oikeuskäytäntöä tutkittaessa on hankala selvittää, mihin tulkintaan ja minkälaiseen näyttöön tuomarit ovat langettavat tuomiot perustaneet. Esimerkiksi 1950-luvun naisten keskistä haureutta koskevissa oikeudenkäyntien tuomiolauselmissä tuomion perusteeksi on riittänyt asianmukaisen lainkohdan kirjaaminen. Tuolloin vallinneen tuomioistuinkäytännön mukaan tuomioistuinten ei tarvinnut julkisesti esittää

⁴² Salmialan pakkokastraatiota ja siveellisyyttä koskevat kirjoitukset on julkaistu alun perin vuosina 1951 ja 1959.

⁴³ Honkasalo jäi eläkkeelle vuoden 1958 lopussa ja Salmiala elokuussa 1959 (Backman 1992, 282-283; 333).

⁴⁴ Ks. esim. Honkasalo (1969, 62).

⁴⁵ Otavan iso tietosanakirja (1964, 1529: ”siveellisyysrikos”). Salmiala toimi oikeustieteen artikkelien kirjoittajaryhmän johtajana.

⁴⁶ Salmiala (1959/1965, 121-122).

niitä argumentteja, joihin se päätöksensä perusti. Sanallisesti suppea juridinen perustelu täytti oikeudenkäymiskaaren periaatteen.⁴⁷

Erilaisia tulkintoja haureudesta oli tehty jo 1800-luvulla lakia laadittaessa. Käytännössä haureuden olemusta koskevia tulkintoja jouduttiin soveltamaan 1950-luvulla maalaispoliisimiesten ryhtyessä kuulusteluihin, asianajajien puolustuskirjelmissä, syyttäjien toimenpiteissä, lehdistön otsikoissa ja tuomarien päätöksissä. Jokaista toimijaa ohjasivat kunkin professioon kuuluneet säännöt ja tulkintaohjeet. Erityisen merkittävää on se, miten sukupuoli haureuden osalta figuroi yhtenä tulkintana ja tulkintataistelujen kenttänä.

Bruno A. Salmiala nosti esiin myös vuoden 1889/1894 lakitekstiin nähden uuden käsitelokkaan, ’seksuaalirikoksen’, pohtiessaan vuoden 1950 kastrotiolakia. Salmiala totesi kastrotiolain määrittelevän seksuaalirikosten piirin paljon laajemmaksi kuin varsinaisten siveellisyyksien piiriin, sillä mikä rikos hyvänsä – esimerkiksi tappo, varkaus tai vahingonteko – voidaan tehdä sukuvietin kiihottamisen tai tyydyttämisen tarkoituksessa. (Salmiala 1951/1965, 74.) ’Haureuden harjoittaminen’ oli siis kiistanalainen juridinen käsite, joka kietoutui vaihteleviin käsityksiin siveellisyyden ja moraalien suhteesta sekä rikosoikeuden operoimista ja perustasta.

Nykyisistä oikeusoppineista Turun yliopiston rikosoikeuden professori Eero Backman on analysoinut perusteellisesti suomalaisen rikosoikeuden tieteenkäsitysten kehkeytymistä 1800-luvulla ja konkretisoitumista moraalien, uskonnon ja rikoslain suhteissa uuden rikoslain voimaantulosta vuonna 1894 Suomen tasavallan itsenäistymisen aattoon vuonna 1917. Backman erittelee rikosoikeudellisia keskusteluja ja keskustelijoita sekä näiden taustalla vaikuttaneita filosofisia ja yhteiskunnallisia keskusteluita kriittisesti. Hän nostaa myös esille taistelun seksuaalimoraalista ja sen heijastumisesta rikoslainsäädäntöön erottamalla toisistaan absoluuttisen ja relatiivisen seksuaalimoraalin Armas Niemisen (1952) tutkimuksiin nojautuen.

Vaikka Backman kiinnittää huomiota vuosisadan vaihteen rikosoikeudellisten auktoriteettien poliittisiin, filosofisiin ja yhteiskunnallisiin sidoksiin, on hänen analyysissään perustava ongelma. Backman (1976, 222) tekee itse moralistisen kannanoton sanoessaan: ”[H]omoseksuaalisuuteen ja muihin seksuaalielämän poikkeavuuksiin relatiivinen moraalitieteen suhtautuu suvaitsevasti. Suvaitsevaisuus ei tietenkään ole samaa kuin ihannointi.” Backmanin kriittinen analyysi

⁴⁷ OK 1948, 24,3: ”Jokainen tuomio perustettakoon syihin ja lakiin eikä mielivaltaan, ja pantakoon siihen selvästi ne pääsyyt ja se lainkohta, joihin päätös perustuu.”

absoluuttisesta ja relatiivisesta sukupuolimoraalista sokeutuu tässä hänen käyttämänsä ’suvaitsevaisuus’ -käsitteen tuottaman implisiittisen (hetero)normatiivisen seksuaalimoralismin vuoksi. ’Poikkeavuus’ ja ’suvaitsevaisuus’ ovat itsessään moralistisia käsitteitä, jos niitä sovelletaan menneisyyden moraalien tarkasteluun. Suvaitsevaisuus on jännitteisessä suhteessa tasa-arvoon ja moniarvoisuuteen. ’Suvaitsevaisuus’ kehkeytyy yleensä sellaisessa normatiivisessa järjestyksessä, jossa ne, jotka poikkeavat normista pikemmin kuin ne, jotka sopeutuvat, tulevat suvaitsevaisuuden kohteiksi.⁴⁸

Moraalia pidetään länsimaisen yhteiskunnan riittämättömästi tutkittujen alueiden listaan kuuluvana. Esimerkiksi norjalaisen antropologi Signe Howellin (1997, 9) mukaan ’moraalinen tuntomme’ muodostaa yhteisöllisyytemme ja suhteidemme perustan.⁴⁹ Toisin kuin Howellilla, tutkimukseni lähtökohtana ei ole se, että moraalisuuden tunto [*sense of morality*] olisi ylikulttuurinen tai perustavanlaatuisen ilmiö. Lähestyn moraalista tietyissä länsimaisissa diskursseissa rakentuneena käsitteenä, jonka genealogiaa voidaan tutkia siinä kuin muitakin ilmiöitä. Ei ole yleismaailmallista, ketkä kulloinkin ja missäkin ylipäätään lasketaan ihmisiksi ja keiden moraalinen tunto ja arvostelmat tulkitaan ja arvioidaan inhimillisiksi.⁵⁰ Moraalinen tutkiminen antropologisena tai filosofisena kysymyksenä ei kuitenkaan ole tutkimukseni keskiössä, vaan kysymys siitä, kuinka tietynlaisten moraalien nimissä suoritettavat pakkokeinot tai lain tasolla esitetyt ukaasit *tapahtuvat*, vaikka lain käsitteet ovat epäselviä ja oikeusoppineiden tulkinnat ristiriitaisia.

Friedrich Nietzsche (1886/1984, 72) sanoo kirjassaan *Hyvän ja pahan tuolla puolen*, että ”ei ole mitään moraalista ilmiötä, on vain moraalisten ilmiöiden tulkintaa - -”. Toisessa kirjassaan *Moraalinen alkuperästä* [*Zur Genealogie der Moral*] (1887/1969, 24-26) Nietzsche puolestaan esittää, että moraalista voidaan tutkia vallantahdon kehitysoppina.⁵¹ Voidaan ajatella, että se mitä ymmärrämme esimerkiksi syinä, peräkkäisyytenä, suhteisuutena, lakina tai perusteena, on vain

⁴⁸ Ks. Wendy Brown (2004, 63): “Tolerance is generally conferred by those who do require it upon those who do, which is to say, it arises within a normative order, in which those who deviate from rather than conform to the norms are eligible for tolerance.”

⁴⁹ Howell (1997, 9-10): ”Our sense of morality is, after all, what constitutes our sociality, the very basis for relating. Humans are [...] inherently moral. [...] humans everywhere are cognitively and emotionally predisposed towards moral sensibility [...]”

⁵⁰ Vrt. Butler (2004).

⁵¹ Nietzsche (1886/1984, 26; 84) *vallantahdo* on ”maailman ydinolemus” ja psykologia vallantahdon kehitysoppia. Michel Foucault’lle (1976), joka on ammentanut käsitteensä Nietzscheiltä, *tiedontahdo* liittyy keskeisesti länsimaisen yhteiskunnan poliittis-oikeudellisen järjestymisen periaatteisiin. Foucault halusi tehdä tiedon poliittista historiaa, totuuden politiikkaa, jossa totuus on sidottu voimien kamppailuun ja jossa tiedon subjekti on jatkuvan kamppailun kenttä. Vallan, oikeuden ja totuuden välisiä historiallisia suhteita Foucault hahmotti matriisin termiä käyttäen: kerran ilmaantuneet matriisit voivat elää rinnakkain, vaikkakin tietty matriisi on tietyllä ajalla enemmän tai vähemmän vallalla. (Koivusalo 2001, 263-264.) Tarkemmin Foucault’n oikeudellisista matriiseista Minkinen (1998, 149-173).

meidän kuvitelmaamme. ”Miksi maailma, joka jotenkin koskee meitä, - ei saisi olla fiktio? Ja eikö sille, joka kysyy: ”mutta kuuluhan fiktion sen tekijä? – ole lupa suoraan vastata: ”Minkätähden?” (ibid., 39, kursiivi originaalissa). Nietzschen genealogia on siis ennen kaikkea moraalien historiaa ja sen alkuperän pohtimista.

Yleiskielessä sanalla genealogia viitataan yleensä sukututkimukseen. Michel Foucault on 1900-luvun loppupuolella laajentanut Nietzschen nojaten genealogian merkitystä. Foucault on kirjoittanut genealogiasta suoraan oikeastaan vain kerran, artikkelissaan *Nietzsche, genealogia, historia* (1971/1998). Kyseisessä artikkelissa Foucault puhuu limittäin omista ajatuksistaan ja Nietzschestä. Tekstistä on hankalaa eritellä, mitä Foucault itse tarkoittaa ja missä hän viittaa Nietzscheen. Genealogian täsmällistä määrittelyä hankaloittaa myös se, että Foucault vaihtoi näkemyksiään ja kieltäytyi kaiken kaikkiaan nimittämästä ajatteluaan teoriaksi – lähinnä hän toivoi, että hänen työnsä soveltuisi kanssa-ajatteluun.⁵²

Tulkitsen Foucault’n kirjoituksia siten, että historian genealogisen tarkastelun motiivi on ennen kaikkea nykypäivässä. Moraali ja sen historia on erilaisten tulkintojen valtaamaa alaa. Genealogia tarkastelee näiden tulkintojen kehkeytymistä ja polveutumista. Foucault’n genealogia on siis länsimaisen tietovallan sukututkimusta, joka pyrkii tutkimaan tiedon ja vallan historiallis-konkreettisia ilmenemismuotoja ja periytymisen tapoja. Genealogia ei pyri palaamaan ajassa taaksepäin, vaan kirjaamaan ylös sattumia, pienen pieniä poikkeamia – tai päinvastoin täydellisiä ympärikäännöksiä, erehdyksiä, virhearviointeja, vääriä laskelmia, jotka ovat panneet alulle sen, mitä on olemassa ja millä on meille arvoa. (Foucault 1971/1998, 74.) Foucault ei esitä genealogiaa metodina, vaan kyseessä on tietynlainen systematisointi tai lähestymistapa.

Foucault’n ajattelua tutkineen filosofi Johanna Oksalan (2002, 144) mukaan genealogia on ennen kaikkea subjektin *historiallisten mahdollisuusehtojen* tutkimista.⁵³ Keskeistä on subjektin rakentumisen prosessi. Foucault’n genealogia ei kiellä, ettei olisi olemassa todellisia subjekteja, jotka vaikuttavat ympäristöönsä ja historiallisten tapahtumien kulkuun, vaan ’kielto’ kohdistuu subjektien perustavaan olemukseen.⁵⁴ Foucault (1984, 340-372) itse määritteli lyhyesti genealogian

⁵² Ojakangas (1998, 9-59); Oksala (2002, 151); Koivusalo (2001, 261). Katso tarkemmin genealogiasta ja Foucault’n ajattelussa tapahtuvista position muutoksista Visser (1995, erityisesti 108).

⁵³ ”To sum up, genealogy represents the study of the *historical conditions of possibility* of subjectivity.” (Kursiivi alkuperäistekstissä.)

⁵⁴ Oksala (2005, 97; 103): “Central to Foucault’s genealogy is the idea of ‘subjection’ [*assujettissement*], which refers to the process of constituting subject. [...] By urging us to dispense with the subject, Foucault does not deny that there

kolme eri aluetta keskustellessaan etiikan genealogiasta ja minätekniikoiden genealogisesta tutkimuksesta. Moraalin genealogia koostuu (a) moraalikoodistoista, jotka ovat *moraalifilosofian* tutkimuskohde, (b) aktuaalisesta käyttäytymisestä, joka on *moraalisosiologian* tutkimuskohde sekä (c) *etiikan* alueesta, jossa erottuvat substanssi, subjektivaation tapa, käytännöt, joilla moraalinen subjekti rakennetaan ja telos eli tavoite, johon pyritään. Tärkeimmäksi kysymykseksi nousee se, *mitä on ollut ja miten*. Ei siis se, mitä eettiset ratkaisut tai vaihtoehdot ovat, vaan näiden ongelmien genealogia.

Etymologia on Nietzschen (1887/1969, 46) mukaan tärkeä väylä moraalin genealogian tutkimiseen: ”Mitä viitteitä tarjoaa kielitiede, erityisesti etymologinen tutkimus, moraalisten käsitteiden kehityshistoriaa varten?” Genealogisesta näkökulmasta juridiset käsitteet ja totuudet ovat valtaan pyrkiviä tulkintoja, joiden esittämisen rakenne ja kieli muotoutuu tietyssä historiallisessa ja episteemisessä tilanteessa. Tällaisessa tarkastelussa oikeus on teksti, joka on pyrkinyt valtaamaan etualaa milloin väitteillä moraalisen uhonsa transsendentaalisesta alkuperästä, milloin siveellisyyden tai kansan hengen rakentamisesta, milloin rationaalisiin ja sosiologisiin argumentein. ’Haureuden’ historia Suomen rikoslaissa muodostuu yhtenäisen kehitystarinan sijasta sarjana ristiriitaisia määritteitä ja tulkintoja, jotka ovat muotoutuneet kulloinkin vallitsevan käsitteistön kehikon puitteissa.⁵⁵

Genealogisessa tarkastelussa on käytännössä aina kyse konkreettisista historiallisista tilanteista ja ihmisryhmistä. Ihmiskunnan historia on sarja tulkintoja ja genealogian on oltava niiden historiaa: se on moraalin käsitteiden historiaa sikäli kuin ne ymmärretään erilaisten tulkintojen ilmaantumisina, sanoo Foucault (1998, 84-85) ja jatkaa: ”Ne on saatava näyttämään oikeudenkäyntiteatterin tapahtumilta.” Koska ”sääntöjen universumia” ei ole tarkoitettu hillitsemään väkivaltaa vaan tyydyttämään sitä (Foucault 1998, 82), tuottaa jonkun tulkinnan voitto aina jollekulle toiselle harmia, ja usein tuo harmi on ruumiillista laatua. Modernin länsimaisen oikeusjärjestelmän ominaispiirre on ollut moraalinormien historiallisen ja alueellisen riippuvuuden kieltäminen. Voi kuitenkin ajatella, että rikosoikeus on sosiaalisista instituutioista yksi liikkuvimmista pyrkimään

are actual subjects exercising influence on their environments and on the course of historical events. What his genealogical account of the subject denies is the foundational status of the subject.” (Kursiivi alkuperäistekstissä.)

⁵⁵ Suomen kirjakeleessä sana ’historia’ on esiintynyt Agricolasta alkaen. Nykyään se merkitsee menneisyyttä tai menneisyyden kuvausta. Vanhastaan sanalla on ollut myös merkitys kertomus, tarina, sekä keksitty juttu. Sekaannusten välttämiseksi Volmari Kilpinen esitti 1840-luvulla, että historia korvattaisiin uudissanalla *tosine* – tätä ei kuitenkaan hyväksytty yleiseen käyttöön (Häkkinen 2004, 203-204).

aina (uudelleen)määrittämään pakottavan luonteensa perustan. Pelkkien (oikeudellisten) tekstien lukeminen ei riitä tuon erityisyyden tulkitsemiseen.⁵⁶

Suomessa 1950-luvun haureusoikeudenkäyntejä edelsivät syytettyjen naisten sekalaiset harmille alistamiset. Osa pakotettiin esimerkiksi lääkärintarkastuksiin immenkalvon ja sukuelinten ”normaalisuuden” tarkastamiseksi. Joitakin solvattiin tiukkaamalla kuuluisteluissa totuuksia ruumiin toiminnoista. Myös epäiltyjen naisten psyykkisiä ominaisuuksia – alkaen synnintunnosta ja lapsuuden kokemuksista päätyen heidän unimaailmaansa – kirjattiin pöytäkirjoihin. Osa naisista joutui myös ruumiineen haltuun otetuksi eli pidätetyksi, tai jopa vankilaan. Ymmärtääkseni mistä oli kysymys, luin oikeudenkäyntipöytäkirjoja ja muita virallisia dokumentteja arkistoissa, mutta vierailin myös toistuvasti niissä kylissä, joissa oikeudenkäynnit tapahtuivat. Päästäkseni ’yleisen’ ja ’paikallisen’ rajapinnalle, olen soveltanut tutkimuksessani myös etnografiasta omaksuttuja menetelmiä. Haastattelin ihmisiä, joilla oli kosketusta tapahtumiin. Haastattelut tapahtuivat kynän ja lehtiön kanssa keskellä arkea, esimerkiksi bensa-aseman baarissa, pellolla kesken puimatouhuja, poliisilaitoksen tutkintahuoneessa tai eläkeläispariskunnan kotona mehumaijan poristessa liedellä. Toisin sanoen hankkiuduin sinne missä haastateltavia oli ja pysäytin heidät sattumanvaraisesti kesken normaalien työ- tai arkirutiinien ilman nauhureita, kameroita tai muita häiritseviä teknologisia välineitä.⁵⁷

Luin myös syytettyjen itsensä tuottamia dokumentteja tasavertaisina oikeusjärjestelmän tuottamien aineistojen – oikeudenkäyntipöytäkirjojen ja poliisikuulustelupöytäkirjojen – kanssa. Kumpienkaan kautta ei kuitenkaan voi rekonstruoida kuvaa todellisista tapahtumista, sillä myös naisten itsensä tuottamat dokumentit, esimerkiksi kirjeet, ovat osa oikeudenkäyntiprosessia ja rikosoikeuden tuottamaa diskurssia. Sain ne käsiini oikeudenkäyntiasiakirjojen liitteistä enkä esimerkiksi naisten omista yksityisarkistoista vuosikymmeniä myöhemmin.⁵⁸ Etnografisen lähestymistavan lisäksi aineistoni – esimerkiksi kuulustelupöytäkirjojen – yksityiskohtien tarkastelua onkin ohjannut mikrohistoriasta omaksuttu tutkimusote. Carlo Ginzburg, jonka tutkimukset ’oppineen’ ja

⁵⁶ Suomessa on tehty yhteiskuntatieteiden puolella erittäin tarkkaa tutkimusta 1950-luvun biopolitiikasta eli hallinnoimisen teksteistä ja käytännöistä sekä seksuaalititeen historiasta. Tutkimukseni on mahdollistanut esimerkiksi Ilpo Helénin (1997) ja Jaana Vuoren (2001) tuottama tieto ja tutkimussuuntaus. Foucault’n biovallan käsite ei kuitenkaan kuulu avainkäsitteisiini. Genealoginen otteeni on pikemmin rikosoikeuden historiaan liittyvää perustutkimusta kuin sen kartoittamista, millä tavoin rikosoikeuden diskurssi oli jännitteisessä suhteessa esimerkiksi lääketieteelliseen, kasvatustieteelliseen tai psykoanalyttiseen diskurssiin.

⁵⁷ Suuri osa haastatteluista on tehty yhdessä Eve Hirvosen kanssa. Osan olen tehnyt yksin. Osa on haastateltujen toivomuksesta anonymoituja tai salaisia.

⁵⁸ Hallussani on myös sellaista materiaalia – esimerkiksi valokuvia 1980-luvulta, Yrttilehdon uskonsisarten tuottama laulukirja, suullisia ja kirjallisia anekdooteja, minulle osoitettuja kirjeitä – joita olen haastatelluilta saanut. Yksityisyyden varjelemiseksi niitä ei kuitenkaan voi liittää tähän tutkimukseen.

'kansanomaisen' ajattelun kohtaamisesta oikeuslaitoksen (inkvisition) kuulustelukäytäntöjen ja asiakirja-aineiston kautta ovat inspiroineet tutkimusotettani, on todennut, että ”neutraaleja tekstejä ei ole olemassa”. Tekstit ovat todisteita vain itsestään, omasta systeemistään.⁵⁹

Rikosoikeuden historian tähän asti tuntemattomien sattumusten julkipano on sellaista alhaalta käsin tulevaa tietoa, johon myös mikrohistoriassa tavataan viitata. Rikoslain lähihistoria on täynnä hyvin reaalisia valtataisteluja, joista ei ole tutkimustietoa. Mikrohistoria on yhdessä uuden taloushistorian myötä legitimoinut oikeudenkäyntiasiakirjat tärkeiksi historiallisen tutkimuksen aineistoksi, samoin kuin sukupuolen ja seksuaalisuudet keskeisiksi tutkimusaiheiksi. Suomessa alan tärkeitä pioneereja ovat Marjatta Rahikainen (1996) ja Matti Peltonen (1999). Molemmat ovat soveltaneet ja kehittäneet mikrohistorian menetelmiä 'modernin' suomalaisen yhteiskunnan ja historian tutkimuksen analyysiin. Mikrohistoriallinen katse voi siis suuntautua myös lähimenneisyyteen.⁶⁰

Sen kaltainen tutkimus, jota Ginzburg (1983) on tehnyt noitasapatista Italiassa inkvisitiopöytäkirjojen perusteella, ei kuitenkaan ole mahdollista 1950-luvun suomalaisten haureusoikeudenkäyntien suhteen. Ginzburgin käyttämissä inkvisitiopöytäkirjoissa kysymykset ja vastaukset on kirjattu suoraan, toisin kuin suomalaisissa pöytäkirjoissa, joista kuulustelijan kysymykset täytyy tulkita yhtenäisenä minämuotoisena tarinana esitetyn kuulusteltavan kertomuksen perusteella.⁶¹ Myöskään oikeudenkäynnin kulkua ei ole käyttämissäni pöytäkirjoissa esitetty lause lauseelta, kuten Ginzburgin inkvisitioaineistossa, joten pöytäkirjojen perusteella ei ole mahdollista tietää, mitä oikeussalissa on keskusteltu.

Tutkimusotteessani teoria ja aineisto ovat kietoutuneet yhteen tavalla, joka väistää tavanomaista metodimäärittelyä.⁶² Feministisen tutkimuksen metodeja pohtineen Marianne Liljeströmin (2004, 19) mukaan valitessamme tietyn aineiston tai tekstin tarkasteltavaksi, valinnan perusteena ovat erityiset tavoitteet, ja aineiston ja/tai tekstien merkitykset ovat riippuvaisia siitä käsittelystä tai luennasta, jolla kyseinen aineisto suhteutetaan muihin teksteihin sekä laajempaan ja kattavampaan tehtävänasetteluun – merkitykset perustuvat niiden erojen tuottamiseen, joihin suhteutetut

⁵⁹ Ginzburg (1989, 161): ”There are no neutral texts; even a notarial inventory implies a code, which we must decipher. [...] a text is only evidence of itself, of its own order.”

⁶⁰ Esimerkiksi Kirsi Saarikangas (2002) on laajentanut mikrohistorian lähestymistapoja lähihistorian sukupuolitettujen tilojen tutkimiseen 1960-70-luvulla. Yksi tutkimukseni artikkeleista (HA1996) on julkaistu mikrohistoriallisessa antologiassa.

⁶¹ Vrt. Ginzburg (1983; 1996).

yleisimmät kysymykset antavat aiheita. Gayle Rubin (1994, 92-93) on puolestaan todennut, että ”kaikki aineisto on likaista” [*all data is dirty*] siinä mielessä, että se, mitä pidämme ’aineistona’ on aina sosiaalisessa merkityksenannossa ja instituutioissa rakentunutta – niinpä teoreettisen ja empiirisen työn vastakkainasettelu on väärin tai vähintäänkin vääristyneesti asetettu kysymys. Liljeströmin (2004, 13) mukaan feminismi eroaa merkittäväällä tavalla muista kriittisistä teorioista siinä, että sen keskeinen tietoteoreettinen ja poliittinen projekti on sukupuolen tai sukupuolieron tuottamisen historiallisten, kulttuuristen ja sosiaalisten ehtojen, ulottuvuuksien ja seurausten tutkiminen.

Tutkimuksessani kysymys sukupuolesta ja sen historiallisesta tuottamisesta kytkeytyy olennaisesti kysymykseen seksuaalisuudesta. Aineistoni valinta ja luenta ovat voimallisesti sidoksissa queer-tutkimuksen kysymyksenasetteluihin.

3.2. Queer-tutkimus ja heteronormatiivisuuden kyseenalaistaminen

Queer-tutkimuksen keskiössä ovat erityisesti seksuaalisuuden ja sukupuolen käsitteet. Tämä 1990-luvun alusta voimakkaasti kasvanut tutkimuskenttä on vaikuttanut tutkimusotteeseeni. Kysymys 1950-luvun rikosoikeudesta, jonka piirissä esimerkiksi käsite lesbo oli tuntematon, kiteytyy erilaisiin ruumiisiin ja seksuaalisiin normeihin liittyvien käsitteiden, käytännöllisten asenteiden ja diskurssien tarkasteluksi.

Queer-tutkimus on nimitys monitieteiselle tutkimusalalle, joka lesbo- ja homotutkimuksen jalanjäljissä purkaa vallitsevia tapoja puhua seksuaalisuudesta, identiteeteistä ja vallasta. Se kyseenalaistaa seksuaalisten kategorioiden ja heteronormatiivisen sukupuolijärjestelmän perusteita ja tutkii lesbo-, homo-, bi-, trans- ja heteroseksuaalisuuksien syntyä ja historiallisia ehtoja. Näin ollen se tarjoaa rikoslain historian tarkasteluun erilaisen teoreettisen lähtökohdan kuin esimerkiksi lesbo- ja homotutkimus.

Queer viittaa epäonniseen identifioitumiseen sukupuoli- ja seksuaalisten identiteettien kategorioihin (Turner 2000, 11). Queer-tutkimus kyseenalaistaa seksuaalisuuden ja sukupuolen suhteisiin liittyviä, ylihistoriallisina ja liikkumattomina pidettyjä käsitteitä ja normeja, joiden liikkeeseen pano

⁶² Vrt. Koivunen (2004, 228), jonka mukaan metodologiapuheeseen sisältyy aina paitsi normatiivinen ulottuvuus, myös jälkikäteinen kerronnallistaminen.

tuottaa siirtymiä diskursseissa ja valtasuhteissa. Queer-tutkimuksen ja -teorioiden juuret ovat lähinnä poststrukturalismissa ja postmodernissa teoreettisessa ajattelussa.⁶³ (Turner 2000, 17-19.) Joidenkuiden mielestä queer aina edeltää lesboutta ja homoutta, sillä queer merkitsee 'rikollista' ja käsitteellistämätöntä seksuaalista toiseutta – lesbo- ja homokategoriat taas ovat laillistettuja identiteettejä. Queer-tutkimuksen haaste onkin seksuaalisuuden historiallisten representaatioiden tarkastelu. (Kekki 2004, 31; 44.) Kyse on siitä, miten seksuaalisuuden diskurssit ovat eri aikoina rakentuneet ja miten esimerkiksi samaan sukupuoleen kohdistuva halu on esitetty erilaisissa diskursseissa.

'Lesbo' ja 'homoseksuaali' ovat länsieurooppalaisten ja yhdysvaltalaisten homoseksuaalien vapautustaistelijoiden yhdessä lääkäreiden, seksologien ja kriminologien 1800-1900-lukujen taitteessa luomia kategorioita ja tietämyksiä. (Rubin 2004.) Queer-tutkimus katsoo noita historiallisia konstruktioita luomuksina, joita ovat pitäneet koossa erilaiset diskurssit, ei vähiten lesbo- ja homohistoriankirjoituksen kaanon.⁶⁴ Samaan aikaan kyseiset identiteetit ovat kuitenkin monille ihmisille verisesti totta puuttuvien ihmisoikeuksien todellisina kategorioina.⁶⁵ Lainsäädännön ja lääketieteen heteronormatiivista muottia rikkovat ihmiset joutuvat nykyäänkin usein normatiivisen kontrollin kohteeksi, jolleivät suorastaan lainsuojattomiksi ja rangaistusten kohteeksi.⁶⁶

⁶³ Queer-teorian genealogiaa voidaan jäljittää myös ranskalaiseen strukturalismiin. (Vrt. Rubin 1994.) Kiintoisan näkemyksen queer-teorioiden genealogioista esittää Turner (2000, 17-19), joka sitoo queer-tutkimuksen aatehistorian 1960-luvun kansalaisoikeusliikkeiden ilmaantumiseen ja näkee queer-teorian olevan samaan aikaan riippuvainen 1900-luvun pohjoisamerikkalaisesta liberalismista, mutta olevan myös sen kritiikkiä.

⁶⁴ Identiteettien purkaminen ja niiden historiallisen kehkeytymisen analyysi ei kuitenkaan tarkoita identiteettien destruktiota, vaan sen kritiikkiä, miten identiteettejä määritellään ja minkälaisiksi ne ymmärretään. Tarvitsemme kulttuurisesti ymmärrettäviä käsitteitä voidaksemme puhua ja käsitteellistää subjektiutta, sillä käsitteet ja nimet luovat poliittisen ja paikallisen toimijuuden paikkoja. (Pulkinen 1998, 202-205.)

⁶⁵ Pienessä nicaragualaisessa kylässä murhattiin joulupäivänä 1999 26-vuotias nainen nimeltä Aura Rosa Pavón. Häntä ammuttiin kahdesti päähän ja hänen ruumiinsa heitettiin ojaan. Ruumis löydettiin sattumoisin. Kävi ilmi, että murhattu nainen oli aiemmin tuomittu vankilaan Nicaraguan rikoslain artiklan 204 perusteella. Kyseinen lainkohta määrää maksimissaan kolmen vuoden vankeusrangaistuksen ”henkilölle, joka edistää, mainostaa, propagoi tai harjoittaa seksuaalista yhdyntä toisen samaa sukupuolta olevan välillä.” Aura Rosa Pavón oli vedetty oikeuteen naispuolisen partnerinsa äidin vaatimuksesta. Vankilassa hänet loukkauksen syventämiseksi sijoitettiin samaan selliin miespuolisten vankien kanssa. Paikallisen lesbo- ja homo-oikeuksia ajavan järjestön toimesta hänet vapautettiin, mutta pian vapautumisen jälkeen hänen elämänsä päättyi väkivaltaisesti. (Taylder 2002, 20.) Vastaavia uutisia kuulee valitettavan usein. Esimerkiksi syys-lokakuun vaihteessa 2004 Sierra Leonessa raiskattiin, pahoinpideltiin ja murhattiin niska murtamalla tunnettu lesboaktivisti Fannyann Eddy paikallisen lesbo- ja homojärjestön toimistossa. Fannyann Eddy oli ollut seksuaalipakolaisena Zimbabven lesbo- ja homojärjestön vieraana, opiskelemassa kuinka organisoida toimintaa ja vastarintaa vihamielisessä ympäristössä. Yritys aktivoita Sierra Leonen lesbo- ja homopolitiikkaa katkaistiin kuitenkin väkivaltaisimmalla mahdollisella tavalla (ks. Behind the mask: a web-site on gay and lesbian affairs in Africa: http://www.mask.org.za/SECTIONS/AfricaPerCountry/ABC/sierra%20leone/sierra%20leone_index.html). Ks. myös Mizielinska (2004) väkivaltaisuuksista Varsovassa ja Krakovassa vuoden 2004 queer-kulttuurin festivaaleihin liittyvien tapahtumien aikana.

⁶⁶ Seksuaalisuuksista ja ihmisoikeuksista tarkemmin *Amnesty International Publications* (2001).

Queer-tutkimuksen keskeinen käsite, heteronormatiivisuus, avaa rikoslain historiaan näkymiä, joita muunlaisen tutkimusotteen kautta olisi ollut vaikea hahmottaa. Heteronormatiivisuuden käsitteen kautta olen voinut asettaa rikoslaille kysymyksiä niin menneisyyden omituisuuksista kuin siitä, mitä menneisyys nyt saattaisi meille merkitä.⁶⁷ Tällaisessa lähestymistavassa on keskeistä näkemys siitä, että länsimaisen yhteiskunnan ja kulttuurin heteronormatiivinen rakentuminen sulkee ulos tai hankaloittaa monia olemassa olevia elämäntapoja, identiteettejä ja seksuaalisia käytäntöjä.

Heteronormatiivisuus ideologiana asettaa tietynlaisen heteroseksuaalisuuden normiksi ja merkitsee muut seksuaalisuudet toisiksi. Se kontrolloi myös heteroseksuaalisuutta ja hankaloittaa ylipäättään ihmisten elämää. Heteronormatiivisuus tarkoittaa siis eri asiaa kuin heteroseksuaalisuus. Sellaisetkin asiat, joilla näyttää olevan hyvin vähän tekemistä seksuaalisuuden kanssa – kuten oman elämän narratiivi – voivat olla heteronormatiivisia. Toisin kuin heteroseksuaalisuus, joka järjestää itsensä vastakohtaksi homoseksuaalisuuden, heteronormatiivisuus ei luo vastinparikseen homonormatiivisuutta. Se pyrkii päinvastoin säilyttämään itsensä ainoana vallitsevana ja luonnollistettuna ideologiana. Heteronormatiivisuus viittaa käsitteenä instituutioihin, rakenteisiin ja käytännön asenteisiin, joiden kautta heteroseksuaalisuus rakentuu yhtenäisenä seksuaalisuutena ja etuoikeutettuna järjestelmänä. Se rakentuu usein pikemminkin tiedostamattomista luonnollisiksi oletetuista tunteista kuin julkilausuttujen normien pohjalta. Näin ymmärrettynä heteronormatiivisuus säätelee elämäämme monin tavoin voimassa olevasta lainsäädännöstä käytännön arkipäivän asenteisiin ja tilanteisiin.⁶⁸ (Berlant & Warner 2003, 179-180.)

Käsitteet lesbo ja homo ovat suhteessa heteronormatiivisuuden historialliseen ja kulttuuriseen muotoutumiseen. Teorian ja tutkimuksen viitekehyksenä queer asettaa kysymyksiä siitä, miten nuo käsitteet ovat historiallisesti kehkeytyneet, minkälaisia valtasuhteita niillä on ylläpidetty ja kenen ruumiista, seksuaalisista käytännöistä ja elämästä noilla käsitteillä on tehty lain ja/tai normien ulkopuolella olevaa eli luonnonvastaista, epäsiiveellistä ja rikollista, tai lain ja/tai normien mukaisia.⁶⁹

Rikoslain heteronormatiivisuuden tarkastelussa on ollut luontevaa viitata sellaisiin teoreetikoihin, joiden positio on angloamerikkalaisissa maissa 1990-luvulla vakiintunut teoreettinen konteksti,

⁶⁷ Heteronormatiivisuus voi myös jatkossa toimia sellaisena teoreettisena käsitteenä, jonka kautta voidaan tutkia esimerkiksi siveellisyyden käsitteen kehkeytymistä, käyttöalaa ja muutoksia Suomen rikoslaisissa.

⁶⁸ Vrt. Lehtonen ja Mustola 2004, 21.

⁶⁹ Vrt. Cooper (2004, 93): ”How society is constitutes, with minor revisions, how it should be. Dominant normative principles are both definitional of a society, and a means of consolidating and anchoring it.”

jonka nimeän *queer legal studies* -suuntaukseksi. Tutkimuksen lähtökohta on oikeusjärjestelmän ja lakien auki lukeminen tekstuaalisina ja historiallisesti muuttuvina, heteronormatiivisuutta tuottavina käytäntöinä.⁷⁰ Suuntauksen piiriin lukeutuu oikeustieteen, yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden tutkijoita. Tutkimukseni kannalta tärkeitä teoreetikkoja ovat muun muassa Davina Cooper (2004), Didi Herman (1997), Derek McGhee (2001), Leslie J. Moran (1996) ja Carl F. Stychin (1995; 2003). Näillä tutkijoilla on virkoja lähinnä englantilaisissa oikeustieteellisissä tiedekunnissa. Myös muissa Kansanyhteisön maissa, kuten Australiassa, Kanadassa ja Uudessa Seelannissa, on paljon tämän suuntauksen piirissä työskenteleviä tutkijoita. Teoreettinen keskustelu siitä, miten angloamerikkalaisen *case law* –tradition piirissä kehkeytynyt suuntaus sekä käsitteet *queer law* ja *queer legal studies* kääntyvät suomalaisen oikeusjärjestelmän tutkimuksessa sisällöllisesti ja terminologisesti, on toistaiseksi käymättä. Ratkaisematta on, onko kyse queer-oikeudesta, queer-oikeuden tutkimuksesta vai queer-oikeusteoriasta.⁷¹

Oikeustieteen ja queer-teorian suhteesta kirjoittaneen Juulia Jyrängin (2005, 160) mukaan sellaista oikeudellisten tekstien kriittistä luentaa, joka asettaa pyrkimykseseen lain heteronormatiivisuuden paljastamisen ja murtamisen, voisi kutsua 'oikeuden kummastelemiseksi' tai 'outouttamiseksi' [*queering the law*]. Tällöin queer-teoreettisen lähestymistavan verbimäisyys korostuu. Rikosoikeuden outoa suhdetta naisten keskiseen seksuaalisuuteen on kuitenkin ollut vaikea tutkia. Antropologi/feministi/queer-teoreetikko Gayle Rubinin (2004) mukaan yhtäältä queer-teorioihin liittyvä uutuudenusko ja toisaalta homofobiset diskurssit vaarantavat lesbo- ja queer-tietämysten dokumentoinnin ja arkistoinnin. Kansainvälisessä tutkimuksessa naisten keskisten haureusoikeudenkäyntien dokumentteja on käytetty vähän, koska niitä ei joko ole olemassa tai saatavilla tutkimuskäyttöön. Esimerkiksi Judith Schuyffin (1994) lesbohistoriaa käsittelevään aineistoon kuului vain kaksi naista koskevaa oikeustapausta.

Gayle Rubin (2004) on esittänyt ajatuksen queer-tietämysten 'geologioista'. Geologinen ajantaju historiaan avaa tien ulos arkistojen ja historiallisten tietämysten historiattomuudesta, joka rajaa näkökulman vain nykyhetkeen. Rikosoikeuden outouttaminen edellyttää sitä, että asetamme kysymyksiä myös niistä arkistoista, joita ei ole, ja muistista, joka ei ole saatavilla. Suomalainen

⁷⁰ Ks. esim. Cooper (2005, 2-3): "[...] developing and supporting work that unpicks law's relationship to power and governance, that recognises the connections between gender and sexuality, and other organising principles of inequality, and that explores images and strategies for legal, political and cultural transformation, working with disciplines as disparate as philosophy, history, popular culture, politics and social policy. [...] Also crucial is using feminist and queer arts, theory, and community practices to think beyond the current moment – to enhance imaginings of what might be."

⁷¹ Ks. Jyränki (2005, 158, eritoten alaviite 3).

rikosoikeus on kansainvälisellä kentällä sellainen arkisto, joka on tuottanut ja säilyttänyt konkreettisia muistin palasia lakitekstinä, oikeusoppineiden kirjoituksissa ja oikeusdokumenteissa.

Rubinin (2004) mukaan ”geologisessa ajassa nykyisyys on hyvin lyhyt kaikumerkki [*blip*] tutkan näytöllä.” Ilmaus tuo mieleen Claude Lévi-Straussin metaforan geologisesta etsiskelystä kuvauksena ”tiedostamisesta itsestään, niistä vaikeuksista joita se kohtaa ja niistä iloista joita siltä voi toivoa”.⁷² Lévi-Straussin (1997, 58) mukaan geologisesta ajasta, ”historian ja esihistorian avatarojen takaa löytyy kaiken välillä vallitseva majesteettisen ylevä merkitys, joka edeltää, hallitsee sekä – suuressa määrin – selittää muita.” Rubinin geologia-metaforan tavoitteena ei kuitenkaan ole osoittaa, että paikallisen tiedon tai ajan takana olisi jokin levistraussilainen ylevä universaali merkitys ja tieto. Päinvastoin, Rubin haluaa osoittaa, miten queer-tietämysten muodot ja -historiat sisältävät erilaisia kerrostumia, jotka ovat monimutkaisessa suhteessa toisiinsa. Queer-tutkimuksen kapea käsitys itsestään uutuuutena voi pyyhkiä nuo kerrostumat kollektiivisesta muistista.

Rubinin mukaan rajallisen muistimme syyt ovat pikemminkin rakenteellisia kuin tyylillisiä, ja ne tuotetaan pikemmin institutionaalisten esteiden kuin tutkimussuunnitelmien tasolla. (Rubin 2004, 9.) Lévi-Straussin klassinen kuvaus geologisesta ajasta on runollisuudessaan ikimuistoinen – ja siksi niin vaikutusvaltainen – kuvatessaan, miten tila ja aika geologisella tutkimusretkellä saattavat yhtäkkiä sekoittua, ja miten kiitävän hetken elävä moninaisuus voi rinnastaa ja ikuistaa kokonaisia aikakausia. Lévi-Strauss (1997, 59) kuvaa, miten hän tunsu hautautuneensa ”normaalia sakeampaan käsitettävyyteen, jossa vuosisadat ja paikat vastaavat toistensa kutsuun käyttäen lopultakin yhteensopivia kieliä”. Rubinin metafora on huomattavasti pragmaattisempi ja paikallisesti traagisempi, sillä hän ei viittaa koko ihmiskunnan kollektiiviseen universaaliin muistiin, vaan siihen, miten queer-tietämysten kohtalona on usein ollut kadota niiden instituutioiden ja organisaatioiden mukana, jotka ne tuottivat. Koska angloamerikkalainen teoriantuotanto on dominoinut queer-tutkimusta, ei esimerkiksi suomalaisen ja muiden vastaavien ’paikallisten’ arkistojen merkitystä queer-tutkimukselle ole huomattu. ’Paikallisen’ ja ’yleisen’ vastakkainasettelu onkin queer-tutkimuksen piirissä alikeskusteltu aihe.

⁷² Assosiaatio Lévi-Straussiin Rubinin yhteydessä ei ole täysin ennenkuulumaton. Rubin oli 1970-luvulla omien sanojensa mukaan (1994, 83) ”totaalisen koukussa” [*completely obsessed with*] Lévi-Straussiin ja muiden ranskalaisten strukturalistien ajatteluun. Rubin on sanonut, että Lévi-Straussin *Elementary Structures of Kinship* ”räjäytti tajuntani” [*completely blew my mind*] (ibid., 64). Rubin on kuitenkin ollut kriittinen Lévi-Straussin ja strukturalismin kielellisiä

Paikallisuus on itsessään suhteellinen termi. Antropologi Clifford Geertzin (2000, 133-134) mukaan aurinkokunnassa maapallo on paikallinen, planetaarisessa järjestelmässä aurinkokunta on paikallinen ja universumissa planetaarinen järjestelmä on paikallinen. Paikallisen oppositiopariksi (jos sellainen levistraussilaisittain halutaan asettaa) ei asetu universaali, vaan yhden paikallisen tiedon (vaikkapa rikosoikeuden) vastakohtaksi asettuu toinen paikallinen tieto (esimerkiksi etnografia). Kukaan ei tiedä kaikkea, koska ei ole kaikkea tiedettävänä, huomauttaa Geertz (ibid.). Hänen mukaansa yleensä niin rationaaliset humanistit ja sosiaalitieteilijät ja tieteet ovat sokeita tälle ”säteilevälle totuudelle”, koska vallitsee ”endeeminen” sekaannus sen välillä, mitä tarkoitetaan universalismeilla, yleistyksillä ja laeilla. Näillä kaikilla on koomiset efektinsä, jos tarkastellaan esimerkiksi antropologian totuuksia, yleistyksiä ja lakeja muutaman vuosikymmenen etäisyydeltä (ibid.). Sama pätee rikosoikeuteen.

Queer-menneisyys on täynnä esimerkkejä loistavista ja merkittävistä räjähdyksistä, jotka eivät kuitenkaan ole jättäneet kuin vähäisiä, jos ollenkaan seurattavissa olevia jälkiä, ja joiden dokumentti- tai esinejäämistöä ei koskaan ole järjestelmällisesti kerätty tai kunnolla säilytetty. (Rubin 2004, 9-10.) Esimerkiksi seksologi Magnus Hirschfeldin merkittävän kirjaston ja arkiston tuhosivat natsit.⁷³ Monet muut queer-elämän tapahtumat, kuten yksityiset tai paikalliset arkistot, kulttuuriorganisaatiot ja tapahtumat ovat hävinneet queer-tietämyksistä erilaisista sosiaaliseen marginaalisuuteen ja kulttuuriseen näkymättömyyteen liittyvistä syistä. Suomessa, kuten monissa muissa maissa, homofobiset rikoslait ja oikeusjärjestelmä ovat edesauttaneet – ja edesauttavat – queer-muistien ja tietämysten katkomista, rajoittamista ja lyhentämistä. Monista yhteisöistä, tapahtumista, suhteista ja niitä muotoilleista tietämyksistä ei ole säilynyt lainkaan dokumentteja. Vaihtoehtoisesti ne ovat esimerkkejä oikeusjärjestyksen tai lääketieteen paranoidisesta kielestä.

Geologinen ajantaju tekee mahdolliseksi nähdä paria viime vuosikymmentä pidempiä ajanjaksoja merkittävänä queer-tietämyksille. Se auttaa tutkimaan arkistojen ehtoja ja luomaan uusia arkistoja. Esimerkiksi Judith Halberstam (2003) on tarkastellut vuonna 1993 Nebraskan maaseutukaupungissa trans-elämänsä vuoksi tapetun Brandon Teenan tapausta mahdollisuutena laajentaa queer-historiaa pois urbaanikeskeisyydestä, kohti maaseudun seksuaalisuuksien arkiston avaamista. Halberstamin mukaan ’metronormatiivisuus’ on ollut hallitseva ja normalisoiva narratiivi sellaisessa lesbo- ja homotutkimuksessa, joka on keskittynyt kaapista ulostuloon ja sisältänyt muuttamisen joko

binarismeja ja binäärioppositioita kohtaan ja soveltanut esimerkiksi artikkelissaan *Thinking Sex* (1984) poststrukturealistisen ja postmodernin ajattelun diskursiivisia malleja.

⁷³ Natsien iskuryhmät polttivat julkisesti Hirschfeld-instituutin tieteellisen kirjaston 6.5.1933. Natsien mielestä homoseksuaalisuus oli ”bolshevistinen pahe” ja homot oli tuhottava, jotta laji pysyisi puhtaana. (Månsson 1984, 334.)

maaseututilasta kaupunkitilaan tai heterokaupunkielämästä queer-kaupunkielämään. Hän ehdottaakin, että jokin muu epistemologia kuin kaappi⁷⁴ hallinnoi pikkukaupunkien ja maaseudun avointen tilojen seksuaalista elämää [*mores*].

Halberstamin mukaan maaseudun queer-elämän historian tutkimukseen liittyy ainakin kolme menetelmällistä ongelmaa. Ensinnä, transgender-identiteettiin saattaa liittyä erityisiä dimensioita, jotka ovat luonteenomaisia maaseutuypäristölle. Toiseksi, vähemmistöhistoria tukeutuu liian usein muutaman harvinaislaatuisten elämän tarjoamiin representatiivisiin esimerkkeihin; koska queer-historia on ollut niin keskittynyt yksilöihin, on ollut helppo teoretisoida seksuaalisuutta ja sukupuolta, mutta hankala puhua luokasta ja rodusta. Kolmanneksi, on ollut vaikea löytää merkityksellisiä tai tuottavia narratiiveja queer-elämästä maaseudulla. (Halberstam 2003, 159-169.)⁷⁵

Halberstamin 'arkisto' liittyy sellaiseen historialliseen aikaan, jolloin tutkimuksen kohde eli Brandon Teenan murha 1993 ja siihen liittyvät teoreettiset ja poliittiset tulokset sijaitsee samassa ajassa kuin se teoria eli queer-tutkimus, jonka kautta kohdetta lähestytään. 1950-luvun itäsuomalaiset naiset ja heidän oikeudenkäyntinsä liittyvät kuitenkin aikaan, jolloin queer-sanaa ei tunnettu Suomessa, etenkin nykymerkityksessä, eikä sillä vielä ollut teoriaan liittyvää merkitystä muuallakaan. Rikosoikeudellisia keskusteluja ja käytäntöjä 1950-luvun Suomessa leimasi käsitteellisesti kaiken kaikkiaan tietynlainen käymistila. Nykyään luontevalta tuntuvat käsitteet olivat joko vakiintumattomia (esimerkiksi 'lesbo') tai niiden sovellusala oli eri kuin nykyään tai muuttumassa painoarvoltaan (esimerkiksi 'siveellisyys'). Esimerkiksi seksuaalirikoksen käsite oli tuolloin käsitteellinen nousukas. Professori Salmiala (1951/1965, 74) jyrähtikin 'seksuaalirikoksen' käsitteestä *Defensor Legis* -lehdessä julkaistussa kastroimislakia koskevassa kirjoituksessaan: "On lainsäädännössämme noudatettujen periaatteiden vastaista, että tällainen kieliasultaan vierasperäinen ja asiallisesti harkinnanvarainen teoreettinen käsite on sisällytetty kansalaisvapauksia mitä oleellisimmin koskevan kastroimislain perussäädöksiin."

⁷⁴ Ks. 'kaapin' käsitteestä tarkemmin §4 Kaappi.

⁷⁵ Ks. myös Halberstam (2005).

4§ Kaappi⁷⁶

Kysymykset, joita minun on kahdeksan vuoden tutkimusperiodin aikana ollut mahdollista kysyä, ovat muotoutuneet niiden erinäisten muutosten myötä, jotka ovat vaikuttaneet positiointi yhteiskunnan ja akateemisen yhteisön jäsenenä.

Suomessa on julkaistu useita queer-tutkimuksen alaan liittyviä väitöskirjoja vuoden 1996 jälkeen.⁷⁷ Queer-tutkimus on kaiken kaikkiaan saanut vahvemman aseman akateemisessa ympäristössä – niin epäilyttävää kuin se joidenkin mielestä onkin. Queer-teorian oli alun pitäen määrä korostaa nimenomaan sitä, kuinka perverssiä on teoretisoida seksuaalista nautintoa ja halua.⁷⁸ David Halperinin (1995, 113) mukaan queer-teoria on sitä vähemmän 'queer' mitä enemmän se hinkuu normatiiviseksi akateemiseksi oppialaksi.⁷⁹ Naistutkimuksessa, sosiaalietieteissä ja kulttuurintutkimuksessa queer-teorioihin viitataan kuitenkin jo lähes rutiininomaisesti. Jotkut naistutkimuksen yksiköt – muun muassa Jyväskylän yliopiston naistutkimuksen oppiaine ja Kristiina-instituutti – painottavat lesbo- ja queer-tutkimusta⁸⁰ opetusohjelmissaan.⁸¹ Suomalainen lesbo on muuttunut julkisemmaksi ja virallisemmaksi kuin mitä se oli tutkimusta aloittaessani.⁸²

⁷⁶ Kaappi = tavaroiden säilyttämiseen tarkoitettu ovelinen huonekalu. Suomen kirjakeleessä käyttöön nykyasussa vuonna 1637. (Häkkinen 2004, 311-312.)

⁷⁷ Esimerkiksi Ståhlström (1997); Pulkkinen (1998); Kaskisaari (2000); Wickman (2001); Juvonen (2002); Kekki (2003); Lehtonen (2003).

⁷⁸ Termin 'queer-teoria' lanseerasi ja määritteli julkisesti ensimmäisenä Teresa de Lauretis (1991), jolle termiä oli ehdotettu konferenssissa, jonka alustukset on julkaistu Douglas Crimpin & the Bad Object Choices -kollektiivin toimittamassa kirjassa *How Do I Look? Queer Film and Video* (1991).

⁷⁹ Ks. queer-käsitteen kriitikoista myös Pulkkinen (2004).

⁸⁰ Kaikki lesbotutkijat eivät pidä itseään queer-tutkijoina eivätkä kaikki lesbot, jotka tekevät queer-tutkimusta ajattelevansa lesbotutkijoita. Esimerkiksi Kristiina-instituutin opintokokonaisuuden nimi on "lesbo- ja queer-tutkimus". Syyt ovat historiallisia ja kietoutuvat erilaisiin historiallisiin valtakamppailuihin ja muutoksiin teorioissa, diskursseissa ja käsitteissä.

⁸¹ Queer-tutkimuksen kursseja järjestetään säännöllisesti monissa Suomen yliopistoissa ja joissakin ammattikorkeakouluissa, samoin kuin kansallisia ja kansainvälisiä tieteellisiä seminaareja, esimerkiksi *Illegitimate Knowledges* 2003, Helsinki; *Pervot Pidot* 2004 ja *Pervot Puheet* 2005, Turku sekä *Speaking the Unthinkable* 2005, Helsinki. Suomen Queer-tutkimuksen Seura *SQS* perustettiin kesällä 2004, seura julkaisee myös tieteellistä refereepohjaista *SQS*-verkkolehteä. Queer-tutkimusta painottavia valtakunnallisia tutkimushankkeita ovat esimerkiksi Suomen Akatemian rahoittama *Pornoakatemia*-projekti (2004-2008, johtaja Harri Kalha), *Equal*-yhteisöaloitehankkeen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä –projekti (2002-2005, johtaja Jukka Lehtonen) sekä Suomen Akatemian huippuyksikön *Political Thought and Conceptual Change* (2006-2011) tiimi *The Politics of Philosophy and Gender*, jota johtaa Tuija Pulkkinen.

⁸² Näkyvyyden kannalta tärkeitä ovat olleet esimerkiksi Rivinväli r.y:n järjestämät Tribadien yöt ja päivät-kulttuuriviikot Helsingissä vuodesta 2000, Mummolaakso r.y:n järjestäytyminen ajamaan lesbojen vanhainkoti-aatetta vuodesta 1994, Finlandia-palkittu Pirkko Saision palkintorahojen lahjoitus poliittisena eleenä Setalle vuonna 2003 ja syksyn 2004 kunnallisvaalien useat julkilesbo-, homo-, trans- ja queer-ehdokkaat. Ks. esim. Z-lehti nro 5/2004: "Väriä valtuustoon."

Kansainvälinen keskustelu queer-historiasta ja Foucault'n ajattelun merkityksestä queer-tutkimukselle on myös monimuotoistunut ja yksityiskohtaistunut viimeisen kymmenen vuoden aikana.⁸³ Näyttää kuitenkin siltä, että kansainvälisen kentän queer-tutkimus on rikkaimpien pohjoisamerikkalaisten ja brittiläisten yliopistojen tutkijoiden dominoimaa. Queer-tutkimuksen kenttää halkovat samat luokka-, sukupuoli- ja maantieteellis-etnis-poliittiset ristiriidat kuin muitakin tutkimuskenttiä. Suuriin konferensseihin ja tieteellisiin julkaisuihin on vaikea saada läpi esitelmiä ja artikkeleita, mikäli ne koskevat pienen kielialueen historiaa. Etenkin pohjoisamerikkalaisia ja englantilaisia konferenssinjärjestäjiä ja julkaisujen toimittajia on vaikea saada ymmärtämään, mitä merkitystä esimerkiksi suomalaisen, puolalaisen tai sveitsiläisen rikoslainsäädännön historian empiirisellä tutkimuksella voi olla 'yleisen' tason queer-keskustelulle. Angloamerikkalaisen kieli- ja kulttuurialueen yleinen sokeus sille, mikä on yleistä ja mikä paikallista, vaivaa yhtä lailla queer-tutkimusta kuin muitakin akateemisia oppialoja.⁸⁴ Suomi on muiden pienten kielialueiden tapaan kansainvälisillä kentillä pakonomaisessa queer-kaapissa.

Kaappi [*closet*] on lesbo- ja homokulttuurissa ja -kirjallisuudessa 1960-70-luvulta lähtien käytetty metafora sille, että henkilö piilottaa seksuaalisen identiteettinsä tai aktiviteettinsa esimerkiksi työelämässä tai sukulaisiltaan ja läheisiltään. Heteronormatiivisen kulttuurin ja sen ylläpitämän julkisen ja yksityisen välisen dikotomian valta ja rajat ilmenevät kaappina, josta ulostuloon liittyvät tietynlaiset narratiivit ja diskursiiviset valtarakennelmat.⁸⁵ Henkilöhistoria ja aikakausi liittyvät erityisesti queer-tutkimuksen kysymyksiin, tutkimusotteeseen ja -tuloksiin. Tutkija ei koskaan toimi umpiossa. Siihen, mitä ja miten hän voi tutkia ja ajatella, vaikuttaa voimakkaasti kaapin epistemologia.

Kyseinen termi on Eve Kosofsky Sedgwickin kirjan *The Epistemology of the Closet* (1990) nimi. Sedgwickin kaapin epistemologian voi ymmärtää homofobian tietoteoriana. Sedgwick tekee antihomofobista tutkimusta, joka on teoreettista, mutta antiteoretisoivaa ja antisystematisoivaa. Sedgwickin mukaan länsimainen kirjallisuudenhistoria ja koko moderni tiedontuotanto nähdään

⁸³ Ks. esim. Corber & Valocchi (2003); Turner (2000).

⁸⁴ Vrt. Sintonen (2005, 30): Marjatta Rahikainen sanoi esitelmässään Suomen Akatemian ja Suomen akateemisten tutkijoiden yhdistyksen SATYn Tammiseminaarissa 2005, että suomalaisten tutkijoiden tulisi kirjoittaa ”myös kv. julkaisuihin, vaikka aihe olisikin suomalaiskansallinen. Periferiasta ponnistavat aiheet rikastuttaisivat ja korjaisivat yleiseurooppalaista maailmankuvaa, joka hyvin usein heijastelee englantilaista, saksalaista tai ranskalaista yhteiskuntaa.”

⁸⁵ Ks. kaapista ja heteroseksuaalisesta matriisista myös Pulkkinen (1998, 180); julkisen/yksityisen heteronormatiivisesta konstruktiosta Berlant & Warner (2003); kaappi-termin käyttöönotosta 1960-luvulla Chauncey (1994, 6-7).

kaksijakoisen homo-heterojaon läpi leimaamana.⁸⁶ Kulttuuriset binäärikategoriat esitetään symmetrisinä, mutta ne eivät ole liikkumattomia, vaan elementit sisältävät vakiintumattomia ja levottomasti liikkuvia suhteita. Ensinnä, kategoria B (homo) ei ole symmetrinen vaan alisteinen A:lle (hetero). Toiseksi, ontologisesti arvetun termin A merkitys riippuu samanaikaisesta termin B ulossulkemisesta ja väheksymisestä. Kolmanneksi, kysymys ensisijaisuudesta oletetun keskeisen ja oletetun marginaalisen kategorian välillä on väistämättä vakiintumaton, sillä termi B on muodostettu samanaikaisesti sekä ulkoisena että sisäisenä termille A. Kaapissa olo itsessään on performatiivista, sillä siihen kietoutuu hiljaisuuden puheakti. Hiljaisuus ei ole vain yhdenlaista vaan niitä on monia – niinpä kaapista ulostuloon liittyvät aina oudolla tavalla erityiset sanallisuudet, käsitteet ja puheaktit. (Sedgwick 1990, 1-15.)⁸⁷

Tuula Juvonen on kirjoittanut homoseksuaalisuutta koskevan tutkimuksen teon yleisistä eettisistä ohjeista. Hän on nostanut esiin tutkijan oman seksuaalisuuden paljastumisen pelon, joka liittyy erityisesti homoseksuaalisuutta koskevaan tutkimukseen.⁸⁸ (Juvonen 2002, 62-74.) Tuo pelko ei suinkaan ole katteeton. Vaikka itse en varsinaisesti tutkinut lesboutta tai homoseksuaalisuutta, törmäsin monesti poliisien ja arkistotyöntekijöiden kanssa jutellessani siihen, että yhteistyö sujui niin kauan kuin puhuin epämääräisesti 'haureusrikoksista'. Kun mainitsin tutkivani nimenomaan naisten keskistä haureutta, tuloksena oli joskus keskustelun tai avun katkeaminen. Tämä ei onneksi ollut sääntö, vaan tutkimukseni tuotti päinvastaisiakin kokemuksia poliiseista ja etenkin kyläyhteisöistä. Kielteiset kokemukset ja tietoisuus kaapista loivat kuitenkin pohjan alituiselle varuillaan olemiselle ja suoraan puhumisen välttelemiselle tutkimuksen teon arkisissa tilanteissa. Tutkijalle, jonka tutkimuskysymys kietoutuu moraaliiin, jatkuva epämääräisen epämoraaliton olo tutkimustilanteissa tuottaa omalaatuisen kauhun tunteen.

⁸⁶ Sedgwick (1990, 3): "[...] the relations of the closet – the relations of the known and unknown, the explicit and the inexplicit around homo/heterosexual definition – have the potential for being peculiarly revealing, in fact, about speech acts more generally."

⁸⁷ Oscar Wilden oikeudenkäynnit ovat oiva esimerkki kierouttavista puheakteista ja sanallisuuksista sekä hiljaisuuksista suhteessa sosiaaliseen järjestykseen, rikosoikeudelliseen apparaattiin ja kaapin epistemologiaan. Kun Wildelta kysyttiin oikeudessa hänen säännöllisistä vierailuistaan sosiaalisesti alempiarvoisten nuorten miesten luona, Wilde vastasi: "Minulla ei ollut minkäänlaista käsitystä sosiaalisista eroista" [*had no sense at all of social differences*]. Wilde jatkoi, että hän oli suunnattoman ihastunut ylistykseen ja palvontaan, ja että häntä tyydytti valtavasti se, että sosiaalisesti alempiarvoiset ihailivat häntä (Foldy 1997, 44). Toisin sanoen Wilde käänsi implisiittisen syytöksen perversiosta ja siveettömyydestä itseironiaksi, mutta myös englantilaisen yhteiskunnan luokkajärjestelmän ja yhteiskunnan kritiikiksi. Wilde oli itse syntyjään irlantilainen.

⁸⁸ Tutkijan positioon suhteessa kaappiin vaikuttavat seksuaalisuuden lisäksi muun muassa sukupuoli, ikä, seksuaalinen suuntautuminen, etnisyys, taloudellis-sosiaalinen status, yhteiskunnallinen tilanne, perhe- ja sukulaissuhteiden muodot ja yliopistopolitiikka. Nämä kaikki ovat muuttuvia tekijöitä ja vaikuttavat eri ihmisiin eri tavoin, mutta jossakin määrin myös samalla tavoin.

Pelko ja sen tuottama hiljaisuus, epäsuora valehtelu ja vaikeneminen eivät onneksi ole koko kaappitotuus. Harri Kalha (2004a, 23-24) on kirjoittanut homofobian ja kaapin produktiivisista mahdollisuuksista toisessa yhteydessä, eli taidemaailmassa. Kalhan mukaan ilman kaappia ja vaikenemisen historiaa meillä ei olisi monia taideteoksia, ”ainakaan olemassa olevassa muodossaan [...] (suoraa katsetta väistelevien) teosten ja minun vinon luentani kohtaamispiisteessä avautuu [...] jonkinlainen suoruuden tila, jossa yksityinen identiteettityö ja julkinen identiteettipolitiikka voivat kohdata ja jatkaa kulkuaan käsi kädessä, taiteen ”mysteeriä” kunnioittaen.” Kaappi voi siis myös olla produktiivinen eräänlaisena potentiaalisten kohtaamisten tilana – mutta vain jos tutkijalla on sellainen tutkimusasetelma tai sellaiset teoreettiset työvälineet käytössään, joilla kaapin voi avata.⁸⁹ Kyse on joka tapauksessa väistämättä poliittisesta halusta avata kaappi, vaikka sitten sisäänpäin.⁹⁰

Taiteen tutkija on ehkä käytännön tutkimustilanteessa taideteosta tulkitessaan edullisemmassa asemassa kuin kulttuurisen ja sosiaalisen tutkija, joka on riippuvainen kohtaamiensa ihmisten yhteistyöhalukkuudesta. Esimerkiksi Tuula Juvonen (2002, 71-73) joutui haastatteluja tehdessään sopeutumaan tilanteeseen, jossa heteroseksuaaliset haastateltavat olettivat hänen useimmiten olevan heteroseksuaalinen ja käyttämään ’poisjättämisen strategiaa’ eli vaikenemaan omasta seksuaalisuudestaan. Tämä johtui pelosta, että oman lesbouden mainitseminen olisi saattanut johtaa sosiaalisen ja samalla tutkimuksellisen kontaktin katkeamiseen.⁹¹ Kun varsinainen tutkimus on tehty, ovat sekä taiteen tutkija että yhteiskuntatieteilijä kuitenkin saman riskin edessä. Epävarmuus liittyy siihen, miten tutkimuksen kohde, esimiehet ja kollegat, media, muu yhteiskunta ja tutkijan perhe ja lähipiiri suhtautuvat heidän tuloksiinsa – eli kyse on siitä, mihin asemaan tutkimuksen kohteeseen liittyvä seksuaalisuuden aspekti ja mahdollisesti tutkijan oma seksuaalisuus asetetaan. Ei-heteroseksuaalisuuden korostaminen johtaa usein, ei niinkään homofobisiin reaktioihin, vaan reduktiivisuus-pelkoihin, joiden pohjalla saattaa kuitenkin lymyillä homofobia.⁹²

⁸⁹ Suomen 1800-luvun kirjallisuudenhistoriassa on erikoinen esimerkki siitä, miten kaapin metaforaa käytetään kohteen heteroseksualisoimiseen. ’Satusetä’ Z. Topelius haluaa *Talvi-iltain tarinoihin* kuuluvassa *Kuninkaan hansikas* -kertomuksessa puhdistaa kuningas Kustaa III:n siveettömän ja homoseksuaalisen maineen. Topelius aloittaa tarinansa kuvauksella historiallisesta tiedosta ’kaappina’: ”[M]eidän puolestamme olisi kyllä saatu sulkea tuo vanha kaappi, panna se johonkin nurkkaan ja antaa posliinikuninkaitten parhaan kykynsä mukaan tapella tomuisista hyllyistään.” Kustaa III:n mainetta tahraneisiin juoruihin Topelius viittaa jo Ruotsi-Suomen 1734 laista tutulla tavalla, puhumalla asiasta, josta tulee vaieta: ”Hänen siveellisyytensä oli niin kokonaan turmeltunut, että paheet, joita ei edes käy mainitseminen, jo hänen lapsuutensa päivinä olivat turmelleet hänen terveytensä [...]” (Topelius 1953, 8; 12.)

⁹⁰ Vrt. Kalhan luennat Valentin Vaalan visuaalisesta teemasta eli romaniteltasta ”kaapin peilikuvana” (Kalha 2004b, 82-83) ja Teuvo Tuliosta representaatioina, jonka ”valkopesussa” tuotettiin kansallista, seksuaalista ja sukupuolitettua identiteettiä, joka edellytti rajan piirtämistä minän/saman ja toisen välille (Kalha 2003, 97-122).

⁹¹ Vrt. Sedgwick (1990, 3): ”’Closetedness’ itself is a performance initiated as such by the speech act of a silence [...]”

⁹² Esimerkiksi Harri Kalhan Magnus Enckelliä ja Jouni Kujansuuta koskevien tutkimusten kohdalla on huolestuttu siitä, että taideteokset saattavat redusoida niin ”banaalin” asian kuin seksuaalisuuden kuviksi. Kalhaa on kritisoitu yhtäältä homoseksuaalisuuden korostamisesta (Kujansuun teosten kohdalla), toisaalta asian salamyhkäistämisestä eli siitä, että

Teatteriohjaaja Vivica Bandler on – arvaamatta mihin tarkoitukseen häntä luen – luonnehtinut osuvasti sitä identiteetti- ja kielikaappia, joka 1950-lukuun liittyviä historiallisia aineistojani ja lähdeviitteitäni muotoaa. Kirjoittaessaan muistelmissaan suhteestaan kirjailija Tove Janssoniin, Bandler (1992, 170) sanoo: ”Meidän tapamme ilmaista itseämme oli kaukana nykyajalle tyypillisestä verbalisoinnista, joka tuntuu usein kovin päällekkäyvältä ja yliselkeältä, me olimme niin sanattomia ja assosiativisia [...]. Näin olivat asiat siis 40-luvun lopussa [...]. Sekä minun että Toven nuoruutta leimasi suunnattoman suuri epävarmuus. Eikä syitä tähän epävarmuuteen voi johtaa periruotsalaiseen tapaan ’sodasta ja kurjuudesta’. Tässä maailmassa kerta kaikkiaan on ihmisiä, jotka ovat peloissaan.” Rikoslain ja aikakauden muun moraalisen päätöksen tuottama uhka vaikutti suuresti siihen, miten naiset 1950-luvulla muodostivat sosiaalisia ja seksuaalisia siteitä toisten naisten kanssa. Niiden tutkiminen – ja niistä puhuminen – on kuitenkin äärimmäisen vaikea tehtävä, eikä ole ollut mahdollista tämän tutkimuksen rajauksen puitteissa.⁹³

Tulkintojen tutkijana minulla on tiettyjä etuja. 1800-luvun lainsäätäjistä ei kukaan ole enää elossa, enkä ole kohdannut monia sellaisiakaan lainkäyttäjiä, jotka olisivat olleet asianosaisina 1950-luvun oikeudenkäynneissä – osin tämä kohtaamattomuus johtuu siitä, että tavoittamani oikeudenkäyntien tuomarit eivät suostuneet haastatteluihin. Elossa olleista tuomareista yksi kieltäytyi kaikesta kommunikaatiosta ja toinen sanoi: ”Tätä juttua on turha tonkia, sillä totuutta te ette löydä sen suhteen oliko tuomio väärä. Onko teillä mitään asiallista sanottavaa?”⁹⁴ Kiintoisaa on, että en kysynyt ’totuudesta’ tai tuomion ’oikeellisuudesta’, vaan tuomioon johtaneista tarkemmista perusteluista, joita ei ole kirjattu tuomiolauselmaan. Niissä on mainittu vain tuomion perusteena oleva lainkohta. Muita asianosaisia olen kuitenkin tavannut. Monia sellaisia oikeudenkäynteihin tavalla tai toisella liittyviä ihmisiä on elossa, jotka eivät välttämättä edes tiedä tutkimuksestani. Jotkut tuomittujen naisten omaiset ovat ottaneet minuun yhteyttä, mikä muistuttaa siitä, että 1950-luku ei missään tapauksessa ole tästä hetkestä kovin kaukana, vaikka ajan ilmapiiri, rikoslaki ja sen käsitteet poikkeavat suuresti nykyhetkestä. Näistä syistä olen käyttänyt peitenimiä ja välttänyt tarkkojen paikannimien tai päivämäärien käyttöä.

homo-sana esiintyy vasta Kujansuun näyttelykatalogin sivulla 24. Jonkinlainen karkeistamisen tai vulgarisoimisen pelko astuu siis esiin, kun asioista yrittää puhua kaapin oven raosta. (Suullinen tiedonanto Harri Kalha 9.3.2005.)

⁹³ Tuula Juvonen (2002, 145-160) on ainoana tutkijana Suomessa pohtinut sitä, kuinka rintamaolot, sota ja paluu kotioloihin vaikuttivat homoseksuaalisuuskäsityksiin ja heteroseksuaalisuuden jälleenrakentamiseen 1950-luvulla. Aihe vaatisi kattavaa lisätutkimusta oikeushistorian, poliittisen historian, antropologian, naistutkimuksen ja sosiaalipolitiikan näkökulmista. Ks. homoseksuaalisuuden kulttuurihistoriasta myös Kati Mustola (2004) sekä Tarja Hautasen (2005) teos *Yksitystilaisuus. Turkulaisien homojen ja lesbojen kulttuurihistoriaa*, joka on haastatteluaineistoon pohjautuva tutkimus 1950-luvulta nykypäivään.

⁹⁴ Puhelinkeskustelut Kalevi Kempainen ja Eero Mäkinen (29.10.1996).

Yleensä suomalaisissa kulttuurihistorian 1950-luvun kuvauksissa kaappi on jököttänyt vakaasti paikallaan. Kuitenkin esimerkiksi runoilija Pentti Saarikosken ja Tampereen Työväen Teatterin johtajan Eino Salmelaisen homoseksuaalisista suhteista ja kokeiluista 1950-luvun lopussa on kirjoitettu ensi näkemältä avoimesti.⁹⁵ Saarikosken elämäkerturin Pekka Tarkan kuvauksissa Saarikosken homoseksuaalisista kokeiluista on kuitenkin heteronormatiivinen pohjavire. Kun Saarikoski Tarkan (1996, 274) mukaan ainoan kerran ”toteutti haaveensa fyysisestä homoseksuaalisesta suhteesta”, se myös saman tien tartutti häneen tippurin ja ”vieroitti hänet käytännön homoseksuaalisuudesta” – mitä tämä ilmaus mahtaneekaan käytännössä tarkoittaa. Tarkka vakuuttaa, että pohjimmiltaan Saarikoski ”oli tästä lähtien naisten mies”.

Eino Salmelaisesta puolestaan tehdään pinnalta katsoen vapaamielisessä elämäkerrassa ”poikkeava” – hänellä on ”seksuaalisia mieltymyksiä” ja hän ”touhusi tahollaan” (Kalemaa 2001, 163). Poikkeavuus-retoriikasta huolimatta Salmelaisen elämäkerran kirjoittanut Kalevi Kalemaa ei kuitenkaan selitä Salmelaisen ei-heteroseksuaalisuutta pois, kuten Tarkka tekee Saarikoski-kuvauksessaan. Salmelaisen homoseksuaalisuuteen ei myöskään erityisesti kiinnitetä huomiota yli 400-sivuisessa elämäkerrassa, vaikka Salmelainen oli Tampereen katu- ja kulttuurikuvastossa melko julkinen homoseksuaali 1950-luvulla. Tosin kaapin epistemologia vaikutti hänenkin elämäänsä esimerkiksi taiteellista uraa haitanneina suorina ja epäsuorina vaikeuksina.⁹⁶

Vastaavia kulttuurieliitin naisten kesken seksuaalisuuden kaunokirjallisia tai (oma)elämäkerrallisia kuvauksia saanee odotella.⁹⁷ Tietynlainen sanattomuus, nykyajalle tutujen identiteettiin ja seksuaalisuuteen liittyvien käsitteiden käymistila leimaa myös tutkimiani oikeudenkäyntejä, tekemiäni haastatteluja ja muuta aineistoa, joista olen 1950-luvun aatemaailmaa, arkista kielenkäyttöä ja asenteita lukenut.⁹⁸ Käytössä olleet rikosoikeudelliset käsitteet, vallalla olleet moraal- ja siveellisyyksäilykset ja ’yleinen mielipide’ vaikuttivat siihen, mitä oli mahdollista sanoa. 1950-luvun kaappiin, jota meidän tuntemiemme käsitteiden ja sanojen muodossa

⁹⁵ Kalemaa (2001, 163); Tarkka (1996, esim. 113-115; 132; 158-159; 231-237; 274). Myös Pentti Holappa (1998) on kirjoittanut 1950-luvusta hyvin eksplisiittisen miesten keskistä seksuaalisuutta kuvaavan romaanin *Ystävän muotokuva*.

⁹⁶Vrt. esim. Kalemaan (2001, 248) maininta siitä, miten eräs harrastelijänäyttelijä jättäytyi pois Salmelaisen näyttelijäkurssilta: ”Mutta arvelutti Salmelaisen homoseksualistin maine, enkä sitten mennyt.” Ks. Salmelaisen homoseksuaalisuudesta julkisena salaisuutena 1950-luvun Tampereella tarkemmin Juvonen (2002, 177-179).

⁹⁷ Elvi Sinervon (1978, 184-187) kaltainen omahyväinen ja paheksuva kuvaus on onneksi sekin melko harvinaista kaunokirjallisuudessa. Vrt. kuitenkin Lassi Sinkkosen (1971/1992, 74) *Solveigin laulu*, jossa Saaran suulla kierrätetään sinervolaista vankilakuvausta.

⁹⁸ Se, mitä olen dokumentti- ja haastatteluaineistoista osannut löytää tai käyttää, on paitsi kulttuurinen ja epistemologinen kysymys, myös eettinen prosessi. Queer-tutkijan erityisistä eettisistä kysymyksistä Juvonen (2002, 62-82).

ei ollut olemassakaan, jouduttiin haureusoikeudenkäyntien ja tuomittujen naisten epätottelevien ruumiiden pinnoilla ja emättimien syvyyksissä⁹⁹ nikkaroimaan uusi ovi eli määrittelemään sosiaalisen tilan ja kontrolloivan sosiaalisen järjestyksen rajat. Sanattomuus ei siis ollut hiljaisuutta, vaan ilmeni jokseenkin groteskeina tekoina ja hälyisänä kontrollina niiden naisten kohdalla, jotka joutuivat käymään oikeusprosessit läpi.¹⁰⁰

Kuten nykyäänkään, ei 1950-luvulla ollut vain yhtä asenne- tai aatemaailmaa. Maaseudulla asenteet ja sanattomuuden alueet olivat jossakin määrin toiset kuin kaupungissa; peltotöissä puurtavilla oli osin toiset käsitteet kuin boheemitaiteilijoilla; nuorilla toiset kuin vanhemmilla; herätysliikkeiden vaikutusalueella elävillä toiset kuin maallisemmilla alueilla; ja naisilla toiset kuin miehillä. Sanattomuudet ja hiljaisuudet ovat myös sukupuolitettuja. Rikosoikeus ei kuitenkaan lain tai sen tulkitsijoiden tasolla ole vielääkään käsitteellisesti sukupuolittanut 'luonnotonta haureutta' tai ei-heteroseksuaalisuutta – se tuntee geneerisesti vain 'homoseksuaalin', ei 'lesboa'.¹⁰¹

Niskavuori-elokuvia ja kansallisuuden ja sukupuolen kysymystä outouttanut naistutkija Anu Koivunen (2003, 150-151; 2004, 250) on todennut analyysissään Niskavuoren Loviisan hahmosta, että suomalaisiin naisiin on sitkeästi liitetty 'siveellisyyden' käsite. Se on kerrostunut ja uudelleen tuottunut eurooppalaisesta kansallisvaltioiden rakentamisesta 1800-luvun lopulla Snellmanin, Topeliuksen, Runebergin, Lönnrotin ja muiden 'suurmiesten' kautta toisen maailmansodan naisjärjestöjen diskursseihin sosiaalisesta äitydestä. Siveellisyys kierrättyi myös sotien jälkeiseen naiskeskeiseen identiteettipolitiikkaan. Näissä kaikissa diskursseissa nainen sukupuolitettuna olentona nähtiin moraalisesti miehiä ylevämpänä yhteiskunnan moraalisenä selkärankana.¹⁰² (Koivunen 2003, 150-151.) Ei siis ole syytä kummastella, että varsinkaan keski- ja yläluokan naisten sanasto ei vielä taivu – eikä sen anneta taipua, ainakaan julkisesti – kertomaan seksuaalisista kokemuksista 1950-luvulla.

Queer-termiin itsessään liittyy Suomessa kaapin varjo. Englannin kielessä queer tarkoittaa outoa, vinksahantutta ja kummaa, mutta myös homoa. Alun perin halventava, jopa väkivaltaan vivahtava

⁹⁹ Oikeudenkäynneissä käytettiin todistusaineistona esimerkiksi sellaisia lääkärintodistuksia, joissa annettiin lausuntoja tutkittavien naisten immenkalvoista.

¹⁰⁰ Ks. hiljaisuuksien käsitteestä ja niiden tulkimisesta agraarikulttuurissa Löfström (1999, 103-118).

¹⁰¹ Vrt. esim. seksuaalirikoslain uudistamista käsittelevä hallituksen esitys (*Hallituksen esitys HE 6/1997*).

¹⁰² Vrt. kuitenkin petollisen ja epäsideellisen 'pahan äidinpuolen hahmo', joka esiintyy esim. Topeliuksen (1953, 5-218) alaviitteessä 85 mainitussa tarinassa *Kuninkaan hansikas*. Epäsiveellisyys ei tässä viittaa niinkään seksuaaliseen siveettömyyteen, vaan kuninkaan ja Suomen nousevan kansakunnan edun peittämiseen. Tarinan siveellinen ongelma koskee varsinaisesti poikapuolta, joka joutuu ratkaisemaan kysymyksen ensisijaisesta lojaalisuudesta perhettä eli isää ja suvereenia eli kuningasta kohtaan.

termi on otettu omaan käyttöön ja määritelty uudelleen kyseenalaistamaan normaalina pidetyn väkivaltaisuuksia ja sen oikeutusta. Suomessa käytetään queer-termin vastineena joissakin yhteyksissä sanaa 'pervo', joka mielestäni ei historiattomuutensa vuoksi ole onnistunut käännös eikä ole saanut hallitsevaa jalansijaa tutkimusyhteisössä. Tosin sitä kyllä käytetään.¹⁰³ Historiallisia suomenkielisiä vastineita voisivat olla vaikka 'hintti' tai 'lättäpillun pelaaja', jotka ovat esiintyneet arkikielessä ainakin 1940-luvun alkupuolelta lähtien.¹⁰⁴ Tosin niihin liittyy sellainen konkreettinen merkitys, joka ei kata queerin ulottuvuuksia. Kääntämättä jäisi tuolloin termin aktiivinen olemus eli queerin käyttövoima verbinä. Pia Sivenius (1993) on ehdottanut queer-teorian vastineeksi akateemisessa keskustelussa 'kyseenalaista teoriaa'. Ehdotusta on soveltanut muuan muassa Marja Kaskisaari (2000) väitöskirjatutkimuksensa nimessä *Kyseenalaiset subjektit*. Harri Kalha (2004b, 95) on puolestaan ratkaissut kääntämispulman pervon ja kieron teoreettisella erottamisella toisistaan: ”strategisesti subversiivinen pervo sopii [...] kuvaamaan objektin ominaisuuksia [...], onomatopoeettinen kiero kuvaa puolestaan oivasti subjektin katsetta ja luentaa [...].”

Usein queer jätetään kuitenkin kääntämättä huolimatta suomalaisille hankalasta ääntämisasusta. Queerin kääntämättä jättämiseen liittyy kiintoisia аспекteja kaapin ja homofobian näkökulmasta. Yhtäältä kääntämättä jätetyn queer-termin eksotoinen kieliasu antaa kaappisuojaa suomalaisille tutkijoille ja opiskelijoille, jotka voivat merkitä ansioluetteloihinsa ja opintokirjoihinsa glamoröösiltä kuulostavia queer-kursseja ja -julkaisuja leimaavammilta ja vähemmän tieteellisiltä kuulostavien pervo-, lesbo-, homo-, bi- tai trans-kurssien sijaan.¹⁰⁵ Myös suomalainen media uutisoi ilmeisesti mieluummin queer-tapahtumia kuin lesbo-, homo- tai pervo-nimisiä asioita – jos on pakko.¹⁰⁶ Toisaalta queer-termi irtoaa pervon käsitteeseen väistämättä liittyvästä konnotaatiosta psykoanalyysin ja oikeustieteen perversio-käsitteeseen – joka queer-termin ei englanninkielisillä

¹⁰³ Esimerkiksi Turussa lokakuussa 2004 järjestetyn IV valtakunnallisen lesbo-, homo- ja queer-seminaarin nimi oli ”Pervot pidot”. Samassa seminaarissa julkistettiin myös antologia nimeltään *Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen* (Kekki & Ilmonen 2004). Syksyllä 2005 järjestetyn V seminaarin nimi oli *Pervot puheet*. Suomen Queer-tutkimuksen Seura *SQS* järjesti keväällä 2005 *Yöperovonen*-tapahtuman, jossa puitiin 'lesbon', 'homon', 'pervon' ja 'queerin' käsitteiden suhteita ja historiaa Suomessa.

¹⁰⁴ Esimerkiksi Olli Nuutinen (1995) on ehdottanut sanan 'hintti' käyttöönottoa. Niin tuskin kuitenkaan tulee käymään.

¹⁰⁵ Suullinen keskustelu tutkija Joanna Mizielinskan kanssa 13.10.2004: Mizielinskan alustava havainto suomalaisia queer-tutkijoita koskevasta haastattelututkimuksesta.

¹⁰⁶ Tuula Juvosen (2004) alustus Helsingin Sanomien olemattomasta lesbo-sanan käytöstä 1. kansainvälisessä Kristiina-seminaarissa viittasi tähän suuntaan. Sittemmin Helsingin Sanomat on käyttänyt termiä 'queer' esim. 11.1.2003 s. A14 artikkelissa ”Antropologi tutki naisten haureustuomioita”, jossa käytettiin sanaa 'queer-tutkija'. Lesbo-sanaa Helsingin Sanomat käytti otsikossa 24.1.2005 uutisoidessaan SubTV:lla alkaneen *L-word*-sarjan ja hedelmöityshoitolaian käsittelyn hallituksen iltakoulussa 3.3.2005. Elokuussa 2005 sana lesbo esiintyi näyttävästi iltapäivälehtien lööpeissä, kun ex-pituushyppääjä Heli Koivula-Krugerin tulevaa kirjaa mainostettiin yleisurheilun MM-kisojen vauhdittamana. Kaikesta päättäen lesbon esiintyminen suomalaisessa mediassa on tihentynyt huomattavasti ja pikaisesti vuoden 2005 kuluessa. Ilmiö on monisyinen, mutta liittyy myös siihen, että valtamedioihin on viime vuosina tullut töihin akateemisia queer-tutkimuksen kursseja käyneitä nuoria toimittajia, jotka haluavat tehdä paikantamisen politiikkaa.

kielialueilla alun perin ole liittynyt – ja jättää käsitteen alan miellyttävällä tavalla auki, paikallisesti määriteltäväksi ja tulkittavaksi.

5§ Tutkimusartikkelit ja niiden kontekstit

5.1. Antropologia ja seksuaalisuus

Ensimmäisessä tutkimusartikkelissani *Kyseenalaistettuja sukupuoliä ja seksuaalisuuksia. Queer- ja lesbotutkimuksen suhteita antropologiaan* (SA1996) kartoitin kahden akateemisen lähtöasemani – antropologian ja queer-tutkimuksen – välisiä suhteita. Pohdin, mitä tarjottavaa queer-tutkimuksella ja antropologialla voisi olla toisilleen. Artikkelini on julkaistu antropologisessa keskustelukontekstissa, *Suomen Antropologi* -lehdessä. Se luotaa tutkimukseni lähtökohtia sekä sitä, minkälaista queer-tutkimusta antropologiassa oli tehty 1990-luvun puoliväliin mennessä.

Tutkijapositioni määrittyi vahvasti sen myötä, että sitouduin akateemiseen lesbo- ja queer-tutkimusyhteisöön. Kirjoitin tuolloin: ”Lesbo/homo/queer-tutkimuksen osalta antropologia säilyi sosiaali- ja ihmistieteistä pisimpään rauhoitettuna. Poikkitieteellisten lesbo- ja homotutkijoiden on ollut helpompi levittäytyä esimerkiksi historian ja sosiologian aloille kuin antropologiaan, jossa ’todellisilta’ tutkijoilta on tavattu vaatia kenttätö-omititaatoriitti. Antropologit ovat tosin aina olleet kiinnostuneita seksuaalisten tapojen ja sukupuoliroolien monimuotoisuudesta, mutta tutkimus on kuitenkin lähtenyt enimmäkseen antropologian sisäsyntyisestä etnosentrisestä ja maskulinistisesta tutkimustraditiosta.”

Huolimatta kriittisestä suhtautumisestani antropologian traditioon – kuten myös queer-tutkimukseen, jota arvostelin hegemonisen länsimaisen sukupuoli- ja seksuaali-ideologian uudelleentuottamisesta – kaipasin jonkinlaista kattavaa teoriaa seksuaalisuudesta. Ehdotin, että queer-teoria voisi tarjota antropologialle uusia työkaluja esimerkiksi kuvaamalla muitakin kuin (veri)sukulaisuuteen perustuvia liittoutumisen ja seksuaalisuuden muotoja. Vastapalvelukseksi antropologia voisi rikastuttaa queer-tutkimusta eri kulttuurien sukupuolijärjestelmiä, seksuaalista käyttäytymistä ja sukupuolikategorioita koskevilla analyyseilla ja vertailuilla. Tarkastelin antropologian oppihistoriaa ja queer-teorian kehkeytymistä ja päädyin toteamaan, että sukupuolet ja

seksuaali-identiteetit ovat diskursseissa tuotettuja käsitteitä ja länsimaisessa tutkimuksessa sidoksissa sukupuolijärjestelmän kahtiajakoon.

Sukupuoli on tutkimusartikkeleissani keskeinen analyttinen kahva, mutta seksuaali-identiteettien sijaan olen keskittynyt naisten keskistä seksuaalisuutta koskeviin diskursseihin. Tutkimukseni kohdistuu suomalaiseen rikosoikeuteen ja oikeuskäytäntöihin. Antropologiassa ilmaisu *exotics at home*¹⁰⁷ viittaa siihen, että etnografisen katseen suuntaaminen omaan kulttuuriin voi tuottaa erikoisia havaintoja asioista ja ilmiöistä, joita pidämme kulttuurisina totuuksina tai itsestäänselvyksinä.¹⁰⁸ Länsimaiden antropologisoimisen tarvetta ei nykyään enää kyseenalaisteta (Lahti 2001, 19). Oman kulttuurin, varsinkaan ’oman’ seksuaalisuuden tutkimusta ei kuitenkaan aina arvoteta vakavasti otettavana kenttätyönä, vaikka seksuaalisuudesta sinänsä onkin tullut erityisen trendikäs tutkimusaihe. (Weston 1998, 1.)

Kolonialistisesta kasvualustastaan johtuen antropologia näyttää tuottavan omastakin kulttuurista tutkimusta, jossa kaukomaiden eksotiikka muuntuu sopeutumattomuudeksi tai toiseudeksi kotona. Esimerkiksi *Suomen Antropologi* -lehden¹⁰⁹ taannoisessa juhlanumerossa keskityttiin oman kulttuurin kritiikkiin. Yhtä lukuun ottamatta artikkelit käsitelivät toiseutta ja sopeutumattomuutta Suomessa: romanikulttuurin muutosta, virolaisia ja romaneja vankiloissa, elämäntapa-intiaanien karkotusta Suomesta ja Suomessa asuvien somalialaisnaisten mielenterveysongelmia. Ainoastaan oikeusantropologiaa ja väkivaltatutkimusta käsittelevässä artikkelissa (Utriainen ja Laitinen 2004, 22-29) puhutaan tutkijan omasta kulttuurista ja sen rakenteista. Kritiikkini ei kohdistu siihen, etteivätkö romanit, virolaiset vangit ja somalinalaiset olisi olennainen osa suomalaista kulttuuria. Olennaista on se, että tutkimusten objekti näissä artikkeleissa ei ole ’itse’, vaan suomalaiselle kulttuurille toinen, poikkeava ja sopeutumaton.¹¹⁰ Jos esimerkiksi Suomen romaneja tutkisi toinen romani, tutkijapositio olisi akateemisista valta- ja koulutusrakenteista sekä romanikulttuurin sisäisistä ja ulkoisista valtasuhteista ja rakenteista johtuen väistämättä toisenlainen. Ei sen objektiivisempi, mutta erilainen.¹¹¹ Suomessa ei ole romaniantropologeja, joten en voi todentaa

¹⁰⁷ Käsitteestä tarkemmin di Leonardo (1998).

¹⁰⁸ Kulttuurisista itsestäänselvyksistä ks. Douglas (1999).

¹⁰⁹ *Suomen Antropologi* (2004: 29;3): Antropologia ja oman kulttuurin kritiikki. Juhlajulkaisu Anna Maria Viljaselle.

¹¹⁰ Hieno esimerkki omaan kulttuuriin kohdistuvasta etnografiasta, joka ei toiseuta eikä eksotisoi, on Minna Lahden (2001) väitöskirja, joka käsittelee perheväkivallan rakentumista sukupuolitetuissa ideologioissa ja käytännöissä Suomessa.

¹¹¹ Sarita Friman-Korpela, joka toimii myös Romaniasiain neuvottelukunnan pääsihteerinä, tekee valtio-opin alueella kiintoisaa tutkimusta retorisisista kiistoista ihmisoikeuksien alueella. Kaunokirjallisuuden puolella Kiba Lumbergin (2004) asema romanikulttuurin sukupuoli- ja seksuaalikäytäntöjen kritiikkona on erityinen, koska Lumberg elää kuvaamiensa kulttuurien risteyskohdassa, romanikulttuurin karkurina ja suomalaisen kulttuurin toisena.

väitetäni – vaikka paradoksaalisesti väitteeni merkityksellistyy kysymyksessä: ”Miksei meillä ole romaniantropologeja?”

Myös queer-vaikutteisen antropologian katse kohdistuu usein johonkin toiseen ja tuottaa siten väistämättä valtahierarkioita. Queer-tutkimus ei ole Suomessa tähän asti koskenut ollenkaan romaneja, kuten ei myöskään saamelaisia tai tataareja. Queer-tutkimuksella onkin yhdessä antropologian kanssa haastava tehtävä vastata kysymykseen näiden kulttuurien marginalisoimisesta ja toiseuttamisesta. Tutkijat joutunevat tulevaisuudessa pohtimaan näiden kulttuurien eri tavoin rakentuneita seksuaalisuustabuja. Vähiten ongelmia ei tuota eksotismin haaste: kuka, miksi ja mistä eettisesti kestävästä syystä voi tutkia vaikkapa saamelaisuuden rakentumista queer-näkökulmasta?

112

Kansallinen herääminen saamelaiskulttuurin piirissä – esimerkiksi saamelaisparlamentti ja -rekisteri sekä taistelu kielestä, maanomistuskysymyksistä ja historiasta – rakentuu sellaiseen ideologiseen retoriikkaan, joka ei automaattisesti pidä queer-tutkimusta liittolaisenaan. Nietzsche (1874/1999, 18; 33) mukaan: ”Historia on terveellistä ja hedelmällistä tulevaisuudelle vain uuden, vahvan elämänvirran, esimerkiksi uuden kulttuurin apuna, so. vain silloin, kun historiaa ohjaa ja hallitsee korkeampi voima, silloin kun se ei itse pääse hallitsemaan ja ohjaamaan [...] kulttuurikansan täytyy todella olla yksi elävä kokonaisuus, se ei saa surkeasti hajota sisältöön ja muotoon.” Vaikka Nietzsche tässä viittaa lähinnä oman aikakautensa saksalaiseen kulttuuriin, voi ajatusta soveltaa saamelaisyhteisöön, joka on vaatinut poliittista tunnustamista ja oikeuksiaan nimenomaan identiteetti- ja kulttuuri -käsitteiden kautta korostamalla kieltä ja syntyperää.¹¹³ Historia ja sen konstruoiminen on ollut Suomen saamelaisyhteisöissä yksi keskeisistä kulttuurisista projekteista – tuon historian rakentumisen muokkaamiseen ei ulkopuolelta voi esittää utoja ehdotuksia ottamatta huomioon tutkimuksen poliittisia ulottuvuuksia. Analogisesti voi viitata afroamerikkalaisten yhteisöihin, joissa homoseksuaalisuus on tabu. Myös nyky-Afrikassa mustien nationalistien

Kustannusmaailman ja romanikulttuurin sisäisistä rakenteista johtuen Suomessa ei ole ennen Lumbergin vuoden 2004 esikoisteosta julkaistu romaninaisen kirjoittamaa romaania.

¹¹² Sanna Valkonen (2004), itse saamelaisrekisteriin kuuluva saamentutkija, on tarttunut saamelaisuuden luonteeseen valtajärjestelmänä Judith Butlerin ja Michel Foucault'n teorioiden kautta. Valkosen yhteiskuntatieteellinen väitöskirjahanke käsittelee saamelaislakia saamelaista subjektiutta tuottavana sukupuolittavana ja seksuaalisoituna performatiivina, jossa saamelaisen määritelmällä tuotetaan saamelaista identiteettiä ja sen rajoja. Kiitän huomiosta Juulia Jyränkiä. Vrt. Jyränki (2005, 172).

¹¹³ Saamelaiskeskusteluista tarkemmin esim. Hänninen (2003).

ideologiassa homoseksuaalisuuden tuomitseminen on ollut poliittisessa retoriikassa olennainen elementti.¹¹⁴

Pohjoisamerikkalaisessa keskustelussa tehdään hyvin jyrkkä jako lesbo- ja homotutkimuksen sekä queer-tutkimuksen välille. Esimerkiksi lesbohistorian tutkija Lillian Faderman sanoi esitelmässään *Sexuality 2000* -symposiumissa Norjassa, että tutkijoiden tulisi luoda käyttökelpoista lesbohistoriaa [*usable past*] ja rekonstruoida historiasta lesbomaisia [*lesbian-like*] elämäntyylejä. Näitä tarvitaan tuomaan toivoa ja tulevaisuudensuunnitelmia akateemisen maailman ulkopuolella eläville nuorille, jotka joutuvat kamppailemaan homofobian ja vihamielisyyden täyttämässä arjessa – toisin kuin postmoderni queer-teoria suostuu Fadermanin mukaan myöntämään. (Sorainen 2000a.)

Osittain tämänkaltaisesta lesbo/homotutkimuksen ja queer-teorian vastakkainasettelusta on kyse myös *berdache*- ja *two-spirit*-keskusteluissa. Tämä keskustelu on saanut kansainvälisessä keskustelussa uutta sisältöä artikkelini kirjoittamisen jälkeen. Kansainvälisessä keskustelussa 'natiivien' itsestään tekemä antropologinen tutkimus on etenkin 1990-luvulta lähtien rikkonut joitakin antropologian itsestäänselvyyksiä ja kyseenalaistanut vakiintuneita käsityksiä. Antropologian ja lesbo/queer-tutkimuksen suhteet ovat käyneet yhä monimutkaisemmiksi, mutta myös uutta tietoa tuottaviksi.

Esimerkiksi *berdache* -käsitteellä on antropologiassa viitattu eräiden Pohjois-Amerikan intiaanikulttuurien 'miehestä' ja 'naisesta' erillisiin sukupuolikategorioihin. Espanjalaisten ja ranskalaisten jesuiattojen ja lähetyssaarnaajien 1500-1700-luvulla kehittämä *berdache* -termi on etymologialtaan alunperin halventava.¹¹⁵ Antropologit ovat viitanneet termillä sellaisiin sukupuoli- ja seksuaali-instituutioihin, jotka he ovat positiivisessa valossa tulkinneet tranvestismiksi, homoseksuaalisuudeksi, hermafroditismiksi ja transsukupuolisuudeksi. Tämä antropologinen käyttö on johtanut tietynlaiseen romantisointiin, jossa ei-natiiviantropologit ja muut tutkijat sekä ei-natiivit lesbot, homot, transihmiset ja muut ovat lähteneet etsimään alkukantaista siunausta oletetusta *berdache*-statuksen hyväksynnästä tai jopa uudelleenpalautuksesta 'yleisintiaanisenä' [*pan-Indian*] sukupuoli- tai seksuaali-kategoriana. Romantisoinnissa on sivuutettu se tosiseikka, että monet

¹¹⁴ Afroamerikkalaisista yhteisöistä Constantine-Simms (2001, xi-xv); afrikkalaisista seksuaalisuuksista ja ideologioista Arnfred (2004, 20-22); Murray & Roscoe (1998, 9-18).

¹¹⁵ Termillä on viitattu esimerkiksi passiiviseen homoseksuaaliseen partneriin, miesprostituutoituun ja 'ylläpidettyyn poikaan' [*kept boy*], joka tarkoittaa nuorta miespuolista seuralaista tai asuinkumppania, jota vanhempi mies elättää tai tukee rahallisesti. (Jacobs et al. 1997, 4.)

alkuperäisamerikkalaiset ovat joutuneet jättämään reservaattinsa tai muut yhteisönsä niissä vallinneen homofobian takia. (Jacobs et al. 1997, 4-5.)

Berdache -käsitteen kyseenalaistaminen liittyy paljolti sellaiseen, osin Pohjois-Amerikan alkuperäisasukkaiden tekemään tutkimukseen ja kirjoitustyöhön, jossa taistellaan homofobiaa vastaan. Nämä omaa kulttuuriaan tutkivat alkuperäisasukkaat nimittävät itseään two-spirit – ihmisiksi [*two-spirit people*]. Two-spirit -käsite tuotiin keskusteluun Winnipegissä natiiviamerikkalaisten / ensimmäisten kansojen konferenssissa vuonna 1990. Käsitteen käyttöala on laajentunut sittemmin viittaamaan useaan menneisyydessä ja nykyisyydessä esiintyvään ilmiöön, kuten (1) natiiviamerikkalaisten / ensimmäisten kansojen homoihin ja lesboihin, (2) natiiviamerikkalaisten / ensimmäisten kansojen sukupuolikategorioihin, (3) sellaisiin traditioihin, joissa moninaiset sukupuolikategoriat ja seksuaalisuudet on institutionalisoitu natiiviamerikkalaisten / ensimmäisten kansojen heimokulttuureissa, (4) sukupuolivariaatioiden traditioihin muissa kuin alkuperäisten amerikkalaisten kulttuureissa, (5) transvestiitteihin, transseksuaaleihin ja transsukupuolisiin ihmisiin ja (6) drag queeneihin ja butcheihin. Käsitteelle ei ole vakiintunut suomenkielistä vastinetta. Kati Mustola (2003, 274) on käyttänyt käsitettä ’kaksisieluinen’, mutta kyseinen käännös jättää huomiotta sukupuoli-aspektin. Sielun käsite kuuluu eri diskurssiin kuin henkien maailma, johon englanninkielinen spirit-sana alkuperäisten amerikkalaisten kulttuureissa viittaa. Termi ’kaksineuvohenkkinen’ voisi vastata paremmin käsitteen merkitysalaa.¹¹⁶

Yhtäältä two-spirit -termillä halutaan tehdä eroa ei-natiiveihin lesboihin ja homoihin ja korostaa sitä, että alkuperäisten amerikkalaisten kulttuureihin kuuluu vahva yhteys henkimaailmaan. Toisaalta termin kautta halutaan vähentää modernin länsimaisen ajattelun mukaista persoonallisuuden merkitystä homoseksuaalisessa tai transsukupuolisessa elämänsäkulussa. Uuden termin käyttöönottoa vauhditti monien aidsiin sairastuneiden kaupungistuneiden natiiviamerikkalaisten homomiesten kokemukset siitä, miten he halusivat palata reservaatteihinsa kuolemaan, mutta tulivat torjutuksi perheidensä ja yhteisön taholta, koska homoseksuaalisuus ei ’kuulu’ traditionaaliseen kulttuuriin. (Jacobs et al. 1997, 1-6.)

¹¹⁶ Keskustelu dosentti Laura Starkin kanssa 26.1.2005. Suomalaisessa agraarikulttuurissa kaksineuvoinen on viittanut dikotomista heteroseksuaalista järjestystä sukupuolen tai seksuaalikäytäntöjen osalta rikkoviin henkilöihin. Vrt. Löfström 1995; Juvonen 1995.

Two-spirit -käsitteen käyttöönottoa on edesauttanut myös se, että sellaiset länsimaiset antropologit, jotka ovat saaneet vaikutteita lesbo- ja homotutkimuksesta sekä queer-teorioista ovat tehneet yhteistyötä natiiviamerikkalaisten lesbojen, homojen ja transsukupuolisten ihmisten kanssa. Tuloksena on mielenkiintoinen yhdistelmä vastarintaa niin antropologista hetero/mies-katsetta kuin länsimaista lesbo/homo-identiteettiäkin kohtaan. Tässä käsittelemyksessä esitetään kuitenkin hyvin vastakkaisiakin näkemyksiä tutkimusartikkelissani ehdottamalla queer-teoreettiselle lähestymistavalle, jossa seksuaalisuudet ja sukupuolet käsitetään diskursiivisiksi muodostumiksi. Esimerkiksi *Two-Spirit People* -antologian toimittajat (Jacobs et al. 1997, 9) sanovat olettavansa 'homoseksuaalisen käyttäytymisen' olevan yleismaailmallista, 'transvestismia' tai ristiin pukeutumista esiintyvän kaikkialla ja transsukupuolista käyttäytymistä esiintyvän joko elämänpituisena tai tietyn periodin mittaisena tai jonkin 'funktion' täyttäjänä. Tämä hieman huolimaton geneeristen kategorioiden, funktionalismin ja behaviorismin rinnastaminen ja yleistäminen johtunee ehkä osin antropologian oppihistoriasta ja osin paikallisuuden politiikasta, eli yhtäältä reservaattien ja toisaalta urbaanin pohjoisamerikkalaisen kulttuurin välisten jännitteiden luomista olosuhteista.

Antropologi Bruce M. Knauft (1996) on antropologian genealogioita pohtiessaan painottanut, että etnografia on antropologialle itsestään selvästi eettisesti keskeistä. Se ei niinkään ole tärkeää valistuksen hengessä, näyttämässä oikeaa tietä halki inhimillisten eroavaisuuksien kohti moraalista tai teknistä edistystä. Pikemminkin etnografia on olennaista foucault'laisessa mielessä eli valaisemassa niiden mahdollisuuksien vaihtelevuutta, joista voimme valita. Huolimatta vakaasta uskostaan etnografiaan etnosentrismin haastajana Knauft kysyy, miksi avoimuus omista ydinuskomuksista ei voisi olla antropologian säännöllinen taktiikka. (ibid., 49; 57.) Ensimmäisen tutkimusartikkelin kirjoittamisen aikaisesta optimismistani huolimatta näyttää siltä, että antropologian rakenteelliset ja institutionaaliset olosuhteet saattavat heikentää omaa kulttuuria ja queer-aiheita tutkivien asemaa tieteenalalla. Kath Westonin näkemyksen mukaan antropologian kolonialistinen perintö on luonut tieteenalan, joka pitää kurissa [*disciplines*] natiivinsa yhteiskunnassa, joka nativisoi [*nativizes*] queerinsa.¹¹⁷

Antropologian rakenteellista heteronormatiivisuutta ovat kritisoineet muun muassa antropologit Esther Newton (1972), joka on oman kulttuurin tutkimuksen ja lesbotutkimuksen pioneeri, ja Kath

¹¹⁷ Weston (1998, 191): "Anthropology's colonial heritage has formed a field that disciplines its natives in a society that nativizes its queers." *Nativize* -termi viittaa tässä pikemmin alistavaan toiseuttamiseen ja hierarkisointiin kuin eksotisointiin.

Weston (1997), joka on tutkinut sukulaisuuden merkitystä San Fransiscon lesbo- ja homokulttuureissa. Newtonin (2000, 3) mukaan antropologia teki hänestä aktivisti-intellektuellin, joka omistautui kronikoimaan ja edistämään lesbo- ja homokulttuureja, joista hän oli löytänyt sekä kodin että tutkimuskohteen. Samaan aikaan akateemiseen antropologiaan pesiytynyt homofobia hankaloitti sekä epäsuoraan että joskus suoraan hänen uraansa. Newtonin ja Westonin mukaan akateeminen homofobia on salakavalaa: sitä ei koskaan lausuta ääneen, vaan se toimii ei-julkisten suosituskirjeiden, arviointien ja asenteiden tasolla. Kath Weston (1998, 189-193) on eritellyt kokemuksiaan 'virtuaalisena antropologina', jonka on täytynyt jatkuvasti vastata kysymyksiin: "Kutsutko tätä oikeasti antropologiaksi? Voiko sinulla olla etäisyyttä 'asianosaisena'?" "Oliko se Yhdysvaltojen tutkiminen vai tapa, jolla seisoi kädet taskussa (liian lesbosti), joka sai haastateltavan esittämään vihamielisen kysymyksen 'oikeasta kenttätyöstä'?" (Weston 1998, 198).¹¹⁸ Vastaavien tarinoiden ehkäisemiseksi Suomessa antropologian tulisi kyseenalaistaa enemmän omia rakenteellisia fobioitaan niin paradigman, laitosten politiikan, tutkimusrahoituksen suuntaamisen kuin opiskelijoiden ja väitöskirjan tekijöiden tutkimusaiheiden tukemisen tasolla.

Olin Esther Newtonin oppilaana vuonna 1994 Amsterdamin yliopiston järjestämässä kesäkoulussa, jossa käsiteltiin antropologisia ja historiallisia lähestymistapoja lesbokulttuuriin.¹¹⁹ Newton on myös kommentoinut tutkimukseni yhtä osa-artikkelia (*The power of confession*, 1998). Newtonin edustama kulttuuriantropologia, jonka pohjoisamerikkalaiseen oppihistoriaan kuuluvat olennaisesti muun muassa Margaret Mead, Ruth Benedict ja David Schneider, on vaikuttanut myös omaan tapaan lähestyä kulttuuria ja ihmisten välisiä liittoutumisen muotoja. Olennaisinta Newtonin elämäntyössä oman tutkimukseni kannalta on oman kulttuurin tutkiminen ja sitoutuminen lesbokulttuuriin. Newtonin etnografia pohjoisamerikkalaista drag queeneista, *Mother Camp*, ilmestyi vuonna 1970, ennen kuin lesbo/homo/trans-tutkimus oli muotoutunut verkostoiksi ja yhdistyksiksi. Tuolloin kaukomailla tehty kenttätyö oli vielä antropologinen normi. Newton teki pioneerityötä Yhdysvalloissa aluillaan olleen *US-based* -kenttätyön ilmaantumisessa. Newton oli myös ensimmäisiä, jotka korostivat huumorin ja eroottisen aspektin mukaan tuomista antropologisen tutkimuksen julkitasolla. Newton on inspiroinut tutkimusotettani erityisesti sen suhteen, mitä antropologi voi tutkia – tällä tarkoitan esimerkiksi hänen varhaista näkemystään kotimaan seksuaalisista ja trans-kulttuureista antropologisen tutkimuksen kohteeksi kelpaavina ilmiöinä.

¹¹⁸ "Was it studying the United States or the way you stood with your hands in your pockets (too butch) that led the interviewer to pose that hostile question about 'real fieldwork'?" Suomentanut Annamari Vänskä.

¹¹⁹ *Polymorphology: Lesbian and Gay Sexualities in Cultural Praxis. Anthropological and historical approaches to lesbian cultures*. University of Amsterdam, Summer School for Gay and Lesbian Studies (1994).

Newtonin näkemys lesbotutkimuksesta eroaa kuitenkin olennaisesti omasta lähestymistavastani seksuaalisuuksiin. Lesbo ei ole tutkimuksessani analyttinen kategoria, vaan tietynlaisen historiallisen ajanjakson ja diskurssien tuottama kontingentti ilmiö. Vaikka kartoitin *Kyseenalaistettuja sukupuolia ja seksuaalisuuksia* -artikkelissa (1996) lesbotutkimuksen ja seksuaalisuuden tutkimuksen kehkeytymistä antropologiassa Bronislaw Malinowskista Gayle Rubiniin, kyseessä ei ole ”historiikki lesbotutkimuksesta antropologiassa”.¹²⁰ Sen sijaan pohdin diskursseja foucault’laisessa mielessä eli sitä, miten länsimainen kielenkäyttö, antropologien pohjakoulutus sekä kielessä ja kulttuurissa muodostuneet kokemukset määrittävät, miten seksuaalisuuksia ja sukupuolijärjestelmää voi tutkia eri kulttuureissa.

’Eri kulttuureilla’ tarkoitan tutkimuksessani yhtäältä 1950-lukua Itä-Suomessa ja toisaalta oikeusjärjestelmää. Olen tehnyt haastatteluja niissä kylissä, joissa tuomittuja naisia asui, ja etsinyt käsiini niin kuulusteluja hoitaneita poliisimiehiä, asianajajia kuin tuomittujen omaisiakin, joten tutkimusotteeni ei ole puhtaasti tekstuaalinen. Kyse ei kuitenkaan ole etnografiasta siinä mielessä kuin se yleensä ymmärretään. Tutkimukseni hyödyntää etnografisia menetelmiä kartoittaessaan genealogisessa hengessä rikoslain historiaa. Tarkastelen identiteettejä vain siinä määrin, kuin metanarratiivi modernin homoseksuaalin synnystä tai angloamerikkalaisen lesbo- ja homohistorian kirjoituksen tuottamat narratiivit ovat hallinneet niitä keskusteluja, joihin tutkimukseni kansainvälisellä kentällä osallistuu.

5.2. Haureusrikos-käsitteen tulkinta rikoslaissa

Tutkimukseni toisessa artikkelissa *Naiset sodomiitteina? Naistenkeskinen haureus suomalaisessa oikeusjärjestelmässä* (TE1996) keskustelin antropologian lisäksi yleisen tiedekritiikin kanssa. Pohdin rikoslain säätämisen historiaa ja saman sukupuolen keskisen haureuden rangaistavuuden kehitystä suomalaisessa ja muussa eurooppalaisessa lainsäädännössä. Analysoin, miten suomalaisessa lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä seksuaalisuus rakennettiin ruumiillisten aistimusten ja nautintojen vaihtokauppoina, joita säänneltiin kielloin ja rangaistuksin. Nainen nähtiin tässä keskustelussa seksuaalisena, mutta moraalisenä olentona, joka etsi viettiensä hallintaa. Samoja käsityksiä esiintyi jo varhaiskeskiajan ja keskiajan eurooppalaisissa naisia koskeneissa

¹²⁰ Vrt. Blackwood & Wieringa (1999, 3).

sodomiaoikeudenkäynneissä. Erilaiset keskustelut ja käsitykset seksuaalisuudesta kietoutuivat toisiinsa sekä lakia säädettäessä että sitä sovellettaessa.

Rikoslain säätämisen aikaan 1800-luvun loppupuolella Suomessa käytiin kiivasta taistelua monella rintamalla – valtiollisesti, poliittisesti ja kielellisesti. Siitä, että taistelua käytiin myös seksuaalisuuksista ja sitä kautta kansalaisuuden ja täyden ihmisyyden rajoista, on kirjoitettu vähänlaisesti Jan Löfströmin (1999) tutkimusta *Sukupuoliero agraarikulttuurissa* lukuun ottamatta. Samaa sukupuolta olevien keskisen 'haureuden' sanktioiminen oli voimakas kannanotto siihen, mitä kansalaisuus on.

Haureussäädöksen säilyminen voimassa vuosikymmenestä toiseen oli erilaisten valtataisteluiden ja poliittis-juridisten intressikiistojen summa. Lain käytännön vaikutukset eivät olleet suorassa kausaalisuhteessa säädettyyn lakiin ja sen sanamuotoon, vaan sosiaalishistoriallisessa mielessä erityisiä. Poliisin ja oikeuslaitoksen toimenpiteet kohdistuivat miehiin suuremmissa mitassa kuin naisiin. 'Haureuden' juridinen sisältö määriteltiin eri vuosikymmenillä eri tavoin oikeusauktoriteettien toimesta. Poliisit ja tuomarit sovelsivat lain paikallisessa täytäntöönpanossa omia näkemyksiään, joita asianajajat puolestaan haastoivat omilla tulkinnoillaan.¹²¹ 1950-luvulla käräjä istuneen asianajaja Timo Tanskasen (1996) mukaan moraalien vaikutus siveellisyysrikkosten oikeuskäsittelyissä oli erittäin voimakas, koska siveellisyyttä koskevat oikeusprosessit olivat hyvin harvinaisia.

Suomen rikosoikeus on perustaltaan tekorikosoikeutta. Se tarkoittaa, että kriminalisoinnit koskevat konkreettisia tekoja, eivät tekijän persoonallisuuden piirteitä.¹²² Teon rikosoikeudellisen tunnusmerkistön täyttymisen kannalta olennaista on teossa ilmenevä rikosentekijän syyllisyys. Esimerkiksi homoseksuaalisuutta sinänsä ei kriminalisoitu, vaan rangaistavia olivat haureuden tunnusmerkistön täyttävät teot. Kun vuoden 1889 rikoslakia laadittiin, ryhtyivät sen luomiseen vaikuttaneet henkilöt, eritoten Jaakko Forsman, tuottamaan suomalaista rikosoikeudellista terminologiaa, jota ei aiemmin ollut olemassa. Mallia otettiin muista eurooppalaisista kodifikaatioista, ei kuitenkaan Venäjältä, vaan lähinnä Saksasta ja Ruotsista. Mallinotto ei kuitenkaan ollut suoraa matkimista, vaan suomalaiset halusivat tehdä pohjaa erityiselle

¹²¹ Asianajajien Erkki Karppisen ja Kalevi Pitkäsen (haastattelu 29.10.1996) mukaan 1950-luvun tuomarit olivat patavanhoillisia miehiä, jotka edustivat näkemyksissään ja toimintatavoissaan eri sukupolvea kuin nuoremmat asianajajat.

¹²² Tosin rikoslakiin liitettiin varsinkin myöhemmin myös erityisistä elementtejä. Ks. sosiologisen koulukunnan opeista, erityisesti rangaistuksen luonteesta ja erityisestävyyden käsitteestä von Liszt (1929, 376-385).

suomalaiselle juridiselle käsitteistölle. Tämä tietoinen käsitteiden rakentaminen on luettavissa vielä Allan Serlachiuksen ainoastaan suomeksi laatimasta ehdotuksesta uudeksi rikoslainsiksi vuodelta 1920.¹²³ Esipuheessaan Serlachius (1920a) kirjoittaa, että ”uuden rikoslakiehdotuksen suomen- ja ruotsinkielinen teksti ovat valmistettavat rinnan eikä toinen käännettävä toisesta”. Tätä vaatimusta Serlachius perusteli sillä, että 1800-luvun lopussa ”lait laadittiin ruotsiksi ja jätettiin sitte [sic] muiden, usein lainvalmistelutyöhön osaa ottamattomien miesten suomennettavaksi” eikä hän ollut ”halukas vastavuoroisuuteen tällä alalla”.

Suomessa haureuden käsite oli kansainväliseen rikosoikeudelliseen termistöön verraten erikoisella tavalla muodostettu. ’Haureus’ tulkittiin raamatullisen etymologian johdannaisena usein vain heteroseksuaaliseksi teoksi, mutta Suomen rikoslaki sisällytti siihen myös paitsi miesten myös naisten keskiset teot. Jaakko Forsmanin tulkinnassa teon tunnusmerkistön täyttyminen ei ollut genitaalikeskeistä, vaan liittyi pikemmin rikoksentekijän mielentilaan ja katseeseen. Forsmanin määrittely oli sidoksissa hegeliläis-snellmanilaiseen perinteeseen liittyvään käsitykseen siitä, millainen on elinkelpoinen yhteiskunta ja kuka sen ehdot täyttävä eli ’siveellinen’ jäsen. Käytännössä Forsman asetti lain täytäntöönpanijoille erikoisen tehtävän. Poliisien ja tuomareiden piti osata arvioida ja määrittellä ihmisten mielentiloja, kiihotuksen asteita, nautintoa tuottavia käytäntöjä, katseiden merkityksiä ja tunnistaa myös naisten keskinen seksuaalisuus.

Jaakko Forsmanin tulkinta haureudesta ei kuitenkaan ole niin outo kuin voisi ajatella. Rikosoikeuden historiaan perehtyneen oikeustieteilijä Panu Minkkisen mukaan Euroopassa 1800-luvun lopun rikosoikeudellinen lainsäädäntö ja oikeustiede määrittelivät syytetyn vastuun teoistaan (syyllisyysvastuuseen perustuva tekorikosoikeus) toisin kuin tuomioistuinikäytäntö, jonka puitteissa yksittäiset rikoksentekijät tuomittiin rangaistuksiin (seurausvastuuseen perustuva tekijärikosoikeus). Yhteiskunnallisena käytäntönä lakeja määrättyllä tavalla tulkitseva tuomioistuinten toiminta liukui oikeuden diskursiivisen korpuksen lomaan, ja tuotti samalla uusia lausumia oikeudellisen vastuun muodostumisesta. Minkkinen viittaa Foucault’hon, jonka mukaan rikosoikeuteen kirjattu laittomuuksien kokonaisuus käsitteellistää taktisia liikkeitä, jotka konkretisoituvat voiman kohdatessa toisen voiman. Foucault’n mukaan rangaistukset eivät niinkään pyri kesyttämään potentiaalisia lainrikkoojia. Rangaistus on tapa järjestellä laittomuuksia, osoittaa suvaittavan rajat ja järjestää lakien rikkomisen subjektivointi yleisen taktiikan puitteissa. Oikeus on siis eräänlainen

¹²³ Serlachiuksen (1920a) mukaan valmistelutyössä oli otettu huomioon ”tieten ja tahallisesti” Norjan ja Ranskan voimassa olleet rikoslait sekä Ruotsin, Tanskan, Saksan, Itävallan ja Sveitsin uudet rikoslakiehdotukset ja että oikeuselämän alalla oli ”syytä vielä entisestäänkin lujemmiksi lujittaa ne vahvat siteet, jotka sitovat Suomen Skandinavian maihin”.

strateginen sotasuunnitelma voimasuhteiden dynamiikassa. (Minkkinen 1996, 108-112; Foucault 1994.)

Panu Minkkinen (2004, 1087-1088) on sittemmin kirjoittanut, että oikeustiedettä voidaan muuttaa kuulumalla oikeustieteen perinteeseen. Tutkimukseni on 'perinnetietoista' siinä mielessä, että olen perehtynyt rikosoikeustieteen semanttiseen järjestelmään, siinä käytettyjen käsitteiden alaan ja käsitteiden suhteeseen toisiinsa. Mutta kuten Minkkinen (2004, 1087-1088) jatkaa: "[P]erinne voi parhaimmillaankin antaa tutkijalle vain mahdollisuuden esittää omasta arjestaan käsin kysymyksiä, joihin ei välttämättä edes löydy yksiselitteisiä vastauksia. Se pikkumainen tapa, jolla suomalainen tiedeyhteisö marginalisoi normatiivisesta perinteestä poikkeavan oikeustutkijan – naistutkijan, kriittisen tutkijan, teoreetikon tai muun – on puolestaan tiedepolitiikan patologiaa. Se ei kerro vahvasta traditiosta vaan päinvastoin epävarmuudesta, siitä, että oikeustiede ei loppujen lopuksi tiedä, mitä se on." Tutkimuksessani tarkastelen rikosoikeuden historiaa sikäli rikosoikeuden tradition ulkopuolelta, että rikosoikeus on 'antropologisessa' mielessä tutkimukseni kohteena olevaa kulttuuria. Teen huomioita rikosoikeuden historiaan ja naisten keskinäiseen seksuaalisuuteen liittyvistä käsitteistä ja käytännöistä. Tämä ote leimaa tutkimustani kauttaaltaan.

Naiset sodomiitteina? -artikkelin kirjoitusotteessa näkyy, että tarkastellessani vuoden 1889 rikoslain syntyyn liittyneitä tekijöitä reflektoin 1990-luvun puolivälin trendikästä psykohistoriallista tutkimussuuntausta. Psykohistorian vaikutus näkyy lähinnä siinä, että kirjasin Jaakko Forsmanin tekemiä ulkomaanmatkoja, lukemia kirjoja ja muita hänen saamiaan ulkonaisia vaikutteita. Forsmanin toiminnan seuraaminen perustui pitkälti siihen perusteelliseen pohjatyöhön, jonka Jan Löfström (1994) oli tehnyt väitöskirjassaan, joka käsitteli homoseksuaalisuuden sosiaalista konstruoimista suomalaisessa yhteiskunnassa 1800-luvun lopulta 1950-luvulle. Löfströmin peruslähtökohta – sosiaalinen konstruktionismi – on kuitenkin oman tutkimusotteeni kanssa eroavainen siinä, että päämääräni ei ollut seksuaalisuutta selittävien tai yhteiskunnan rakentumista koskevien kattavien kertomusten esittäminen, vaan erheiden, sattumusten ja käännekohtien kirjaaminen. Artikkelini on kokonaisuuteltaan genealoginen ja kartoittaa sodomia-lainsäädännön ja kriminologisen diskurssin kehitystä länsimaissa.

Kiistämättä Jaakko Forsman vaikutti vuoden 1889/1894 rikoslain muotoon ja sisältöön enemmän kuin kukaan toinen henkilö. En kuitenkaan aseta nykyään yhtä paljon painoarvoa Forsmanin henkilöön, mitä tulee lain sisältöön, lakitekstissä käytettyjen käsitteiden epistemologiseen pohjaan ja lain voimassapysymiseen. Kirjoitinkin myöhemmässä tutkimusartikkelissani *Rikoslain*

heteronormatiivisuus ja seksuaalinen lainsuojattomuus: saman sukupuolen välisen seksuaalisuuden sääteily Suomen rikoslain historiassa (NT2000, 13): ”Forsmanin persoonalla, niin vaikuttava tekijä kuin hän ’rikoslain isänä’ olikin, ei yksistään voi selittää vuoden 1889 rikoslakia. Se on kokonaisuudessaan ja yksittäisine osineen ymmärrettävä aikansa yhteiskunnallisia ja poliittisia oloja vastaavaksi.” Selitin Allan Serlachiukseen (1920b, 16) nojautuen naisten keskisen haureuden harjoittamisen kriminalisointia osin lainvalmistelijoiden kunnioittavalla suhtautumisella Ruotsin esikuvaan. Ruotsissa oli vuoden 1864 rikoslakiin liitetty vastaava pykälä, jossa ei tehty eroa sukupuolen suhteen. Tukeuduin myös Patrik Törnuddiin (1989) ja esitin, että kyseessä oli symbolinen kriminalisointi, jossa tähdättiin lainsäätäjien arvomaailman ja moraalikoodien yleistämiseen ja näkyvästi tunnetuksi tekemiseen.

Jan Löfström (1999, 200-217) on tutkinut valtiosäätyjen keskustelua ja päätöstä ottaa naisten keskinen haureus rangaistavuuden piiriin vuoden 1889/1894 rikoslaisissa. Löfströmin mukaan naisten ei katsottu suomalaisessa agraarikulttuurissa olevan kovin erilaisia kuin miesten, sillä ’moderni’ kansalaiskäsite ja siihen liittyvä oletus sukupuolten olemuksellisesta erosta ja eri tehtävistä oli vasta kehitymässä Suomessa, samoin kuin ylipäätään jako julkiseen ja yksityiseen. Luokka- ja säätyerojen ylittäminen katsottiin raskauttavammaksi kuin sukupuolen ja julkisen ja yksityisen välisen dikotomian ylittäminen. Näistä syistä naisten seksuaalisen toimijuuden julkinen tunnustaminen rikoslaisissa ei herättänyt samanlaista hälyä kuin esimerkiksi Englannissa ja Saksassa.

Kun lakia 1800-luvun loppupuolella säädettiin, oli kysymys siveellisyydestä keskeinen.¹²⁴ Lainsäädäntötyöhön liittyvistä dokumenteista, esimerkiksi säätyjen pöytäkirjoista, rikoslain oppikirjoista tai muusta ajan aineistosta ei kuitenkaan ole löydettävissä yksiselitteistä vastausta siihen, miksi naiset Suomessa sisällytettiin samaa sukupuolta koskevan haureuden piiriin teon subjekteina.¹²⁵ Löfströmin tulkinta on mielenkiintoinen etsiessään niin kutsuttujen ulko-oikeudellisten seikkojen merkitystä lain säätämislle politiikasta, valtiollisesta kehityksestä ja kansankulttuurista. Se haastaa kansalaisuuden historiankirjoitusta Suomessa ja pyrkii kirjoittamaan

¹²⁴ Aspegren & Saxen (1917, 84): ”Då moral och sedlighet äro en af grundvalarna för samhället [...]”

¹²⁵ Forsman tyytyy toteamaan rikoslain luennoissaan ilman muita selityksiä: ”I propositionen till strafflag var otukt mellan personer af samma kön inskränkt till personer af manligt kön. Stadgandet blef dock sedermera i strafflagsutskottet utvidgad sålunda, att det kom att gälla personer af lika kön öfverhufvud, hvilken ändring blef af srtänderna godkänd.” (Aspegren & Saxen 1917, 88.)

ei-heteroseksuaalisuuden merkittäväksi osaksi Suomen yhteiskunnallista kehitystä sukupuoliroolien historiaan asti.¹²⁶

Rikoslain heteronormatiivisuus ja seksuaalinen lainsuojattomuus -artikkelissa tarkastelin rikoslakia heteronormatiivisuuden käsitteen kautta pitkällä aikavälillä vuoden 1889 laista 2000-luvulle. Rikosoikeusjärjestelmän kannalta olennainen nykypäivää koskeva muutos on ollut seksuaalirikosoikeuden kokonaisuudistus, joka tuli voimaan vuonna 1999. Tuolloin ns. kehotuskieltopykälästä¹²⁷ vihdoin luovuttiin ja rikoslaki pyrittiin kaiken kaikkiaan muuttamaan sukupuolineutraaliksi. Esimerkiksi 'raiskaus' voi nyt olla muutakin kuin miehen naiseen kohdistama teko. Kritisoin artikkelissa kuitenkin uuden, vuoden 1999 seksuaalirikoslain verbaalisella tasolla performoimaa sukupuolineutraaliutta, joka tarkasti luettuna on usein kuitenkin heteronormatiivisen seksuaali- ja sukupuoli-järjestyksen (uudelleen)tuottamista. Yhtenä esimerkkinä käytin 'raiskauksen' määritelmää uudessa seksuaalirikoslaissa. 'Raiskaus' määritellään sellaisena väkivaltaisena 'sukupuolilyhteyteen' pakottamisena, jossa sukupuoliyhteydellä tarkoitetaan sukupuolielimellä tapahtuvaa tai siihen kohdistuvaa seksuaalista toisen kehoon tunkeutumista, joka voi olla vaginaalista, anaalista tai oraalista. Se voidaan toteuttaa myös esineen avulla. (Kainulainen 2004, 22.) Kritisoin raiskauksen tunnusmerkistön lähtökohdan arviointia siitä, että vaatimuksena on konventionaalisen heteroseksuaalisen mallin mukainen 'tunkeutuminen', olkoonkin mahdollisesti myös oraalinen tai anaalinen tai esineen avulla suoritettu.

Suomessa ei ole tutkittu naisia raiskaajina tai sitä, mikseivät naisten keskiiset seksuaalisen väkivallan luonteiset tapahtumat etene poliisilta ja syyttäjältä tuomioistuimiin eivätkä akateemisiin tutkimuksiin ainakaan raiskaus-rikoksen tunnusmerkistön lähtökohdista.¹²⁸ Queer-tutkimuksen

¹²⁶ Sama pyrkimys on Juvosen tutkimuksessa (2002), jossa keskustellaan homoseksuaalisuuden roolista rintamalla ja sotien jälkeisessä jälleenrakennuksessa. Ks. myös Echols (2003, 186), joka esittää samaa Chaunceyn (1994) *Gay New York* -teoksen vaikutuksesta.

¹²⁷ RL 20, 9:2 1971-1999. Pykälä säädettiin samaa sukupuolta olevien haureuden dekriminalisoinnin yhteydessä. Sen logiikka oli varsin erikoinen. Julkinen kehottaminen lailliseen tekoon eli samaa sukupuolta olevien välisen haureuden harjoittamiseen säädettiin rangaistavaksi. Kehotuskielto johti syytetoimenpiteisiin vain neljä kertaa, joista kahdessa syytteestä luovuttiin asian vähäpätöisyyden vuoksi. Turussa järjestettiin vuonna 1990 tahallinen provokaatio, jonka seurauksena yksi nainen ja kolme miestä tuomittiin syyllisiksi kehoittamiseen sekä Turun RO:ssa että HO:ssa. Syytetyt jätettiin kuitenkin rikoksen vähäpätöisyyden vuoksi rangaistukseen tuomitsematta. (Hautanen 2005, 70-73; Sorainen 1995, 55.)

¹²⁸ Suullinen tieto Heini Kainulainen ja Johanna Niemi-Kiesiläinen 9.3.2005. Oikeuskirjallisuudessa raiskaus saatetaan yhä mieltää heteronormatiivisesti vain miehen naiseen kohdistamana seksuaalirikoksena. Ks. esim. Hahto (2004, 467-522), joka pohtii väitöskirjassaan uhrin myötävaikutusta rikoksentehtävien vastuuseen, mutta ei kritisoi sukupuolen ja seksuaalisuuden heteronormatiivista ja stereotyyppistä mallia, jossa uhri on aina nainen ja tekijä aina mies. Hähdön aineisto on kerätty ennen vuoden 1999 rikoslain uudistusta, mutta hänen keskustelunsa ulottuu myös lainmuutoksen jälkeiseen aikaan, minkä vuoksi heteronormatiivisuuden kritiikki olisi ollut syytä ottaa huomioon. Jo vuoden 1993 rikoslakiprojektin seksuaalirikoksia koskeneessa ehdotuksessa todetaan, että väkisinmakaamista koskevaa säännöstä ei ole "perusteltua rajoittaa koskemaan vain miehen naiseen kohdistamaa heteroseksuaalista väkisinmakaamista. Samaa

tulisikin jatkossa osallistua raiskausta ja seksuaalista väkivaltaa koskevaan keskusteluun tuottamalla tutkimustietoa siitä, minkälaisia merkityksiä naisten keskisissä suhteissa ja lesbojen keskuudessa on annettu sellaisille käsitteille kuin 'väkivalta', 'seksuaalisuus', 'sukupuoliyhteys' ja 'teko'. Tutkimatta on myös, millaisia käsityksiä lesboilla on esimerkiksi poliisin ja tuomioistuinten luotettavuuteen ja lähestyttävyyteen liittyen sekä se, millaisia erityisiä ongelmia kaappi tuottaa naisten kesken seksuaalisen väkivallan suhteen.¹²⁹

Tärkeä *Rikoslain heteronormatiivisuus ja seksuaalinen lainsuojattomuus* -artikkelin kirjoittamisen jälkeinen rikoslain ulkopuolinen lainmuutos on ollut se, että samaa sukupuolta olevien henkilöiden on ollut mahdollista rekisteröidä parisuhteensa vuoden 2002 maaliskuusta lähtien. Kyseinen oikeus on tuottanut muutoksia yhteiskunnalliseen keskusteluun ja julkiseen kuvaan lesboista ja homoista. Parisuhdelain vaikutusta lesbojen keskinäisissä sosiaalisissa suhteissa Suomessa ei kuitenkaan ole tutkittu, joten asiasta ei voi esittää tutkimustietoa.¹³⁰ Rekisteröitymislakeja ja niihin liittyvää julkista keskustelua on queer-tutkimuksen piirissä kritisoitu normittavana niin Suomessa kuin muualla länsimaissa.¹³¹ Esimerkiksi Wendy Brown (2002) on varoittanut 'oikeuksia' korostavan poliittisen argumentoinnin väistämättömästä ristiriitaisuudesta: vaikka emme voi olla haluamatta oikeuksia [*that which we cannot want*], emme voi oikeuksien kautta purkaa alistavia, heteronormatiivisia ja maskulinistisia kulttuurin ja sosiaalisen järjestyksen rakenteita. Tarvitaan siis jotakin muuta, toisenlaista seksuaalipolitiikkaa, politiikkaa joka ulottaa katseensa oikeuskeskustelun tuolle puolen ja paneutuu kyseenalaistamaan halvaannuttavien matriisien rakenteen ja voiman.

Suomessa myös uusi translaki on joutunut kritiikin kohteeksi. Kyseessä on vuoden 2003 alusta voimaan astunut ns. translaki eli laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyvä sosiaali- ja terveysministeriön asetus. Juulia Jyrängin (2005, 171) mukaan laki tarjoaa position transsubjektille oikeusjärjestyksen piirissä, mutta osoittaa samanaikaisesti tämän position mahdottomuuden. Laki ei tunnusta transsukupuolista subjektia *transsukupuolisena*, vaan

sukupuolta olevaan kohdistettu raiskaus sisältää vastaavankaltaisen seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaamisen kuin heteroseksuaalinenkin raiskaus.” (*Seksuualirikoskomitean mietintö* 1968, 9.) Helena Karman (2005) valmisteilla olevassa väitöskirjatutkimuksessa, joka käsittelee tiedon ja tapahtumatulkintojen rakentumista seksuaalirikosten tuomioistuindiskursseissa, myös heteronormatiivisuuden kritiikki pyritään ottamaan huomioon. Ks. myös Kainulainen (2004, 6), jonka aineistossa on joitakin miehiä teon objektina. Rikoslain sukupuolineutraaliuden feministisestä kritiikistä myös Niemi-Kiesiläinen (1998).

¹²⁹ Helsingin yliopistossa syksyllä 2005 järjestetty *Speaking the Unthinkable* -seminaari avasi ensimmäisen kerran akateemista keskustelua ei-heteronormatiivisen väkivallan käsitteistä ja konteksteista.

¹³⁰ Lesbo-position muutosta suomalaisessa yhteiskunnassa ennen vuoden 2002 parisuhdelakia on analysoinut Paula Kuosmanen (2000), jonka tutkimus käsittelee lesboäitejä ja näiden strategista paikantumista suomalaisessa yhteiskunnassa.

¹³¹ Esim. Kaskisaari (2000); Butler (2004, 102-130); Cooper (2004, 91- 117).

sopeuttamista tarvitsevana *poikkeavana* yksilönä. Translaki suojaa pintapuolisesti identiteettiä, mutta syvemmillä se suojaa lähinnä sukupuolta oikeudellisen kentän instituutiona. (Ibid.) Translaki siis vahvistaa subjektin sukupuolittumista tiukasti kahdeksi – mieheksi tai naiseksi. Näihin liittyvät jäykät sukupuoliroolit ja käsitykset siitä, mitä on 'naisena' tai 'miehenä' eläminen ja sukupuolen 'kokeminen'. Transsubjekti ei voi murtaa myöskään heteronormatiivisesti tuotettuja sukulaisuuden määrittäviä. Tosin yksittäinen laki ei voisikaan asettua koko oikeusjärjestyksen läpäiseviä sukulaisuutta määrittäviä säästöksiä – esimerkiksi perintökaarta ja avioliittolakia – vastaan.

Varoitin *Rikoslain heteronormatiivisuus ja seksuaalinen lainsuojattomuus* -artikkelissa lainsäädäntötyötä ja oikeusjärjestelmää riepovasta uusmoralismista. Esimerkkinä käytin tuolloin meneillään ollutta hedelmöityshoitoja koskevaa lainsäädäntötyötä, jossa haluttiin tehdä kokonaan uusi kriminalisointi eli tehdä lainsuojattomia niistä lääkäreistä, jotka auttavat avusteista lisääntymistä haluavia naispareja ja itsellisiä naisia. Asia on tätä kirjoitettaessa taas erittäin ajankohtainen, sillä uusi hedelmöityshoitolakiehdotus on tulossa eduskuntaan syksyllä 2005.¹³²

Vaikka samaa sukupuolta olevien välisiä seksuaalisia tekoja ei enää lueta rangaistavuuden piiriin, on lainsäädäntöä yhä syytä aktiivisesti epäillä heteronormatiivisuudesta. Oikeuden kuvitteellinen yleispätevyys on mahdollistanut sen, että kaikenkattavien ja normalisoivien väitteiden avulla on pyritty käyttämään oikeusjärjestelmää poliittisen tilan hallitsemiseen. Oikeudellinen ajattelu kuvaa seksuaalisuutta lainsuojattomien kannalta usein varsin eriskummallisella ja oudolla tavalla, jolloin oikeusdiskurssi itsessään näyttäytyy epäilyttävänä.¹³³

5.3. Naisten keskinen haureus tutkintana ja tunnustuksena

Kolmas ja neljäs tutkimusartikkelini käsittelevät lain soveltamista, mutta ne on kirjoitettu eri yleisöille. *Rikollisia sattumalta. Oikeustapauksia naisten keskinäisestä haureudesta 1950-luvun Itä-Suomesta* (HA1996) on suunnattu kotimaisille historian tutkijoille mikrohistoriallisessa kontekstissa, *The power of confession: The role of criminal law and courtpractices in the production of knowledge concerning sexuality between women: Finland in the 1950s* (JH1998) on puolestaan kirjoitettu kansainväliselle lesbo- ja homo- sekä queer-tutkimusyhteisölle. Artikkeleissa tarkastelin,

¹³² Puhelinkeskustelu lainsäädäntöneuvos Désirée Söderlundin kanssa 26.1.2005; Johannes Koskinen Helsingin Sanomissa 25.7.2005.

¹³³ Stychin (1995, 40). Ks. Sorainen (2000b, 9-10) Stychinin käyttämän queer-käsitteen kääntämisestä oikeuden 'epäilyttävyydeksi' tai 'epäilemiseksi'.

millaisia 1950-luvun naisten keskistä haureutta oikeudenkäynnit Suomessa olivat ja mikä merkitys tunnustuksella ja katumuksella oli poliisikuulusteluissa. Syvennyin erityisesti Yrttilehdon orpokodin korkeimpaan oikeuteen päätyneeseen laajaan ja mutkikkaaseen tapaukseen. Siinä joukkoa naisten perustaman uskonnollisen lahkoon ylläpitämän orpokodin naispuolisia työntekijöitä syytettiin keskinäisestä haureudesta vuonna 1951.

Yleisesti ottaen poliisin tietoon tulleet rikokset kaksinkertaistuivat Suomessa vuosina 1951-1952 verrattuna sotia edeltäneiden vuosien 1937-1939 lukuihin. Kaikista syytteeseen pannuista täysi-ikäisistä henkilöistä oli vuonna 1951 naisia viisi prosenttia, joten naisten alhainen lukumäärä haureusrikoksissa (RL20;12,1) suhteessa miehiin vastaa yleisiä rikoskäyriä.¹³⁴ Kaikkien rikosten määrä oli maaseudulla kuitenkin yleensä huomattavasti pienempi kuin asutuskeskuksissa, joten naisten keskinen haureus 1950-luvulla poikkeaa profiililtaan muista ajan rikoksista, koska se nostaa suhteellisesti maaseudun naisten rikollisuusastetta kaupunkilaisiin nähden.

Tilastolukujen taustalla on aikakauteen ja sukupuoleen suhteutuvia, juridis-poliittisia ja käytännön poliisitoimiin liittyviä asenteita ja toimenpiteitä. Jos saman sukupuolen keskinen haureuden harjoittamista vertaa ajan yleisimpään rikostyyppiin, juopumukseen julkisella paikalla, on huomattavissa, että naisia pidätettiin kyseisestä rikoksesta suhteessa miehiin erittäin vähän, mutta kuitenkin enemmän kuin haureusrikoksissa (RL 20;12,1). Suhteellisesti ja määrällisesti enemmän naisia pidätettiin varkausrikoksista. Juopumuspidätyksissä ja varkauksissa ensikertalaisten naisten määrä oli pieni, kun taas tutkimissani haureusoikeudenkäynneissä kaikki naiset olivat ensikertalaisia.¹³⁵ He olivat siis periaatteessa siveellisiä naisia lain silmissä.

Naisten alkoholinkäytön näkymättömyys 1950-luvulla liittyy sukupuolispesifiin poliisikontrolliin ja sukupuolten tiloihin julkisilla paikoilla kaupungissa ja maaseudulla. Naisten juopottelu sai harvoin tilaa turuilla ja toreilla – sosiaalinen ja virallinen kontrolli kohdisti heihin nopeasti toimenpiteitä. Esimerkiksi Alina, joka tuomittiin yhdessä tutkimistani oikeustapauksissa, osallistui julkisiin juominkeihin joidenkin kylänsä merkkimiesten – upseerien, lääkärin ja eläinlääkärin – kanssa. Hän käytti myös sodan aikana ambulanssityössä käsiinsä saamaansa morfiinia ja joutui hoidettavaksi

¹³⁴ *Suomen Virallinen Tilasto XXIII* (1954, 11).

¹³⁵ ”Juopumus”: naisten osuus kaikista rikoksentehtävistä vuonna 1952 3%. Kaikista väkijoumalakia vastaan tehdyistä rikoksista syytteeseen pannuista 32,8% uusijoita. ”Tavallinen varkaus, näpistäminen”: naisten osuus vuonna 1952 16,7%, rikoksenuusijoita kaikista 49,7%. (*Suomen Virallinen Tilasto XXIII*, 10-12.) Saman sukupuolen keskisestä haureudesta tuomituista naisista oli vuonna 1950-1959 5% (Mustola 1995). Vaikka pidätettyjä ja tuomitettuja ei voi verrata suoraan toisiinsa, saadaan vertailulla esiin joitakin naisten asemaan ajan rikollisuudessa liittyviä piirteitä.

erilaisiin sairaaloihin. Niissä hän ilmeisesti solmi suhteita sairaanhoitajattarien kanssa.¹³⁶ Lääketieteellisen kontrollin ohella myös irtolaislainsäädäntö ja naisten heikko taloudellisosiaalinen asema yhteiskunnassa hillitsivät tehokkaasti naisten 'epäsiveellistä' käytöstä julkisessa tilassa.¹³⁷

1950-luvun poliisikuulustelupöytäkirjojen ja oikeudenkäyntidokumenttien perusteella varattomuus oli monien 1950-luvulla vankilaan päätyneiden naisten todellinen rikos. Poliisitutkintapöytäkirjoista vuosilta 1950-1960 piirtyi kuva naisten tekemistä rikoksista yleensä ja siveellisyysrikoksien yleisyydestä ja luonteesta erityisesti. Pöytäkirjoista hahmottui selvästi tavallisen naisrikollisen kehkeytyminen. Tarina alkoi usein niin, että maalaistyttö saapui kaupunkilaistaloon kotiapulaiseksi 14-15-vuotiaana, ehkä kansakoulun tai muutaman vuoden jatkokoulua käyneenä. Lähdön syy oli se, että tytön kotona alkoi olla varallisuuteen nähden liikaa pienempiä lapsia.

Kaupungissa kotiapulaisen palkka oli olematon, työpäivät pitkiä ja kohtelu usein huonoa. Useimpien maallinen omaisuus koostui leningistä ja muutamista puuvillapöksyistä, joita paikkailtiin paikka paikan päälle. Tällaisen tytön vastoinkäymisten sarja saattoi alkaa esimerkiksi sairastumisesta. Eräs tyttö panttasi huonetooverinsa leningin saadakseen maksettua munasarjantulehduksen vuoksi lääkärilaskunsa. Kun asia huomattiin, juttu vietiin poliisille ja häntä vastaan nostettiin syyte kavalluksesta. Rikosuralle saattoi ajautua myös muiden inhimillisten tarpeiden johdosta. Eräs tyttö lainasi sisarensa leninkiä mennessään tapaamaan poikaystävänsä, toinen taas näpisti entiseltä emännältään korun ja kengät. Poliisikuulustelussa hän sanoi ”tarvinneensa ehjät kengät, kun omansa olivat jo aivan rikki, eikä ollut rahaa hankkia uusia”, kaulakorun anastus puolestaan oli ”sillä hetkellä kertojan heikkous”.¹³⁸ Köyhät tytöt eivät pystyneet maksamaan sakkoja, joten vaihtoehtoja oli vähän. Edellä mainittu sairas tyttö teki itsemurhan hyppäämällä junan alle ennen oikeudenkäyntiä tunnustettuaan sitä ennen 'rikoksensa' kirjeessä vanhemmilleen. Leninginlainaaja puolestaan tuomittiin neljäksi kuukaudeksi vankilaan ja kahdeksi vuodeksi ”todistajaksi kelpaamattomaksi.” Korunnäpistäjä tuomittiin kuudeksi kuukaudeksi vankeuteen. Tyttöjen maine oli tällaisissa tapauksissa kerralla mennyttä niin kotikylässä kuin kaupungissakin.

¹³⁶ Aaro Joukosen haastattelu 1996; Alinan ja Siljan oikeudenkäyntiasiakirjat.

¹³⁷ Vuonna 1882 vankiloiden rangaistusvangeista noin puolet oli irtolaisia, loisia, päiväläisiä tai romaneja. Vielä 1900-luvun alussa suuri osa vangeista oli vankiloissa pikemmin varattomuuden, siveettömän käytöksen tai henkisen vajavaisuuden takia kuin rikosten vuoksi. (Hannula 2004, 6.)

Vieläkin vähäisemmistä näpistyksistä saattoi joutua telkien taakse sakkujen muuntorangaistuksen vuoksi.¹³⁹ Muutaman vuoden päästä tällaiset tytöt – mikäli olivat vielä hengissä – ilmestyivät taas poliisipöytäkirjoihin varkaus-, prostituutio-, ja lopulta, alimpana surkeusasteena, julkijuopumussyytteiden myötä. Tarinoiden kehitykseen liittyy usein sekin seikka, että tyttöjä hyväksikäyttäneet isännät pääsivät raiskaustapauksissa usein pälkähästä, vaikka olisivat myöntäneetkin syytteen. Esimerkiksi eräs isäntä, joka oli pitänyt tapanaan raiskata talon kotiapulaista, joka sitten oli tullut raskaaksi, väitti naisen antautuneen vapaaehtoisesti, vaikka useat todistajat kertoivat kuulleensa raiskaukseen viittaavia ääniä ja nähneensä aiemmin hyväksikäyttöä. Poliisi kuitenkin tiukkasi naiselta ”totuutta” ja mies vapautettiin syytteestä, koska ”tutkimuksessa oli käynyt selville, että makaaminen tosin tapahtunut, muttei se ole tapahtunut väkisin”.¹⁴⁰

Naisten keskisen haureudenharjoittamisen tekee erityiseksi näihin muihin naisten rikoksiin nähden se, että kyse oli ensikertalaisista, joille rikollisuus ei urjennut tuomion jälkeenkään. Poikkeavaa oli myös se, että rikos oli niin kutsutusti todistajaton. Haureuden teoilla oli harvoin silminnäkijää, joten kysymys niiden poliisikuulusteluista herätti tutkimuksellista kiinnostusta. Ns. uhrittomissa rikoksissa, kuten haureuden harjoittamisessa kahden täysi-ikäisen naisen välillä, tunnustuksen merkitys oli oleellisesti suurempi kuin silminnäkijöiden tai muiden todistajien kertomukset.

Tunnustukset, jotka poliisikuulustelupöytäkirjoihin merkittiin asianosaisten allekirjoittamiksi, sisältävät hyvin yksityiskohtaisia ja tarkkoja kuvauksia epäillyistä teoista. Tutkintaa tehneet poliisit olivat ajan tavan mukaan usein oman kylän miehiä, joiden koulutus oli melko vähäinen. Niukkojen rikostutkimuskäsikirjojen ohjeet siitä, kuinka ”rikosentekijä ei voi olla jättämättä rikospaikalle jälkiä” eivät olleet haureusrikosten suhteen kovin käyttökelpoisia.¹⁴¹ Monet poliisimiehistä eivät olleet – kuten eivät syytetytkään – edes tietoisia kyseisen lainkohdan tarkasta sisällöstä, sillä kyseisen rikoksen tunnusmerkistön täyttäviä poliisitutkintoja tai oikeusjuttuja tuli vireille erittäin

¹³⁸ Ca 15 Kp 1317/50; Ca 16 Kp 141/51; Ca 18 Kp 269/53. *Poliisilaitos, järjestysosasto, vuoden 1950 ja 1951 pöytäkirjat*, luettelo syytetyistä, asianomistajista ja asioista päiväyksen ja diaarinumeron mukaan.

¹³⁹ Vuoden 1939 hallituksen esityksessä rikoksen uusimisen yleisjärjestelmästä todetaan julkisuudessa oudoksutun, että tuomioistuimet tuomitsevat henkilöitä kuritushuoneeseen aivan mitättömistä varkausrikoksista kuten esimerkiksi muutaman leivän tai omenan tai vanhan tynnyrin anastamisesta. Uudistuksella tavoiteltiin varkausrikosten uusimisesta tuomitettujen rangaistusten lieventämistä. Uusi järjestelmä tuli voimaan 1941 – siinä kuitenkin kovennettiin näpistyksen rangaistuksia. (*Hallituksen esitys* HE 9/1939, 5; 18-19; Hannula 2004, 207.) Jo Serlachius (1920a, 26) oli arvostellut rikosoikeusjärjestelmää kirjoittamalla kärkevästi: ”Kuritushuonetta muutaman omenan tähden.” Sakkovankien lukumäärät kohosivat poikkeuksellisen korkeiksi 1920-luvun lopulla, sakkovankien määrä oli suurimmillaan vuonna 1931. Sakkovankien määrä laski sotavuosina, mutta lähti taas nousuun heti sotien jälkeen. Vuonna 1952 sakkovankien määrä kaikista vankiloihin tulleista oli yli 40%. (Hannula 2004, 83-86.)

¹⁴⁰ Ca 19 1955, ei numeroa, virka-apu 10.10.55. *Poliisilaitos, järjestysosasto, vuoden 1950 ja 1951 pöytäkirjat*, luettelo syytetyistä, asianomistajista ja asioista päiväyksen ja diaarinumeron mukaan.

¹⁴¹ Tage-Jensen (1926, 5).

harvoin muihin ajan rikosnimikkeisiin verrattuna. Myöskään poliisikoulutuksessa käytetyt rikosoikeuden oppikirjat eivät puhuneet paljoa ”luonnonvastaisesta haureudesta” eivätkä sanaakaan naisten keskisestä seksuaalisuudesta saati sen tutkinnasta.

Poliisikoulutuksessa olivat 1930-luvulta 1950-luvulle tultaessa käytössä muun muassa Allan Serlachiuksen (1919), S.E.G. Metsävainion (1932) ja Olavi Jotunin (1947) rikosoikeuden oppikirjat.¹⁴² Niistä Metsävainion kirja on hyvin suppea, kaiken kaikkiaan vain 51 sivua. Se sanoo luvussa *Luvattomasta sekaannuksesta ja muusta haureudesta* ainoastaan seuraavaa: ”N.s. luonnottoman haureuden kohdalla (samaa sukupuolta olevien kesken) ja *eläimeen sekaantuminen* mainitaan myös tässä luvussa; samoin *sukupuolitaudin tartuttaminen* luvattoman sekaannuksen kautta toiseen, kun tartuttaja tietää sellaista tautia sairastavansa.”¹⁴³ Allan Serlachiuksen oppikirja määritteli ’luonnottoman haureuden’ siveellisyteen kohdistuvien rikosten luvussa. Haureuden harjoittaminen toisen samaa sukupuolta olevan kanssa tarkoitti Serlachiuksella ”vain sukupuolivietin tyydyttämistä, ei sen pelkkää kiihottamista tarkoittavia tekoja.” Pelkkä ”irstas kosketus”, jonka tarkoitus oli vain ”kiihoittaa toisen sukuviettiä ja joka ei ole omiaankaan tekemään muuta, ei ole tämän lainpaikan mukaan rangaistava.” Serlachius siis irtosi selvästi Jaakko Forsmanin aiemmasta tulkinnasta, jonka mukaan rikoksen tunnusmerkistön ajateltiin täyttyvän jo sukupuoliviettiä kiihottavassa tai sen kiihottamiseen tähtäävässä teossa.¹⁴⁴

Poliisiopiston ensimmäisen johtajan Olavi Jotunin (1947, 3-4) mukaan oikeusoppineiden tulkinnat – eli tässä tapauksessa Serlachiuksen kirja – oli kuitenkin liian raskastajuinen alemman poliisimieskunnan luettavaksi: ”Poliisimiehet, joille teos on tarkoitettu oppikirjaksi, ovat rikosoikeuden alalla vasta-alkajia, jotka eivät vielä pysty tajuamaan mutkikkaita lainopillisia asioita, ellei niitä heille opeteta mahdollisimman helpotajuudessa muodossa sekä mahdollisimman lukuisin esimerkein valaistuna.” Jotunin omassa rikosoikeuden yleisten oppien oppikirjassa haureuteen liittyviä esimerkkejä ei kuitenkaan systematiikasta johtuen esitetä, kuten ei myöskään *Henkeen ja ruumiilliseen koskemattomuuteen kohdistuvat rikokset* -nimisessä täydentävässä oppikirjassa. (Jotuni 1944.)

¹⁴² Käytössä oli myös Serlachiuksen rikosoikeuden oppikirjasta lyhentämällä laadittu *Suomen rikosoikeus pääpiirteittäin*, mutta kyseinen teos ei ole ollut käytettävissäni. Arvelisin, että sen tyyli ja laajuus on saman kaltainen kuin Serlachiuksen (1910b) ”helpotajuiseksi” ja ”muidenkin kuin ylioppilassivistyksen saaneiden luettavaksi” tarkoitettu *Lainopin alkeet*.

¹⁴³ Metsävainio (1932, 31; kursiviivi alkuperäisessä).

¹⁴⁴ Aspegren & Saxen (1917, 79; 88).

Olen saanut yllä mainitut poliisikoulutuksen oppikirjat käsiini Kuopion poliisilaitoksen museohankkeen kokoelmista. En kuitenkaan löytänyt kokoelmista erillistä oppikirjaa siveellisyyteen kohdistuvista rikoksista eikä tietoon tullut poliiseja haastatellessa tai Tampereen Poliisiopiston kirjaston kokoelmia läpikäydessäni vuonna 2002 tuollaisen oppikirjan olemassaoloa. 1950-luvulla julkaistussa *Rikospaikkatutkimus*-oppikirjassa (Svensson & Wendell 1955, 401-402) on lyhyt luku nimeltä *Sukupuolisesta perversiteetistä aiheutuvat kuolemantapaukset*, mutta siinä käsitellään lähinnä masokistisia hirttäytymistapauksia ja impotenssista johtuvia sukuelinten pois silpomisia. *Rikostutkimustekniikka* -oppaassa (Söderman & Fontell 1934, 59-66) puolestaan on pitkäkö luku *Sielullisesti epänormaalit*, jossa käsitellään muun muassa nekrofilian, sadismin ja sairaalloisen hermostuneisuuden ohella ”sukupuolisia luonnottomuuksia” eli homoseksuaalisuutta. Sitä pidetään synnynnäisenä ominaisuutena ja viitataan psykiatrian ja seksologi Magnus Hirschfeldin käsityksiin, joiden mukaan rikosoikeuden ei tulisi puuttua asiaan, vaan ainoastaan alaikäisten viettelemisestä tulisi rangaista. Kirjan etulehdelle on painettu seuraava teksti: ”Tämä kirja on tarkoitettu opastukseksi poliisimiehille heidän monesti vaikeassa ja vastuunalaisessa työssään rikospaikalla. Sisällys on laadultaan luottamuksellista ja tekijät pyytävät sen tähden jokaista huolehtimaan siitä, ettei kirja joudu väärin käsiin.” Rikosoikeudellisesti suvaitsevasta asenteestaan huolimatta kirjoittajat viittaavat homoseksuaaleihin psykopaatteina ja toteavat, että nämä ovat ”tunnettuja taipumuksesta valehtelemiseen ja rettelöimiseen, mikä luultavasti kuitenkin osittain johtuu heidän kierosta asemastaan yhteiskunnassa.”

Monet kuulustelutekniikkaa sivuavat poliisioppikirjat oli käännetty ruotsin kielestä. Rikosasioissa toimitettavaa kuulustelua koskevat prosessisäännökset olivat Suomessa suurin piirtein samanlaiset kuin Ruotsissa, joten ruotsalaiset opit kantautuivat Suomeen – käytännön sovellukset olivat kuitenkin paikallisia. Poliisikoulutuksessa on käyty rikoslain eri lukuja lävitse, mutta läheskään kaikki 1950-luvulla Itä-Suomessa toimineet poliisimiehet eivät olleet saaneet ollenkaan koulutusta tai sitten koulutus oli vain joidenkin kuukausien mittainen. 1940-50-luvulla koulutusta järjestettiin Valtion Poliisikoulussa Suomenlinnassa. Kurssit olivat kuitenkin lyhyitä, muutaman kuukauden pituisia. Koko oppilaskunta oli vain parin sadan miehen vahvuinen ja se vaihtui kurssien päätyttyä aina kokonaan uusiin miehiin. Poliisikoulutuksen historiaa ja käytettyjä opetusmateriaaleja ja metodeja ei ole Suomessa vielä paljoa tutkittu, joten perustan tietoni paitsi käytettyjen oppikirjojen

teksteihin, osin yhdessä Eve Hirvosen kanssa ja osin yksin tekemiini itäsuomalaisten poliisien haastatteluihin sekä Kuopion poliisimuseohankkeen aineistoihin.¹⁴⁵

Erkki Eskelinen (s. 1909), joka lähetettiin poliisina Alinan ja Siljan tapauksen ensi selvittelyihin ja jota kuultiin myös oikeudessa kuulustelijatodistajana, oli muuttanut tapahtumapaikkakunnalle vuonna 1945. Hän oli käynyt muutaman kuukauden miehistökoulutuksen Suomenlinnassa, mutta ei haastattelussamme¹⁴⁶ muistanut, mitä oppikirjoja koulussa käytettiin. Eskelisen mukaan Alinan ja Siljan tapaus oli hänen urallaan ainutlaatuinen juttu. Kuulustelu paikan päällä sujui Eskelisen mukaan hyvin leppoisasti, välillä kuultavina olleet naiset joutuivat käymään navetassa lypsyllä ja sitten taas jatkettiin. Kyläläiset eivät saaneet Eskelisen mukaan tietää kuulusteluista. Hänellä itsellään ei ollut ennakkokäsitystä naisten keskisestä haureudesta, vaan kaikki oli ”yllätystä”. Yksityiskohdat kuulustelupöytäkirjaan ”tulivat” epäilyinä kuulustelluilta naisilta, sillä Eskelinen ei sanojensa mukaan itse osannut kysellä tarkasti, koska hänellä ei ollut tietämystä eikä tuntemusta kyseisistä asioista. Alinan sisaresta Kertusta, joka tuomittiin omassa oikeudenkäynnissään myöhemmin, oli Eskelisen mukaan kylällä – mutta ei poliisimiesten keskuudessa – huhuttu tämän avioliiton kariuduttua ”vähäisen semmoisena”, mutta Alinasta itsestään ei. Sisaruksia pidettiin erikoisina, mutta Eskelisen mukaan tuolle erikoisuudelle ei ollut käytössä olevia sanoja tai nimityksiä.

Samaa sukupuolta olevien välistä seksuaalisuutta tai totutuista sukupuolirooleista poikkeamista ei kategorisoitu 1950-luvulla sellaisella käsitteistöllä, joka nykypäivästä käsin tuntuu tutulta. Esimerkiksi sanat ’lesbo’ ja ’seksuaalisuus’ eivät olleet käytössä maaseudun päivittäisessä puhunnassa, ja lääketieteen ja psykiatrian diskursseissakin ne esiintyivät harvakseltaan.¹⁴⁷ Lesboa

¹⁴⁵ Suullinen tieto Poliisiammattikorkeakoulun tutkijoilta Anna Vanhalalta 1.3.2005 ja Timo Koranderilta 28.2.2005. Valtion poliisikoulu perustettiin vuonna 1919 Suomenlinnaan, koulutusta annettiin myös Valkoisessa Salissa Helsingin Aleksanterinkadulla. Vuodesta 1926 lähtien poliisien peruskoulutus keskitettiin lääneille. Jatkokoulutus eli päällystö-, alipäällystö- ja etsiväkoulutus jäi Valtion Poliisikoululle Suomenlinnassa. Vuonna 1961 poliisiopisto siirtyi uuteen Espoon Dipoliin, jossa poliisikoulutusta annettiin vuoteen 1973. Tuolloin koulutukseen pääsi jo naisiakin. Vuodesta 1974 kokeiluskoulutusta ja vuodesta 1977 myös miehistökoulutusta on järjestetty Tampereen Poliisikoulussa. Poliisikoulutuksen melko vähän tutkitusta arjesta tarkemmin Lauhakangas ja Vuoristo (1991). Poliisin historiasta myös Hietaniemi (1992); Laaksonen (1998); Lackman & Sirvio (1999); Keskinen & Silvennoinen (2004).

¹⁴⁶ Haastattelu tehty yhdessä Eve Hirvosen kanssa 29.10.1996.

¹⁴⁷ Esimerkiksi Suomalaisuuden liiton *Suomalainen Suomi* -lehdessä vuosina 1916-1959 sana ’seksuaalisuus’ esiintyy pääartikkeleissa vain kaksi kertaa. (Raivio 1949, 286-288; Nieminen 1952, 15-18.) Sana ’homoseksuaalinen’ samoin kuin ’heteroseksuaalinen’ esiintyvät vain kerran Raivion edellä mainitussa arviassa Kinseyn miesten seksuaalisuutta koskevasta teoksesta *Sexual Behavior in the Human Male* (orig. 1947, ei suomennosta). Kiintoisaa on, että kuusi vuotta myöhemmin ilmestyneen Kinseyn naisten seksuaalista käyttäytymistä koskeneen tutkimuksen arviassa (Liuksiala 1954, 56-59) ei käytetä sanaa seksuaalisuus lainkaan, vaikka teoksen nimi on *Sexual Behavior in the Human Female* (orig. 1953, suom. 1954). Sen sijaan puhutaan muun muassa ’sukupuolimoraalista’, ’siveellisydestä’, ’sukupuolisesta tietoudesta’ ja ’sukupuolielämästä’.

vastaavaa kulttuurista tai sosiaalista kategoriaa ei tuolloin ollut olemassa.¹⁴⁸ Poliisikuulusteluista ja oikeudenkäynneistä muodostuikin mielenkiintoisia kielilaboratorioita ja sukupuolen diskursiivisista merkityksistä neuvottelevia strategiakeskuksia.

Eskelisen haastattelutilanteessa toimi kiintoisa 'poliisikaapin' epistemologia. Vaikka Eskelinen aluksi sanoi, ettei hänellä ollut mitään käsitystä tai ennakkotietoa naisten keskisestä haureudesta, kävi kuitenkin ilmi, että hän oli kuullut Yrttilehdon tapauksesta sekä lehtien että kuulustelijana toimineen tutun poliisimiehen välityksellä – ja oli jopa joutunut avustavana poliisina käymään paikan päällä. Tätä ihmetellessäni Eskelinen totesi: ”Mitä meikäläinen tutki, se loppui siihen.” Toisin sanoen: poliisina hän piti yllä ammattietiikkaa, jossa tutkittuja rikostapauksia ei otettu henkilökohtaisesti, eikä juttujen herättämiä tunteita tai asioita paljastettu tai sekoitettu keskenään – ainakaan julkitasolla tai poliisikunnan ulkopuolisten tutkijoiden kuullen.

Poliisit eivät 1950-luvulla törmänneet usein siveellisyysrikoksiin, saati samaa sukupuolta olevien keskiseen haureuteen. Esimerkiksi vuoden 1950 Kuopion kaupungin poliisilaitoksen järjestysosaston pöytäkirjaluetelossa on yli 400 asiaa, joista vain yksi on kirjattu otsikolla ”sukupuolikuria ja säädyllisyyttä loukkaava teko”. Yleensä tämän otsikon alle sijoittuivat itsensäpaljastajat, jotka usein olivat myös poliisille entuudestaan tuttuja miehiä.¹⁴⁹ Haastattelimme Eve Hirvosen kanssa 30.10.1996 Kuopion poliisi- ja oikeustalossa 1950-luvulla toiminutta naispoliisia Liisa Hartikaista ja naisvankilan vanginvartijana 1950-luvulla aloittanutta, 1960-luvulla poliisiksi ryhtynyttä Leena Ollikaista. Kumpikaan ei uransa aikana joutunut toimimaan kuulustelijana ainoassakaan siveellisyysrikoksessa. Hartikaisen ammattinimike oli vuonna 1956 palvelukseen tullessa 'kaitsija'. Ollikainen puolestaan oli nimikkeeltään 'hoitaja', kun hän astui poliisin palvelukseen vuonna 1964. Kummallakaan ei ollut poliisin koulutusta, vaan oppi saatiin aluksi paikallisen poliisilaitoksen järjestämällä kurssilla sekä itse työssä. Vasta myöhemmin Hartikaisesta ja Ollikaisesta tuli naiskonstaapeleja.¹⁵⁰ Naispuolisia kaitsijoita ja hoitajia tarvittiin

¹⁴⁸ Löfström (1998b, 522-525) määrittelee *sosiaalisen kategorian*: ”som en enhet eller en grupp av människor vilken föreställs (eller kan föreställas) verka som ett objekt och ett subjekt av sociala relationer och sociala praxiser” ja *kulttuurisen kategorian*: ”något där meningar kan ’hängas upp’; den är något som kan användas i symboliska (verbala och visuella) operationer eftersom den har blivit laddad med meningar.” Katso kaksineuvoinen –termin käytöstä suomalaisessa agraarikulttuurissa Juvonen (1995) ja Löfström (1995).

¹⁴⁹ Tosin myös esimerkiksi väkisinmakaaminen julkisella paikalla toisten ihmisten nähden voi täyttää tämän rikoksen tunnusmerkistön, jolloin sama teko saattoi 1950-luvulla täyttää sekä asianomistaja- että virallisen syytteen alaisen rikoksen kriteerit (Jotuni 1947, 150).

¹⁵⁰ Hartikainen kävi Suomenlinnassa vuonna 1957 kolmen kuukauden mittaisen miehistökurssin kurssinsa ainoana naisena, Ollikainen puolestaan Otaniemen Dipolissa kuuden kuukauden koulutuksen vuonna 1964 toisena naisena 120 koulutettavan miehen joukossa. Hänet otti töihin sama nimismies, joka toimi syyttäjänä ja tutkinnanjohtajana Alinan ja Siljan jutussa.

miespoliisien lisäksi 1950-luvulla esimerkiksi 'irtolaisnaisten' kuljettamisessa lääkäriin ja pidätettyjen naisten viemisessä 'pesetyksiin'. Käytännön poliisitöistä miesten hallitsemalla alalla naiset kertoivat, että heidät laitettiin usein ovesta sisään pehmittämään tilannetta ja jutustelemaan epäillyn kanssa kautta rantain. Miespoliisit tulivat vasta tovin kuluttua perässä naljailtuaan ensin naisille, että "älkää jääkö koko päiväksi ikkunaverhoja ihailemaan".¹⁵¹

Ollikaisen ja Hartikaisen mukaan 1950-luvulla sanaa lesbo ei käytetty ollenkaan. Kuitenkin heidän mukaansa esimerkiksi Hämeenlinnan naisvankilassa, jossa Ollikainen oli ennen Kuopioon poliisilaitokselle tuloaan töissä 1960-luvun alussa, naisparit olivat "aivan yleisiä". Näiden elämään vankilassa liittyi kovia mustasukkaisuus- ja vihadraamoja, jotka liittyivät usein sellijärjestelyihin – suivaantuneimmat saattoivat hajottaa sellinsä, jos mieltietty laitettiin väärän vangin sellitoveriksi. Näitä kärhämia ei kuitenkaan käsitelty vankilan sisäisessä kurinpitäjärjestelmässä. Tämä selittää sen, miksi emme Eve Hirvosen kanssa löytäneet Hämeenlinnan naisvankilan ns. mustasta kirjasta emmekä muista vankilajärjestykseen liittyvistä arkistoista viittauksia naisten keskinäisiin suhteisiin.¹⁵² Kyseessä on erityinen hiljaisuuden muoto, sillä mustaan kirjaan kirjattiin muutoin tunnontarkasti pienetkin vankilakurin rikkeet. Hartikaisen ja Ollikaisen mukaan he eivät myöskään koskaan nähneet naisvankien tai pidätettyjen välisiä seksuaalisia tekoja, minkä he selittivät sillä, etteivät he kiertäneet vankilassa tai putkaosastolla öisin.¹⁵³ Kysyttäessä Hartikainen ja Ollikainen sanoivat, etteivät he paheksuneet naisten keskeisiä suhteita tai niitä 'irtolaisnaisia', jotka varmasti tiedettiin pariskunniksi, sillä he mielsivät näkemänsä osaksi vankilan ja poliisilaitoksen "systemiä, jota ei voinut estääkään".

Hartikainen ja Ollikainen tapasivat Yrttilehdon johtajan, kun tämä oli poliisitalolla pidätettynä Keskusrikospoliisin kuulusteluja varten. He kuljettivat johtajaa peseytymään. Kumpikaan ei muista, että poliisien keskuudessa olisi juoruttu Yrttilehdon haureusrikoksista. Sen sijaan yleisen mielenkiinnon aiheena olivat orpokodin saksalaisyhteydet ja taloudenhoitoon liittyvät erikoiset piirteet. Myös Yrttilehdon kotikunnan asukkaat, esimerkiksi kunnansihteeri ja sosiaalis sihteeri,

¹⁵¹ Liisa Hartikainen ja Leena Ollikainen, haastattelu, 30.10.1996. Yhdessä Eve Hirvosen kanssa.

¹⁵² Vierailimme Eve Hirvosen kanssa Hämeenlinnan naisvankilan arkistossa vuonna 1996. Musta kirja tarkoittaa vihkosta, johon kirjattiin vankilan sisäiset kurinpitotoimet ja niihin johtaneet syyt.

¹⁵³ Pia Lundahlin mukaan Ruotsissa vuosina 1870-1930 saman sukupuolen keskinen 'intimiteetti' tulkittiin ilmaukseksi säädyttömyydestä. Vankiloissa naisvankien keskinäiset suhteet määriteltiin säädyttömiksi teoiksi. Määritelmä liittyi ennen kaikkea sukupuolelle sopimattomiin tekoihin, ei seksuaalisuuteen. Koska kyseessä olivat naiset, heidän tekonsa määriteltiin naisten siveettömyydeksi, ei homoseksuaalisen yksilön teoiksi. Naisten keskinen intimiteetin sietäminen yhteiskunnassa myös vaihteli sen mukaan, kuinka tekojen tulkintakehikko muuttui, kun siveettömyysdiskurssi kääntyi 1930- ja 40-lukujen taitteen dekriminialisointia koskeneessa puheessa hetero-homo-dikotomiaksi. Moderni keskustelu homoseksuaalisuudesta persoonallisuuden aspektina keskittyi kuitenkin miehiin, naisia kohdeltiin vajaanlaisena sukupuolena. (Lundahl 2001.)

mainitsivat Yrttilehdossa olleista saksalaisista ja kyläläisiä puhuttaneista salaperäisistä rahavirroista. Yrttilehdon johtajattaren epäiltiin yleisesti houkuttelevan sotaleskiä ja muita hädänalaisia lahjoittamaan omaisuutensa orpokodille kyseenalaisin keinoin, jopa painostuksella. Ilmeisesti nämä huhut olivat kiirineet Kuopioon asti, koska poliisitkin olivat niistä kuulleet. Sodanjälkeisessä köyhässä ilmapiirissä konkreettiset taloudelliset asiat ja sodan aiheuttamista perheiden ja talouksien hajoamisesta johtuvat yksilöiden ja yhteisöjen ratkaisut puhuttivat poliiseja ja kyläyhteisöjen jäseniä nähtävästi enemmän kuin hämäräksi jääneet haureusyytyt.

Naisten keskistä haureutta koskevissa oikeudenkäynneissä oli kaiken kaikkiaan kyse muustakin kuin haureuden tuomitsemisesta. Oikeudenkäyntien taustalla oli monenlaisia syitä, muun muassa taloudellisia eturistiriitoja. Esimerkiksi Alinan ja Siljan sekä Yrttilehdon orpokodin tapauksissa kyläyhteisön ja asianosaisten taloudelliset intressit olivat kietoutuneet yhteen haureusoikeudenkäyntien moraalijuridisten toimenpiteiden ja seurausten kanssa. Alinan ja Siljan tapauksessa taustalla vaikuttivat ilmeisesti yhtäältä kylän merkkimiesten kaunat Alinan sotkemista puukaupoista ja toisaalta alaikäisen Siljan vanhempien taloudellinen riippuvuusuhde Alinasta. Yrttilehdon tapauksessa taloudellisia siteitä orpokotiin oli niin kunnalla kuin yksittäisillä ihmisilläkin. Yrttilehdon hoiviin oli otettu Karjalan siirtolaisia, sotaorpoja ja sotaleskiä lapsineen, lisäksi hoidettiin vanhuksia ja koulutettiin nuoria tyttöjä. Kunnassa ja ympäristössä kiersi kuitenkin huhuja asukkaiden painostamisesta omaisuutensa lahjoittamiseen orpokodille. Juoruja levitti muun muassa ”Kuningatar Klaaraksi” kutsuttu kylän hieroja, joka kulki talosta taloon ja toimi yleisenä tiedottajana.¹⁵⁴ Kuitenkin myös Yrttilehdon pitkäaikainen miesasukas sanoi haastattelussani (4.8.1995), että hän kyllästyi johtajan ”ainaiseen rahankerjuuseen, ja siihen, että rahat menivät johtajan omiin huviloihin ja saksalaisille”.

Yrttilehdon naapuritalon tytär, joka vuonna 1951 oli 15-vuotias, kertoi, miten johtaja ja kaksi muuta Yrttilehdon silmäätekevistä naisista alkoi vierailta hänen äitinsä luona vuonna 1948, kun perheen isä oli kuollut. Perheen talon rakentaminen oli jäänyt isän kuollessa kesken. Yrttilaaksolaiset olivat aluksi ystävällisiä ja tarjosivat muun muassa vaateapua pulaan joutuneelle perheelle. He tarjoutuivat ottamaan perheen äidin ja kolme alaikäistä lasta orpokodin holhokeiksi perheen taloa vastaan. Kun äiti ei suostunut tarjoukseen, vierailut ja apu lopahtivat. Haastateltava luulikin oikeudenkäynneistä kuullessaan, että kyse oli taloudellisista väärinkäytöksistä ja uskontoon, esimerkiksi aikuiskasteeseen liittyvistä asioista.¹⁵⁵ Haureusyytyksistä kuullessaan hän sanoi olleensa yllättynyt.

¹⁵⁴ Opettaja 4.8.1995 ja 12.12.1995.

¹⁵⁵ Naapurintytär (s. 1935), haastattelu 12.12.1995.

Köyhän kunnan etu ei tällaisista huhuista ja poliisikuulusteluista huolimatta kuitenkaan ollut saada Yrttilehdon kymmeniä orpolapsia ja vanhuksia omille niskoilleen. Oikeudenkäynnin aikaan kunnanvaltuuston opettajajäsenenä toimineen naisen (4.8.1995) mukaan sosiaalilautakunta ei halunnut ottaa orpolapsia vastuulleen edes tuomioiden jälkeen, mutta sosiaaliministeriön päätös pakotti kunnan toimenpiteisiin. Lapset jouduttiin sijoittamaan kiireesti kyläläisten koteihin, eikä kaikkia saatu heti sijoitettua.

Lain mukaan rangaistus samaa sukupuolta olevien välisestä haureudesta oli kova: aina vankeutta, joko ehdotonta tai ehdollista. Rangaistusasteikon maksimi oli kaksi vuotta vankeutta. Sakkorangaistus ei ollut mahdollinen, sen sijaan alaikäinen syytetty, kuten esimerkiksi Silja, voitiin jättää rangaistukseen tuomitsematta ’nuorena rikoksenteijänä’. Koska useimmat tuomituista olivat ensikertalaisia, käyttivät tuomioistuimet useimmiten rangaistusasteikon alapäätä ja etenkin naisten tuomiot olivat ehdollisia. Pitkiä, ehdottomia vankeustuomioita saivat lähinnä ne naiset, joita syytettiin paitsi haureudesta, myös sekaantumisesta alaikäisiin tyttöihin.

Eevalta, jolla oli tuomion perustana muita rikoksia ja useita naissuhteita, riistettiin lain nojalla myös kansalaisluottamus yhdeksäksi vuodeksi neljän vuoden kuritushuonerangaistuksen lisäksi.¹⁵⁶ Käytännössä tämä ’lisärangaistus’ teki kaiken yhteiskunnallisen aktiivisuuden mahdolliseksi vuosikausiksi jo kärsityn vankeusrangaistuksen jälkeen. Kansalaisluottamuksen menettäminen voitiin vuoden 1889/1894 rikoslain nojalla tuomita lisärangaistuksena pituudeltaan yhdestä viiteentoista vuoden mittaisena. Sen tarkoitus oli osoittaa moraalista paheksuntaa rikoksenteijää kohtaan ja painottaa, ettei tuomittu voinut toimia yhteiskunnan vastuullisena jäsenenä. (Honkasalo 1953b, 157-161.) Serlachiuksen (1940, 198-215) mukaan rikoslaki ei tarkemmin määritellyt, mitä kansalaisluottamuksen menettäminen rangaistuksena merkitsi – vastaus voitiin antaa vain muiden lakien ja asetusten perusteella. Tärkeimpiä oikeudenmenetyksiä olivat valtiollinen ja kunnallinen äänioikeus ja vaalikelpoisuus, oikeus olla todistajana tai esiintyä toisen asiamiehenä

¹⁵⁶ Kuritushuone oli vankeutta ankarampi rangaistus (kolmen vuoden kuritushuonerangaistus vastasi neljän vuoden vankeutta) ja vankeudella ajateltiin olevan kuritushuonetta verraten vähemmän kunnialle käypä luonne. (Serlachius 1919, 180-192.) Kuritushuonetta ei saanut milloinkaan tuomita kuutta kuukautta vähempää (Honkasalo 1953b, lisälehti). Kuritushuonerangaistukseen liittyi usein, mutta ei aina, kansalaisluottamuksen menettäminen. Serlachius (1920b, 5-7) kutsui *vankeudeksi* yksinäiskopissa kärsittävää vapausrangaistusta neljästä kuukaudesta kahdeksaan vuoteen, *kuritushuoneeksi* taas sitä pidempää osaa yksinäisydessä osaksi yhdessä muiden kanssa kärsittävää vapausrangaistusta. Yksinäiskopin pääansioita oli Serlachiuksen näkemyksessä se, että se esti ”siveellisen tartunnan vangista toiseen”. Kuritushuonerangaistus tuli järjestää niin, että vanki tuli ensin pidettäväksi kaksi vuotta yksinäisydessä ja sitten yhdessä muiden vankien kanssa, mutta kuitenkin niin, ettei yhdessäolo muiden vankien kanssa tullut ”edelläkäyneeseen yksinäisöön verraten kovin lyhyeksi”. Kuritushuonerangaistus poistettiin Suomessa vuonna 1974, mihin vaikutti 1960-luvun loppupuolella käyty vilkas julkinen keskustelu kriminaalipolitiikasta. Jo sitä ennen puoliavomien ja avomien vankiloiden käyttöönotto, yksilöllisen käsittelyn periaate, vankiloiden tilaustausta ja vankeinhoidossa noudatettavien periaatteiden muuttuminen oli tehnyt vankiluokkien väliset eroavaisuudet vähäisiksi. (Anttila 1989, 73-79; Honkasalo 1969, 35-39.)

oikeudenkäynnissä, holhousoikeus, oikeus tulla valituksi erinäisiin lautakuntiin sekä oikeus harjoittaa kauppaa sekä erinäisiä elinkeinoja sekä oikeus olla yhdistyksen hallituksen jäsen.

Itä-Suomessa 1950-luvulla naisten keski-ikäisen haureuden suhteen aktivoitunut oikeuskäytäntö oli kompleksisessa suhteessa 1800-luvun lopulla säädettyyn lakiin. 'Haureuden' käsitettä oli määritelty eri vuosikymmenillä eri tavoin oikeusoppineiden toimesta. Haureuden diskursiivisuus Suomen rikoslaissa vertautuu Oscar Wilden oikeudenkäynteihin Lontoossa vuonna 1895. Wilden viimeisessä oikeudenkäynnissä itse rikoksen – törkeä siveettömyys [*gross indecency*] – sisällön juridinen määrittely oli liukuvaa ja ajan moraaliarvoista ja lain tulkitsijoiden käsityksistä riippuvaa.¹⁵⁷

Oscar Wilde ei tunnustanut rikostaan oikeudenkäynnissä, mutta analysoimissani naisten keskisissä haureus-oikeustapauksessa tunnustus muodostaa käänteentekevän kohdan. Syytettyjen naisten puhe muuntui peruuttamattomasti osaksi rikosoikeudellista järjestelmää yksityiskohtaisten tunnustusten kautta. Naisten ruumiinpaikat ja ruumiintoiminnot, esimerkiksi menstuaatiohistoria, kirjattiin erityisen tunnontarkasti ylös poliisikuulusteluissa. Haureuden juridis-teknisen tunnusmerkistön täyttymisen ohella ruumiinosien ja niiden toimintojen groteski tunnustuttaminen johtui poliisien reaktiosta hämmäntävään ja outoon rikokseen. Hämmennys tuotti kuulustelutaktiikaksi kaiken sen setvimisen, mitä maalaispoliisimiehet ylipäätään ajattelivat voivan liittyä naisten seksuaalisuuteen, kuten menstuaatiohistorian tai sen, oliko 'himojen tyydytyksen' yhteydessä tullut 'vuoto'.¹⁵⁸

Oscar Wilde (1905/1907, 85) kirjoitti kirjeessään vankilasta: ”Tietysti syntisen täytyy katua. Mutta minkä vuoksi? Yksinkertaisesti sen vuoksi, ettei hän muulla tavalla voisi selvittää itselleen mitä hän on tehnyt. Katumuksen hetki on alku johonkin uuteen. Ja vieläkin enemmän: se on se keino, jonka avulla ihminen muuttaa entisyytensä.”¹⁵⁹ Suurelle osalle keskinäisestä haureudenharjoittamisesta epäiltyjen naisten kirjattuja tunnustuksia on tunnusomaista niiden päättyminen katumuksen ilmaisuihin. Halusivatko he Wilden tarkoittamin tavoin muuttaa menneisyyttään? Syylliseksi epäiltynä kuulusteltujen naisten taktiikka oli yrittää vakuuttaa poliisit ja tuomarit oman luonteensa kunniallisuudesta. Paatuneen naisen leiman välttäminen oli välttämätön siirto strategiassa, jossa päämääränä oli yhtäältä siveellisen järjestyksen piiriin palaaminen ja toisaalta ankaran tuomion

¹⁵⁷ Wilden oikeudenkäynneistä ja niiden erilaisista tulkinnoista esim. Hyde (1975); Foldy (1997); Hoare (1997).

¹⁵⁸ Ks. Sorainen (1995, 87).

¹⁵⁹ “Of course the sinner must repent. But why? Simply because otherwise he would be unable to realise what he had done. The moment of repentance is the moment of initiation. More than that: it is the means by which one alters one's past.” (Wilde 1905/1911, 114-115).

välttämisen. Kuulustelijat olivat työssään kouliintuneet käyttämään häpeän ja kunnian tunteita strategisesti rikosoikeudellisesti pitävän tunnustuksen tuottamiseen.¹⁶⁰ Katumuksenosoitus oli siis tavallaan vallitsevan moraalien ja samalla heteronormatiivisen järjestyksen vahvistaminen. Syytetyille naisille se oli välttämätön sukupuoleen liittyvä taktinen siirto, joka kuitenkin viime kädessä koitui heidän ansakseen näytön vahvistuessa.

Lain täytäntöönpanijoiden eli 1950-luvun tuomareiden määritelmä naisten keskisen haureuden tunnusmerkistön täyttymisen suhteen oli – Forsmanin ja muiden professoreiden tulkinnoista huolimatta – sidoksissa genitaalikosketukseen. Langettavat tuomiot perustuivat ilmeisesti tunnustuksen ja muuta kautta saadun riittävän näytön varaan siitä, että sukupuolielimiin eli klitorikseen tai emättimeen oli koskettu toisen osapuolen toimesta. Näytön tueksi esitettiin muun muassa lääkärintodistuksia naisten emättimistä. Näin oikeussali muuttui tirkistelyn areenaksi. Todistusaineistoon liitettiin paljon muutakin sellaista lääketieteellistä ja pseudopsykologista materiaalia, jolla ei ollut suoraa juridista painoarvoa.

Se, millaisia määritelmiä oikeuslaitoksen edustajat ja syytetyt naiset itse antoivat genitaalikosketuksille, on monimutkainen valtasuhteisiin ja sukupuolen kulttuurisiin ja sosiaalisiin merkityksiin liittyvä prosessi, jossa kuulustelukäytännön, tunnustusten ja katumuksen matriisien kautta tuotettiin oikeuden kieleen sopivaa tietoa. Esimerkiksi Silja nuorena rikoksenteijänä joutui omakätisesti täyttämään kaavakkeen, jonka kaikki 42 kysymystä tähtäsivät hyvin yksityiskohtaisen tiedon tuottamiseen. Lomakkeessa kyseltiin muun muassa tupakoinnista, perheen taustasta, tutkittavan koulumenestyksestä ja harrastuksista. Lomakkeen alussa luki: ”Seuraaviin kysymyksiin on vastattava totuudenmukaisesti ja mahdollisimman tyhjentävästi. Vastausten totuudenmukaisuus tarkistetaan.” Lomakkeen täyttöä valvoi joko poliisi taikka sosiaaliviranomainen.

Siljan vastaukset noudattavat melko tarkasti muiden 1950-luvun nuorten rikoksenteijöiden tapaa vastata kysymyksiin. Yleensä kaikki tulivat johdattelevien kysymysten myötä tunnustaneeksi – todennäköisesti huomaamattaan, ehkä jopa painostuksen alaisina – rikoksen, josta heitä epäiltiin. He myös osoittivat katumusta manipuloivien kysymysten äärellä. Esimerkkejä tällaisista johdattelevista lomakekysymyksistä ovat: ”Kenen luona tai missä asuitte rikoksen tapahtuessa? Mikä on syynä

¹⁶⁰ Tosin asianajaja Timo Tanskanen (30.10.1996) epäili, että myös poliisit luulivat, juridisen tietämyksen puutteen vuoksi, että katumus vaikuttaisi oikeudenkäynnissä. Tanskanen myös ihmetteli, mikseivät naiset kuulusteluissa yksinkertaisesti kieltäytyneet puhumasta – tuolloin juttu olisi jäänyt täysin syyttäjän niskoille.

niihin tekoihin, joista Teitä on nyt tutkittu?” Kuulusteltavaa ei siis oltu vielä syytetty mistään, mutta voidakseen vastata kysymykseen, hänen piti jo tunnustaa.¹⁶¹

Haastattelemiemme, 1950-luvulla toimineiden poliisien – Eskelinen, Hartikainen, Ollikainen – mukaan he eivät kuulustelutilanteissa milloinkaan tiukanneet tutkittavilta katumusta. Ajatus kummastutti heitä, sillä katumus ei ollut rikosoikeudellisesti olennaista. Katumus kyllä kirjattiin ylös, jos kuulusteltava sitä tahtoi ilmaista, mutta poliisien esittämät kysymykset olivat haastateltujen mukaan yleensä muotoa ”miksi sinä teit sen?” tai ”mitä varten?”, eivät muotoa ”kadutko?” Viattomina pidetyt ”mitä varten?” -kysymykset olettavat kuitenkin syyllisyyden ja implikoivat katumuksen ja ovat siis vähintäänkin johdattelevia.

Kuopion Keskusrikospoliisin edesmenneen tutkintasihteeri Kaarina Toroin (1999) mukaan johdattelevien kysymysten käyttö kuulustelussa oli Suomessa kielletty.¹⁶² Poliisikoulussa kuulusteluoppia ei kuitenkaan haastateltavieni mukaan 1950-60-luvulla eikä vielä 1970-luvullakaan varsinaisesti opetettu. Poliisikoulun tuolloisen opettajan Kauko Katilan tärkein kuulustelua koskeva sääntö oli ’kuuden ämmän oppi’ eli kysymykset mitä, missä, milloin, miksi, millä ja miten. (Toroi 1999.) Vasta vuonna 1987 voimaan tullut esitutkintalaki selvensi sääntöjä. Rikosylikomisario Juhani Hassinen (1996), joka 1960-luvulta lähtien toimi Kuopion huoltopoliisissa eli niin kutsutussa ’pillupoliisissa’, sanoi kuitenkin haastattelussamme, ettei uusi laki muuttanut käytännön rikostutkimuksessa omaksuttuja tapoja ollenkaan.

Katumuksen esiintulo kuulustelussa saattoi liittyä erityisesti motiivin kysymiseen. Asiaan liittyi kuulustelutekniikan kannalta strateginen aspekti, sillä katumuksen ilmaisu saattoi tuoda esiin lisää faktoja. Toisaalta se saattoi myös helpottaa kuulusteltavan omaa oloa. (Toroi 1999.) Toisin kuin haastatellut poliisinaiset, Juhani Hassinen korosti sitä, että poliisit pyrkivät kuulusteluissa tietoisesti katumuksen saamiseen irti kuulusteltavasta.¹⁶³ Hassisen mukaan huoltopoliisien asenne kuulusteluissa oli se, että kaikki mikä ei ollut laitonta, oli sallittua.

¹⁶¹ Esitutkintakaavake N:o 2, kysymys 42. Olen tutkinut nuorten rikoksenteekijöiden täytettäväksi annetut kaavakkeet Kuopion kaupungin sekä Kuopion apulaisnimismiespiirin eli Siilinjärven, Karttulan, Vehmersalmen ja Maaningan alueelta vuosilta 1950-1960 saadakseni yleiskuvan siitä, miten nuoret syytetty yleensä lomakkeen kysymyksiin vastasivat ja mihin kysymykset heitä ohjailivat. Asialla oli merkitystä erityisesti Alinan ja Siljan tapauksen suhteuttamisessa muihin saman aikakauden oikeustapauksiin.

¹⁶² Toroi sai koulutuksensa 1970-luvun alussa ja astui poliisiin palvelukseen vuonna 1972. Tuolloin Suomessa oli kaiken kaikkiaan 20 naispoliisia.

¹⁶³ Tässä tarkoitettu katumus viittaa kuulusteltavien esitutkinnassa tekemiin suusanallisiin katumuksenilmaisuihin, ei rikosoikeuden tarkoittamaan ns. tehokkaaseen katumukseen, jolla saattoi olla merkitystä tuomioistuimen harkintamarginaaliin. Erityisestäävän koulukunnan vaikutuksesta Suomessa otettiin käyttöön ehdollinen vankeusrangaistus vuonna 1918. EhdrangL:n 3§:ssä mainitaan, että ehdollista rangaistustuomiota käytettäessä ”[...] on

Lääninpoliisiopetuskurseilla käytetyn rikostutkimustekniikan oppaan mukaan 'epäluulonalaista' kuulusteltaessa on koetettava saada "paras ja sitovin todistus, rikollisen oma totuudenmukainen tunnustus [...] kuulustelun menestys riippuu myös muista tekijöistä, kuulustelunjohtajan taitavuudesta, kokemuksesta ja ihmistuntemuksesta samoin kuin epäluulonalaisen luonteesta, mielentilasta ja sivistystasosta". Oppaan mukaan kuulustelussa käytettäviin keinoihin ei saa kuulua kidutusta, pakkoa, pelotusta eikä petollisuutta, myöskään 'pitkiä siveellisyysaarnoja' ei suositella. Kuulustelu neuvotaan lisäksi suoritettaman niin, että epäluulonalainen kykenee vaikeuksitta ymmärtämään kysymysten tarkoituksen, "[e]tenkin jos kuulusteltavana on nuori rikollinen tai nainen, on vältettävä sellaisia sanoja kuin murha, ryöstö, väkisinmakaaminen, murto jne., vaan on käytettävä puolueettomia ilmaisumuotoja. Aiemmin rangaistuja henkilöitä kuulusteltaessa ei sanojen valinnassa tarvitse olla yhtä varovainen." (Söderman & Fontell 1934, 19-21.)¹⁶⁴ Huolimatta siitä, että haastattelemamme poliisit – Hassista lukuun ottamatta – kielsivät katumukseen pyrkimisen kuulusteluissa, on ilmeistä, että poliisikoulutuksessa korostettu tunnustuksen saaminen tutkittavilta johdatti käytännössä myös katumuksen korostamiseen.

Poliisin käyttämän kuulustelutaktiikan ohella toinen kiintoisa seikka todistajattomissa rikoksissa on kysymys rikosten ilmitulosta. Tutkimani naisten keskistä haureutta koskevat oikeusjutut tulivat vireille pääsääntöisesti mutkan kautta eli ilmiantajan (Alinan ja Siljan tapauksessa Siljan äiti, Yrttilehdon tapauksessa entinen asukas Eeva oman oikeudenkäyntinsä yhteydessä, Kertun tapauksessa ilmeisesti partnerin aviomies) tai sattuman kautta, kuten Eevan tapauksessa, jossa Eeva itse vaikutti asian ilmituloon muita asioita koskevan poliisikuulustelun yhteydessä. Oikeusprosessit eivät siis tulleet alulle poliisin tai oikeuslaitoksen aktiivisen tai järjestelmällisen toiminnan takia.¹⁶⁵

Tämä koskee myös niitä miesten tapauksia, joihin törmäsin 1950-luvun poliisikuulustelupöytäkirjoissa. Miesten tapausten ilmituloon vaikuttivat ainakin maaseudulla havaintojeni mukaan muut syyt kuin poliisin aktiivinen etsivä toiminta. Osaan miesten tapausten ilmituloista liittyi alaikäisiä poikia, osaan tapahtumat julkisella paikalla humalassa ja osaan syytetyn

myös huomioon otettava rikosentekijän käytös tekonsa jälkeen ja erittäinkin hänen auliutensa kykynsä mukaan korvata sen kautta aikaansaamansa vahinko." Honkasalon (1953b, 127) mukaan: "Tekijän auliudelle korvata tekemänsä vahinko on annettava melkoinen positiivinen arvo; hänen piittaamattomuudelleen toisen kärsimästä vahingosta vastaava negatiivinen. Merkitystä persoonadiagnoosin tekemisessä on myöskin sillä seikalla, onko syytetty tekonsa rehellisesti tunnustanut, vaiko yrittänyt kiistämällä tai valheellisilla väitteillä välttää rangaistuksen."

¹⁶⁴ Ks. myös Schultz (1932, 72), jonka mukaan erityisesti "varhaiskehittyneet tytöt", jotka tahtovat olla kiinnostavia, saattavat todistajina viedä kuulustelijaa harhaan, kun taas "hyvinkehittyneiden nuorukaisten katsotaan kuuluvan parhaiden todistajien joukkoon".

omantunnonvaivat. Yhteen juttuun liittyi monimutkainen kiristämiskuvio ilmeisesti tekaistun homoseksuaalisuus-väitteen perusteella. Miespuolinen hotellinjohtaja lavastettiin humalassa tilanteeseen, jossa hän näytti sekaantuneen nuoriin miehiin. Pian kuitenkin selvisi, että syytteen taustalla oli uusi, naishotellinjohtaja, joka halusi entisen johtajan syrjään ja oli maksanut nuorukaisille lavastetusta tilanteesta ja vääristä todistuksista.

Kuopion poliisimuseota varten kerätyissä sisäministeriön käsky- ja kiertokirjeissä 1900-luvun eri vuosikymmeniltä ei ollut yhtäkään sellaista yleismääräystä, jossa olisi kehoitettu aktiivisiin toimiin sen enempää miesten kuin naistenkaan keskisen haureudenharjoittamisen kontrolloimiseksi. Yrttilehdon orpokodin tapauksessa poliisi oli ensi alkuun suorastaan haluton tarttumaan toimeen ilmiannosta huolimatta. Lain olemassaolo oli kuitenkin jo sinänsä sellainen alistamisen muoto, joka voitiin haluttaessa tai tarvittaessa aktivoida. 1950-luvulla haureudesta tuomittujen naisten oikeudenkäynneistä jäi muistijälkiä kyläyhteisöön ja koko suomalaiseen kulttuuriin kertomatiedon, oikeusjärjestelmän dokumenttien ja sanomalehti uutisoinnin kautta.

Tuomittuja naisia ei suljettu väistämättä yhteisöistään. Jotkut naisista tosin jättivät tai joutuivat jättämään kylänsä ja muuttamaan kaupunkiin. Esimerkiksi alaikäinen Silja pakotettiin ilmeisesti sosiaalilautakunnan ja vanhempiensa toimesta muuttamaan toiselle paikkakunnalle. Myös Kerttu ja Alina (kahdessa eri jutussa tuomitut sisarukset) muuttivat vanhemmiten läheiseen kaupunkiin, mutta on epäselvää, vaikuttiko muuttoon suoranainen sosiaalinen painostus. Yrttilehdon orpokodin johtohahmot lähtivät tuomioidensa jälkeen Saksaan ja Sveitsiin, mutta palasivat vuonna 1960 paikallisen sanomalehden kuvallisen kotiinpaluu-artikkelin saattelemina.

Yrttilehdon johtaja nousi jopa kylänsä merkkihenkilöksi huolimatta alaikäiseen kasvattilapseen liittyvästä haureustuomiosta. Hänen kuollessaan 1990-luvun puolivälissä maakuntalehdessä julkaistiin kuolinilmoitus, jossa johtajaa kutsuttiin 'rakkaaksi äidiksemme'. Kunta muisti häntä merkkipäivinä ja hautajaisissa suurin lahjoin.¹⁶⁶ Kunnan hautausmaalla on paasi, jonka alle on johtajan lisäksi haudattu hänen pitkäaikainen partnerinsa, sekä kolmaskin Yrttilehdossa asunut uskonsisar, joka oli myös osallisena oikeudenkäynneissä. Paadessa on nähtävästi varattu tila vielä neljännelle nimelle. Kunnioituksesta eläviä kohtaan en ole halunnut 'kuluttaa kuolleita', joten en ole

¹⁶⁵ Vrt. Schuyff (1994, 108), jonka mukaan Hollannissa 1950-luvulla naisten tapauksissa oli lähes aina ilmiantaja, mutta miesten suhteen poliisi toimi aktiivisesti.

¹⁶⁶ Kunnan sosiaalisihteeri 12.12.1995.

ottanut omaisilta tai kyläläisiltä selvää, kenelle neljäs paikka on varattu. Vieraillessani kylässä kesällä 2004, kävi selväksi, että kyläläiset muistavat yhä johtajattaren.

Yrttilehdon johtaja kutsui itseään 1950-luvulla ”äiti Debeksi”. Yrttilehdon alkuseurakunnan esikuvana olivat Maria-sisaret, joilla oli omia yhteisöjään Sveitsissä ja Saksassa. Yhteyttä pidettiin erityisesti Darmstadtissa sijaitsevaan Maria-sisarten yhteisöön, joka oli pukuja myöten ’uskonsisarten’ esikuvana. Pukuihin oli saatu vaikutteita myös Lotta Svärd -järjestöltä. Aikuiskasteen idea sekä symbolinen kieli, jossa puhuttiin neitsyistä ja morsiamista, tulivat nekin suoraan Maria-sisarten dogmatiikasta. Kristuksen morsianten koettelemiseksi suoritettut sukupuolielinten voiteluaktit, joista muodostui Yrttilehdon oikeusprosessin rikosoikeudellinen kulmakivi, oli tietääkseni omaperäinen keksintö.¹⁶⁷

Saman sukupuolen keskisestä haureudesta 1950-luvulla Itä-Suomessa tuomittujen naisten elämä oli siis tuomioista huolimatta ja niiden jälkeenkin yhteisöllisesti aikaansaavaa. Rikosoikeuden pakottava seksuaalimoraalikäsitys ei hetkellisestä yliotteestaan huolimatta ylittänyt kyläyhteisön arkisissa käytännöissä muodostuvaa tapojen kirjoa, eikä määrännyt yksilöiden ulossulkemista tai hyväksyntää yhteisöissään.¹⁶⁸

5.4. Paikallisen ja yleisen hankauspinta

Viides tutkimusartikkeleistani, *Foreign Theories and Our Histories: The Emergence of the Modern Homosexual and Local Research on Same-Sex Sexualities* (SA1999), on julkaistu toimittamassani *Suomen Antropologi* -lehden teemanumerossa *Sex Outlaw*. Palaan siinä takaisin antropologiseen kontekstiin, tarkoitukseni laajentaa keskustelua lainsuojaamista ja -suojuuttamista seksuaalisuuksista oikeustieteen, sosiologian ja filosofian suuntaan. Määrittelin oikeuden genrensi, diskursiiviseksi muodostumaksi ja tekstuaaliseksi käytännöksi, joka tuottaa erityisiä merkityksiä ja painotuksia yksilöille ja heidän seksuaalisuuksilleen korvaamalla ja hylkäämällä vaihtoehtoisia ja kilpailevia merkityksiä ja painotuksia. Sovelsin artikkelissa metanarratiivin käsitettä pohtiessani

¹⁶⁷ Yllä mainitut tiedot on saatu Yrttilehdon alkuperäisasukkaan haastattelusta 4.8.1995. Kyseinen nainen oli myös todistajana ja kuultavana oikeudenkäynneissä, mutta ei halua nimeään käytettävän julkisuudessa. Hän teki johtajasta ilmiannon ja muutti riitojen takia välillä Ruotsiin, mutta palasi sitten takaisin Yrttilehtoon, jossa asui vuoteen 1995 asti ja hoiti vanhuksia.

¹⁶⁸ Risteävien tekijöiden – uskonto, sukupuoli, taloudellinen ja sosiaalinen status, persoonallisuus – vaikutus heteronormatiivisuutta rikkovien ihmisten hyväksymiseen tai ulossulkemiseen kyläyhteisöissä on luettavissa myös

dominoivan angloamerikkalaisen ja paikallisen teoriaperinteen suhdetta. Kirjoitin, että paikallinen tutkimus voi käyttää esimerkiksi 'modernin homoseksuaalin persoonan' metanarratiivia teoreettisena kehyksenä seksuaalisuuksien tutkimisessa, mutta se voi myös muuttaa ja jalostaa vallitsevia narratiiveja. Tutkimuskysymysten ei tulisi koskea jatkuvuuksia eikä identiteettejä, vaan kyseenalaistaa luonnollistettuja ja moraalisiin imperatiiveihin kätkeytyjä heteronormatiivisia ja tutkimuspoliittisia vaatimuksia.

Heteronormatiivisuuden tutkiminen Suomen rikoslain historiassa kietoutuu kysymykseen yleisen ja paikallisen hankauspinnasta kuitenkin monilla muillakin tasoilla kuin vain queer-historian angloamerikkalaisen tutkimustradition tuottamina pulmina. Ensinnä, kysymys siveellisyydestä 1800-luvun lopun Suomessa, jolloin rikoslaki luotiin, liittyy monin tavoin yleisen ja paikallisen rajapintoihin. Muiden muassa hegeliläis-snellmannilainen moraalidiskurssi, naisasialiikkeen ulkomailta omaksumat siveellisyys-aatteet ja lääketieteen omaksuma hermodiskurssi muokkasivat sitä kulttuurista kudosta, jossa siveellisyyden alasta neuvoteltiin.¹⁶⁹ Toiseksi, vuoden 1889/1894 rikoslain laatiminen kytkeytyi yhtäältä 'yleiseen' eli ulkomaisiin esikuviin – Ruotsin ja Saksan lakien positiivisena nähtyyn malliin ja Venäjän rikoslain mallin välttämiseen – ja toisaalta 'paikalliseen' eli niihin valtiollisiin, kielellisiin ja poliittisiin olosuhteisiin, joissa rikoslakia tehtiin. Kolmanneksi, yleisen ja paikallisen hankausta esiintyi niissä 1900-luvun puolivälin jälkeisissä kriminaalipoliittisissa keskusteluissa, jotka johtivat samaa sukupuolta olevien välisen haureuden harjoittamiseen dekriminialisoinnissa vuonna 1971.

Allan Serlachius toi julkisuuteen monia uusia kriminaalipoliittisia vaihtoehtoja, joista suurin osa on kirjattu hänen oikeusministeriön toimeksiannosta valmistelemaansa rikoslakiehdotukseen vuodelta 1922.¹⁷⁰ Siinä hän ehdotti samaa sukupuolta olevien täysi-ikäisten keskinäiseen yhteisymmärrykseen perustuvan haureuden poistamista rangaistavien tekojen luettelosta. Serlachiuksen ehdotus ei kuitenkaan johtanut lainmuutokseen. Britannian ylä- ja alahuoneessa käytiin samoihin aikoihin, vuonna 1921 päinvastaista keskustelua – siellä ehdotettiin, että miesten ohella myös naisten keskinen haureus tulisi säätää rangaistavaksi. Myöskään tuo ehdotus ei saanut lainvoimaa. Ruotsissa sen sijaan samaa sukupuolta olevien täysi-ikäisten keskinen haureuden harjoittaminen poistettiin rikoslaista jo vuonna 1944. Suomessa dekriminialisointi siis viivästyi jostakin syystä kymmeniä vuosia verrattuna Ruotsiin. Myös Tanskassa ja Islannissa

Kansanrunousarkiston homoseksuaalisuuskyseleyn aineistossa (1993). Kysely tehtiin Jan Löfströmin aloitteesta. Löfström on myös analysoinut kyselyn vastauksia (esim. Löfström 1999, 83-88).

¹⁶⁹ Ks. naisasialiikkeen aatteellisista keskusteluista ja niiden kehkeytymisestä 1800-luvun lopulla esim. Ala (1999); lääketieteen diskursseista Uimonen (1999).

dekrimalisointi tapahtui selvästi Suomea aiemmin, vuonna 1930. 1960-luvun loppuun mennessä rangaistavuudesta luovuttiin myös Tšekkoslovakiassa, Unkarissa, DDR:ssä, Bulgariassa, Jugoslavian eräissä osavaltioissa, Saksan Liittotasavallassa ja Puolassa.¹⁷¹

Suomen, Itävallan, Norjan, Hollannin ja useiden muiden Euroopan maiden dekrimalisointeihin johtanut kehitys vauhdittui 1950-luvulla. Kansainvälisissä kriminologisissa konferensseissa alettiin tuolloin keskustella siveellisyyssääntöistä eri maissa. Asetettiin kyseenalaiseksi, missä määrin valtiovallalla oli oikeus puuttua aikuisten väliseen seksuaalikäyttäytymiseen. Keskustelut yksityisyydestä, individualismista, itsemääräämisoikeudesta ja kollektiivisen moraalin kritiikistä lisääntyivät 1950-luvun lopulla. (Lissenberg 1991, 385-388; Rutenfrans 1992, 36- 40.) 1960-luvulle tultaessa Suomen voimassa ollut rikoslainsäädäntö oli monin osin ristiriitaista. Vuoden 1889/1894 rikoslaki oli vielä laajalti voimassa alkuperäisessä muodossaan. Moraalin osalta se edusti monilta osilta kuitenkin 'vanhaa aikaa'. Heinosen (1968, 605) mukaan kyseessä oli "Euroopan ehkä vanhoillisin seksuaalirikoslaki". Vuoden 1889/1894 lain ohella oli voimassa uudempaa, tekijärikosoikeudelliseen ajatteluun perustuvaa lainsäädäntöä. Selkeää kriminaalipoliittista linjaa ei ollut. (Heinonen 2005.)

The International Society for Criminology –kokouksessa Haagissa ehdotettiin vuonna 1960 siveellisyyssääntöjen purkamista sen perusteella, että tutkimuksissa oli osoitettu, että seksuaalisesti "poikkeavaan käyttäytymiseen" liittyvä hyväksyntä tai paheksunta vaihtelivat ajasta ja paikasta toiseen. Henkilökohtaisen moraalin viralliseen pakottamiseen ei ollut siis enää perusteita, sillä moraalilla ei katsottu olevan universaalia perustaa. Ei-väkivaltaisen "poikkeavan seksuaalisen käyttäytymisen" argumentoitiin pikemminkin rikastuttavan kuin horjuttavan yhteiskuntaa. Niinpä laillisten käyttäytymisvaihtoehtojen skaalaa tuli laajentaa. (Lissenberg 1991, 385-386.)

Kriminologinen yhteisöllisen moraalin kritiikki ja sosiologiset yhteiskuntaa koskevat argumentit yhdessä kansalaisaktivismin kanssa johtivat siihen, että 1960-luvun jälkipuoliskolla puhkesi voimakas julkinen kriminaalipoliittinen keskustelu, joka oli Suomessa osin erityistä ja osin noudatti samoja linjoja kuin muissa Pohjoismaissa ja Euroopassa.¹⁷² Pituudeltaan määrittelemättömiä rangaistuksia tuottaneen hoitoideologian torjumisessa ja tekoihin keskittyneessä uusklassisen

¹⁷⁰ *Ehdotus uudeksi rikoslaki* (1922).

¹⁷¹ Månsson (1984); Löfström (1998a, 8-9).

¹⁷² Kansalaisaktivismista esim. Taipale (2003, 137-140).

rikosoikeudellisen ajattelun omaksumisessa Suomi oli edistyksellinen muihin Pohjoismaihin verrattuna.¹⁷³

Suomessa alettiin monien muiden Euroopan maiden tapaan valmistella seksuaalirikoslain uudistusta 1960-luvulla. Vuonna 1967 seksuaalirikoskomitea jätti hallitukselle mietintönsä, jossa ehdotettiin muutoksia muun muassa rikoslain 20. luvun ja eräiden muiden seksuaalirikoksia koskevien pykälien muuttamiseksi. Seksuaalirikoskomitea, joka tunnettiin lempinimellä 'säädätön komitea', korosti ns. Helsingin sopimuksen ohjetta, jonka mukaan Pohjoismaiden tuli pyrkiä yhdenmukaistamaan rikosta ja rikoksen seuraamusta koskevat säädökset. Lainsäädäntötyö ei kuitenkaan edennyt vaikeuksista. Esimerkiksi Bruno A. Salmiala kritisoi seksuaalirikoskomitean ehdotusta ja varoitti uhraamasta kansakunnalle merkityksellisiä fyysisiä ja psyykkisiä tekijöitä modernin vapaamielisyyden alttarille: ”Ei kansa todellakaan voi eikä saa luopua eettisistä periaatteistaan tai oikeustajuistaan vain saattaakseen poliittisessa tarkoituksessa lakinsa sopusointuun jonkin toisen maan lakien kanssa.” Salmiala ei tosin kannattanut homoseksuaalisuuden yleistä rangaistavuutta, mutta hän ajoi homoseksuaalisen prostituution erikseen rangaistavuutta vedoten Sveitsin ja Itävallan rikoslakien esimerkkiin sekä pelkoon ”homoseksualismin” leviämisestä. Salmialan pelko liittyi hänen omaksumaansa ”tieteelliseen ja kokemuseräiseen tosiasiaan”, jonka mukaan homoseksuaalisuus ei aina johdu ”sukupuolivietin luontaisesta tai siihen verrattavasta vinosuuntauksesta [...]”, vaan voi liittyä myös ympäristötekijöihin. (Salmiala 1968, 400-403.)

Seksuaalirikoskomitea katsoi kuitenkin tehneensä ”nuorten suojaamiseksi homoseksuaalisilta suhteilta” riittävät erityissäännökset. Komitean sihteerin Olavi Heinosen (1968, 605- 609) mukaan Salmialan ehdottamaan prostituutiosäännökseen liittyi arveluttavia tekijöitä, kuten ”kiristysmahdollisuus, rangaistavaksi joutuvien tapausten sattumanvarainen ja siten epäoikeudenmukainen valikoituminen jne”.¹⁷⁴ Heinonen myös katsoi, että Salmiala tuotti kritiikissään kaksi polariteettia, joiden toisen ääripisteen muodosti ruotsalainen ”ultramoderni ja radikaali ajattelutapa”, jonka vastakohtaksi asetui ”suomalainen käsitystapa ja elämänmuoto” (ibid.). Korkein oikeus piti seksuaalirikoskomitean homoseksuaalisuuden dekriminointiehdotusta perusteltuna, vaikkakin se korosti lausunnossaan, että ”olisi aiheellista korostaa ilmiön poikkeavuutta ja sairaalloisuutta myös lain perusteluissa”.¹⁷⁵

¹⁷³ Vrt. Heinonen (2005).

¹⁷⁴ Kiristys oli todellinen ongelma ennen dekriminointia.

¹⁷⁵ *Korkeimman oikeuden lausunto Valtioneuvostolle* 13.6.1969.

Euroopan oikeusministerit järjestivät konferenssin dekriminisoitien ympärillä vuonna 1970.¹⁷⁶ Suomessa saman sukupuolen kesken haureuden rangaistavuus poistettiin vuonna 1971. Samassa yhteydessä eduskunnan lakivaliokunnan aloitteesta säädettiin kuitenkin ns. kehotuskieltopykälä (RL20;9,2). Myös suojaikärajat saman sukupuolen välisissä seksuaalisuhteissa asetettiin korkeammaksi kuin vastaavissa heteroseksuaalisissa suhteissa (RL20;5,2). Malli näihin otettiin Ruotsista ja Tanskasta, joiden lainsäädännössä oli päädytty samaan ratkaisuun eli heteroseksuaalisten suhteiden osalta 18 vuoden ja homoseksuaalisten suhteiden osalta 21 vuoden rajaan. Heinosen (1968, 608) mukaan muiden maiden suojaikärajojen mallia ei kuitenkaan voinut suoraan verrata Suomeen ottamatta huomioon säännöskokonaisuutta. Siveellisyysrikosuudistuksen pääpaino, eron teko moraalien ja lain välille, joka oli lähtökohtana kansainvälisissä keskusteluissa, jäi Suomessa siis torsioksi, sillä saman sukupuolen välisten seksuaalisten suhteiden, tekojen ja käytäntöjen kohdalle lakiin jäi symbolisia ja moraalisia kannanottoja.

Dekriminalisointi noudatti Suomessa muutoin melko samaa linjaa kuin Pohjois-Euroopassa – esimerkiksi Hollannissa ja Itävallassa rangaistavuus poistettiin samana vuonna – mutta suhde Ruotsin malliin herättää mielenkiintoa. Mistä oli kyse? Ruotsissa oltiin vuoden 1944 dekriminisoinnin kanssa Suomea edellä lähes 30 vuotta. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Ruotsi kävi läpi nopean modernisaatioprosessin niin poliittisesti, kulttuurisesti kuin teknologisesti. Myös kaupungistuminen kiihtyi, ja kulminoitui 1930-luvulla. Sosiaalidemokraattinen puolue nousi valtaan vuonna 1932 ja hallitsi maata seuraavat 44 vuotta. Keskusteluun 'kansankodista' liittyi myös keskusteluja siitä, kuinka homoseksuaalit integroitaisiin yhteiskuntaan.¹⁷⁷ Suomessa puolestaan kaupungistuminen alkoi vasta 1950-1960 -lukujen taitteessa. Ruotsiin verrattuna Suomi oli 1940-luvulla köyhä ja agraarinen maa, joka kamppaili ensin sodan ja sitten sodan seurausten kynsissä. Seksuaalimoraaliin liittyvät reformit eivät olleet poliitikkojen tai yhteiskuntakriitikkojen kiireisimmällä listalla.

Ruotsissa 'samaa sukupuolta olevien keskinen haureus' säilyi kuitenkin rangaistavana, mikäli se kohdistui alaikäiseen.¹⁷⁸ Tästä seurasi skandaalien ja oikeusjuttujen määrän lisääntyminen. Ongelma liittyi pikemmin kasvavaan nuorisorikollisuuteen kuin lainmuutokseen – jotkut nuoret hakeutuivat tekemisiin vanhempien miesten kanssa ryöstö- tai kiristystarkoituksessa. Ruotsin

¹⁷⁶ *Decriminalisation and depenalisation*. Sixth Conference of European Ministers of Justice, The Hague 26th-28th May 1970, Council of Europe.

¹⁷⁷ Ks. Ruotsin lainsäädännön kehityksestä Rydström (2003, 167-206).

¹⁷⁸ "Otukt med annan av samma kön." Ks. Rydström (2001, 184-187).

ongelmat tunnettiin Suomessa ja niistä keskusteltiin jonkin verran. Salmialan (1968, 401) mukaan ”[y]limalkainenkin silmäys rikollisuuden kehitykseen Ruotsissa osoittaa jokaiselle, että toisen maailmansodan jälkeen Ruotsin radikaalinen kriminaalipolitiikka ja -lainsäädäntö eivät ole pystyneet täyttämään tehtäväänsä ts. vähentämään rikollisuutta tai edes torjumaan sen nopeaa jatkuvaa lisääntymistä. [...] Suomella ei todellakaan pitäisi olla mitään aihetta seurata Ruotsin rikoslainsäädännöllistä linjaa, joka lienee maailman vapaamielisin ja pitää sitä esikuvanaan. Pikemminkin sen olisi oltava varottavana esimerkkinä [...]” Salmiala oli ilmeisen konservatiivinen, mutta näkemyksessään Ruotsin mallin kritiikistä hän ei kuitenkaan ollut yksin.¹⁷⁹

6§ Menneisyyttä ei voi ohittaa

1950-luvulla itäsuomalainen äiti ilmiantoi tyttärensä ja saattoi tämän oikeuteen epäillyn naispuolisen rakastetun tähden. Oikeusjärjestelmällä olikin järeät aseet käytössään samaa sukupuolen olevien suhteiden kontrollointia varten. Suomessa rikoslaki julisti ’siveellisyyden’ suojista heteronormatiivisia käytäntöjä rikkovien ihmisten sanktion mahdollisuutta vuosikymmeniä. Se tuki sellaista kulttuurista asenneilmastoa, jossa sanattomuus ei ollut niiden ihmisten valittavissa, jotka itsepäisesti elivät toisin kuin lain kirjain tahtoi – silloin kun se tiesi mitä se tahtoi. Se, että samaa sukupuolta olevien kesken ’haureuden’ käsitteen tarkka merkitys oli epäselvä 1950-luvun Itä-Suomen kyläläisille ja poliiseille, ei poista sitä, että sitä voitiin soveltaa rikosoikeudellisesti. Niinpä jokainen ohikulkija oli potentiaalisesti vaarallinen epäsiiveellisyydestä epäillyille ihmisille – niin kauan kuin rikoslaki sai häiritsemättä solvata heitä.

Ohikulkemisen metafora toistuu yhä uudestaan kaikkialla, missä ruumiisiin kohdistuva väkivaltainen fobia puhkeaa (Butler 2004, 25). Hiljaiset, ohikulkevat, massaan piiloutuvat yksilöt hyväksyvät sen, että joitakin ruumiita ja joitakin ihmisryhmiä voi kohdella huonosti, jopa väkivalloin. Käytän suurta tulkintavaltaa, kun luen oikeusdokumentteihin outoja merkityksiä ja poispyyhkiytyvien arkistojen uhkaa. Mutta jäisinkö ohikulkijaksi, jos en katsoisi vinosti sillä tietämyksellä, jonka queer-teorioiden laajentuminen ja etabloituminen on mahdollistanut? ”Ne, jotka eivät varmista historioidensa siirtämistä eteenpäin, ovat tuomitut unohtamaan ne”, sanoo Gayle Rubin (2004, 10).

¹⁷⁹ Vrt. esim. Hakola (1951, 14).

Tutkimukseni tuo lähimenneisyydestämme esiin sellaista tietoa, joka on unohdettu tai jätetty syrjään siitä kertomuksesta, joka muodostaa Suomen 'historian'. Historiankirjoituksessa tuotetun paikalliskaapin avaaminen on tärkeää myös kansainvälisellä tasolla. Suomen lainsäädäntö, joka sääti paitsi miesten myös naisten keskinen haureudenharjoittamisen rangaistuksella tuomittavaksi, tarjoaa kiintoisan peilipinnan 'raamatullisen' haureuden käsitteen monimutkaiseen juridiseen eksegetiikkaan.

Toisin kuin esimerkiksi pohjoisamerikkalaisessa tai brittiläisessä oikeuskulttuurissa, suomalaisessa rikosoikeusopissa haureus tulkittiin myös muiksi kuin puhtaan heteroseksuaalisiksi teoiksi. Lainsäädäntömme erikoisuus on tuottanut harvinaista dokumenttiaineistoa – naisten keskinäistä haureutta koskevia oikeudenkäyntipöytäkirjoja ja poliisiaineistoja – jonka nojalla naisten keskistä seksuaalisuutta ja rikosoikeutta koskevaan kansainväliseen keskusteluun voidaan tehdä tarkentavia huomautuksia ja tuottaa tietoa, jota aiemmin ei ole otettu huomioon. Tästä aukeaa tulevalle tutkimukselle kiintoisia kysymyksiä kansalaisuuden seksuaalisesta luonteesta esimerkiksi 1800-luvun kansallisvaltioiden inventioaallossa.

Menneisyys koostuu ristiriitaisista ja päällekkäisistä käytännöistä, asenteista, ihmisten välisistä liittymisen tavoista ja valtaan pyrkivistä moraalisäännöistä ja moraalikäsitteistä. Genealogiaan nojaten kysymys menneisyyden tapahtumien moraalifilosofisesta arvostelusta näyttää oudon modernilta tavalta lähestyä historiaa. Nietzsche (1874/1999, 29) on vavahduttavasti kirjoittanut: ”Koska olemme aikaisempien sukupolvien tulosta, me olemme tulosta myös niiden hairahduksista, intohimoista ja rikoksista eikä tuota ketjua ole mahdollista kokonaan katkaista.” Miksi esimerkiksi homofobia suomalaisessa oikeusjärjestelmässä nähdään turvallisesti taakse jätettynä aikana ja uskotaan, että lainsäädäntö kehittyy ja viisastuu väijäämättä?¹⁸⁰ Maailma ympärillämme osoittaa toista, siksi muistutuksia poliittisesta valppaudesta ja homofobian jatkuvasta uudelleen tuottumisesta tarvitaan. Ohikulkijan asenne on väistämättä väkivaltainen asenne.

¹⁸⁰ Tämän tutkimuksen alueen ulkopuolelle jää kysymys siitä, miksi lainsäädännön ja oikeuksien niin vahvasti uskotaan parantavan ja oikaisevan arkielämän epäoikeudenmukaisuuksia.

7§ Lista artikkeleista

1. SA1996

Kyseenalaistettuja sukupuoliä ja seksuaalisuuksia. Queer- ja lesbotutkimuksen suhteita antropologiaan. *Suomen Antropologi - Journal of the Finnish Anthropological Society* 1996, (21); 4, 15-26.

2. TE1996

Naiset sodomiitteina? Naistenkeskinen haureus suomalaisessa oikeusjärjestelmässä. *Tiede & Edistys* 1996, (21); 3, 211-223.

3. HA1996

Rikollisia sattumalta. Oikeustapauksia naisten keskinäisestä haureudesta 1950-luvun Itä-Suomesta. Rahikainen, Marjatta (toim.): *Matkoja moderniin*. Historiallinen Arkisto – Societas Historica Finlandiae 107. Helsinki: SHS 1996, 187-212.

4. JH1998

The power of confession: The role of criminal law and court practices in the production of knowledge concerning sexuality between women: Finland in the 1950s. In *The Journal of Homosexuality*, Special Double Issue 1998, (35);3/4. Also in *Scandinavian Homosexualities: Essays on Gay and Lesbian Studies* (ed. Jan Löfström). New York: The Haworth Press, 117-138.

5. SA1999

Foreign Theories and Our Histories: The Emergence of the Modern Homosexual and Local Research on Same-Sex Sexualities. *Suomen Antropologi - Journal of the Finnish Anthropological Society*, Special Volume "Sex Outlaw" (ed. Antu Sorainen) 1999, (24); 3, 61-74.

6. NT2000

Rikoslain heteronormatiivisuus ja seksuaalinen lainsuojattomuus: saman sukupuolen välisen seksuaalisuuden säätely Suomen rikoslain historiassa. *Naistutkimus - Kvinnoforskning*, erikoisnumero "Sex Outlaw" (toim. Johanna Oksala ja Antu Sorainen) 2000, (13); 2, 8-27.

8§ Lähdeluettelo

Kirjallisuus:

- Ala, Juha (1999): *Suomi-neito ja suojelesikä. Sotavuosien psykohistoriaa*. Gaudeamus: Helsinki.
- Anttila, Inkeri (1956): *Alaikäisiin kohdistuneet siveellisyysrikokset ja niiden tekijät*. Kriminologinen tutkimus. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 50. SLY: Helsinki.
- Anttila, Inkeri (1989): Vapausrangaistusten lajit. Teoksessa Lahti, Raimo (toim.): *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI Rikosoikeuden juhlavuonna 1989*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 185. SLY: Helsinki, 73-82.
- Arnfred, Signe (2004): Re-thinking Sexualities in Africa: Introduction. In Arnfred, Signe (ed.): *Re-thinking Sexualities in Africa*. Nordiska Afrikainstitutet: Printed in Sweden by Almqvist & Wiksell Tryckeri AB, 7-29.
- Aspegren, L. & Saxen, E. (1917): *Anteckningar enligt professor Jaakko Forsmans föreläsningar öfver de särskilda brotten enligt strafflagen af den 19 december 1889*. Andra afdelningen. Brotten mot det medborgerliga samhällets rättsgebit. Juridiska Studentfakultetens Förlag: Helsingfors.
- Backman, Eero (1976): *Rikoslaki ja yhteiskunta I. Teoreettinen erittely rikosoikeuden tieteenkäsitteistä 1800-luvulla ja sen konkretisointi moraalien, uskonnon ja rikoslain suhteisiin Suomessa vuosina 1894-1917*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 115. SLY: Vammala.
- Backman, Eero (1992): *Oikeustiede yhteiskuntatieteenä. Tutkimuksia oikeustieteen luonteesta erityisesti rikosoikeuden kannalta*. Lakimiesliiton Kustannus: Helsinki.
- Bandler, Vivica ja Backström, Carita (1992): *Vastaanottaja tuntematon*. Suom. Juha Siltanen. Otava: Helsinki.
- Berlant, Lauren and Warner, Michael (2003): Sex in Public. In Corber, Robert J. & Valocchi, Stephen (eds.): *Queer studies. An Interdisciplinary Reader*. Blackwell: Oxford, 170-183.
- Blackwood, Evelyn and Wieringa, Saskia E. (1999): *Female desires: same-sex relations and transgender practices across cultures*. Columbia University Press: New York.
- Brown, Judith C. (1986): *Immodest Acts: The Life of a Lesbian Nun in Renaissance Italy*. Oxford University Press: New York and Oxford.
- Brown, Wendy (1998): Genealogical Politics. In Moss, Jeremy (ed.): *The Later Foucault*. Sage: London, Thousand Oaks, New Delhi, 33-49.
- Brown, Wendy (2002): Suffering the Paradoxes of Rights. In Brown, Wendy & Halley, Janet (eds.): *Left Legalism/Left Critique*. Duke University Press: Durham&London, 420-434.
- Brown, Wendy (2004): Tolerance as/in Civilizational Discourse. In *Rediscriptions: a Yearbook of Political Thought and Conceptual History* (8), 52-84.
- Butler, Judith (2004): *Undoing Gender*. Routledge: New York.
- Chauncey, George (1994): *Gay New York*. Basic Books: New York.
- Constantine-Simms, Delroy (ed.) (2001): *The Greatest Taboo: Homosexuality in Black Communities*. With a foreword by Henry Louis Gates Jr. Alyson Books: Los Angeles/New York.
- Cooper, Davina (2004): *Challenging Diversity: Rethinking Equality and the Value of Difference*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Cooper, Davina (2005): Introduction. *Newsletter, Centre LGS; AHRC Research Centre for Law, Gender and Sexuality*, May 2005: issue no. 1, 2-3.
- Corber, Robert J. & Valocchi, Stephen (2003): Introduction. In Corber, Robert J. & Valocchi, Stephen (eds.): *Queer studies: An Interdisciplinary Reader*. Blackwell: Oxford.

- Crimp, Douglas & the Bad Object Choices (eds.) (1991): *How Do I Look? Queer Film and Video*. Bay Press: Seattle.
- Douglas, Mary (1999): *Implicit Meanings: Selected Essays in Anthropology*. Routledge: London.
- Echols, Alice (2003): *Uhoa ja unelmia*. Gaudeamus: Helsinki.
- Flintberg, Jacob Albrekt (1796-1807): Lagfarenhets-bibliothek 1-6. Anders Zetterberg / A. J. Segerstedt: Stockholm.
- Foldy, Michael S. (1997): *The Trials of Oscar Wilde. Deviance, Morality, and Late-Victorian Society*. Yale University Press: New Haven and London.
- Foucault, Michel (1976): *The History of Sexuality: Vol. 1: An Introduction*. London: Penguin.
- Suom. Sivenius, Kaisa (1998): *Seksuaalisuuden historia. Osa I: Tiedontahto*. Gaudeamus: Helsinki.
- Foucault, Michel (1994): L'évolution de la notion d'individu dangereux dans la psychiatrie légale du XIXe siècle. *Dits et écrits III*. 1976-1979. Gallimard: Paris, 443-464.
- Foucault, Michel (1984): On the Genealogy of Ethics: An Overview of Work in Progress. In Rabinow, Paul (ed.): *The Foucault Reader*, transl. by J. Harari. Penguin: London, 340-372.
- Foucault, Michel (1998): Nietzsche, genealogia, historia. Suomentanut Turo-Kimmo Lehtonen ja Jussi Vähämäki. Teoksessa *Michel Foucault: Foucault/Nietzsche*. Suomentaneet Turo-Kimmo Lehtonen ja Jussi Vähämäki, esipuhe Mika Ojakangas, 63-107. Engl. 1984: Nietzsche, Genealogy, History. In Rabinow, Paul (ed.): *The Foucault Reader*. Transl. by J. Harari. Penguin: London, 373-380.
- Geertz, Clifford (2000): *Available Light. Anthropological Reflections on Philosophical Topics*. Princeton University Press: Princeton, New Jersey.
- Ginzburg, Carlo (1983): *Osten och maskarna. En 1500-talsmjölnares tankar om skapelsen*. Ordfronts förlag: Stockholm. [Orig. Il formaggio e i vermi: Il cosmo di un mugnaio del '500, 1976.]
- Ginzburg, Carlo (1989): Clues, Myths, and the Historical Method. Translated by John and Anne Tedeschi. The Johns Hopkins University Press.
- Ginzburg, Carlo (1996): *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Suomentanut Aulikki Vuola, esipuhe Matti Peltonen. Gaudeamus: Helsinki.
- Hahto, Vilja (2004): *Uhrin myötävaikutus ja rikosentekijän vastuu: Rikos- ja vahingonkorvausoikeudellinen tutkimus tekoa edeltävästä uhrikäyttäytymisestä fyysisistä koskemattomuutta loukkaavissa rikoksissa*. Edilex Libri. Edita: Helsinki.
- Hakola, Aarno (1951): Homoseksualismi. *Avoliitto ja lääkäri* (2), 10-14.
- Halberstam, Judith (2003): The Brandon Teena Archive. In Corber, Robert J. & Valocchi, Stephen (eds.): *Queer studies. An Interdisciplinary Reader*. Blackwell: Oxford, 159-169.
- Halberstam, Judith (2005): In A Queer Time And Place: Transgender Bodies, Subcultural Lives. New York: New York University Press.
- Halperin, David (1995): *Saint Foucault. Towards a Gay Hagiography*. Oxford University Press: New York.
- Hannula, Ilari (2004): *Rikosoikeudellinen järjestelmä kriisissä. Tutkimus kansalaissodan ja 1930-luvun alun kriisin vaikutuksista vankilukuun, rikoslainsäädäntöön ja oikeudenkäyttöön*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen A-sarja N:o 251. SLY: Helsinki.
- Hautanen, Tarja (2005): *Yksityistilaisuus. Turkulaisten homojen ja lesbojen kulttuurihistoriaa*. Setajulkaisut: Helsinki.
- Hegel, G.W.F. (1994): *Oikeusfilosofian pääpiirteet eli luonnonoikeuden ja valtiotieteen perusteet*. Johdannon laatineet Juha Manninen ja Markus Wahlberg. Suomentanut ja selityksin varustanut Markus Wahlberg. Pohjoinen: Oulu. [Orig. Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse. Werke 7. Suhrkamp: Frankfurt am Main, 1821.)

- Heinonen, Olavi E. (1968): Keskustelua seksuaalirikossäännösten uudistamisesta. *Lakimies: Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen Aikakauskirja* 66. SLY: Helsinki, 606-609.
- Helén, Ilpo (1997): *Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Gaudeamus: Helsinki.
- Herman, Didi (1997): *The Antigay Agenda*. University of Chicago Press: Chicago.
- Hietaniemi, Tuija (1992): *Lain vartiossa: poliisi Suomen politiikassa 1917-1948*. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 166. SHS: Helsinki.
- Hirschfeld, Magnus (1914): *Die Homosexualität des Mannes und des Weibes. Mit einem Namen-, Länder-, Orts- und Sachregister. Handbuch der Gesamten Sexualwissenschaft in Eidzeldarstellungen*. Herausgeber: Dr. Med. Ivan Bloch. Louis Marcus Verlagsbuchhandlung: Berlin.
- Hirvonen, Eve & Sorainen, Antu (1994): Forbidden deeds: a case study of fornication between two women in Finland in the 1950s. Teoksessa Hänninen, Sakari (ed.): *Silence, discourse and deprivation*. Research Reports 43. National Research and Development Centre for Welfare and Health: Jyväskylä, 58-80.
- Hoare, Philip (1997): *Wilde's Last Stand. Decadence, Conspiracy & The First World War*. Duckworth: London.
- Holappa, Pentti (1998): *Ystävän muotokuva*. WSOY: Porvoo.
- Honkanen, Toini (1958): Kastroimiskysymys lainkäytön valossa. *Avoliitto ja lääkäri* (9)1, 26-29.
- Honkasalo, Brynolf (1934): Uusi sterilisointilakiehdotus. *Defensor Legis* (15), 369-383.
- Honkasalo, Brynolf (1936a): Aborttiprobleemi. Selostus lakit. tri Brynolf Honkasalon esitelmästä Suomen Asianajajaliiton vuosikokouksessa touko. 21 p:nä 1936. *Defensor Legis* (17), 183-192.
- Honkasalo, Brynolf (1936b): *Sikiönlähdettäminen*. De lege lata et de lege ferenda. 1. vihko. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino: Helsinki.
- Honkasalo, Brynolf (1940a): Kastroimissäännösten tarkoituksenmukaisuudesta. Keskustelupuheenvuoro. *Lakimies* (30), 370-374.
- Honkasalo, Brynolf (1940b): Sukupuolitautilien vastustaminen. *Lakimies* (30), 365-369.
- Honkasalo, Brynolf (1943): Aborttikysymyksestä erityisesti väestöpoliittista näkökohtaa silmällä pitäen. *Suomen Kriminologistiyhdistyksen vuosikirja 1942 (1943)*: Helsinki, 8-40, 63-64.
- Honkasalo, Brynolf (1953a): Lasten suojeleminen siveellisyysrikoksilta. *Terve Lapsi* n:o 2, 4-5.
- Honkasalo, Brynolf (1953b): *Suomen rikosoikeus, yleiset opit, kolmas osa*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 58. SLY: Helsinki.
- Honkasalo, Brynolf (1965): *Suomen rikosoikeus, yleiset opit, ensimmäinen osa*. Toinen painos. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 58. SLY: Helsinki.
- Honkasalo, Brynolf (1969): *Suomen rikosoikeus, yleiset opit, kolmas osa*. Toinen painos. Oppikirjana käyttämistä varten tarkastanut Reino Ellilä. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 58. SLY: Helsinki.
- Howell, Signe (1997): Introduction. In Howell, Signe (ed.): *The Ethnography of Moralities*. European Association of Social Anthropologists. Routledge: London and New York, 1-22.
- Hoy, David Couzens (1998): Foucault and Critical Theory. In Moss, Jeremy (ed.): *The Later Foucault*. Sage: London, Thousand Oaks, New Delhi, 18-32.
- Hyde, H. Montgomery (1975): *Oscar Wilde*. Da Capo Press: New York.
- Jacobs, Sue-Ellen et al (1997): *Two-Spirit People. Native American Gender Identity, Sexuality, and Spirituality*. University of Illinois Press: Urbana and Chicago.
- Jordan, Mark D. (1997): *The Invention of Sodomy in Christian Theology*. The University of Chicago Press: Chicago and London.
- Jotuni, Olavi (1944): *Henkeen ja ruumiilliseen koskemattomuuteen kohdistuvat rikokset*. Sitomo: Helsinki.

- Jotuni, Olavi (1947): *Rikosoikeuden yleiset opit. Oppikirja poliisikoulutusta varten*. Nyland: Helsinki.
- Juvonen, Tuula (1995): Ruumiita, sukupuoli ja hermafrodiitteja. *Naistutkimus* (8)4, 14-28.
- Juvonen, Tuula (2002): *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Vastapaino: Tampere.
- Jyränki, Juulia (2005): Kummia naisia, outoja oikeuksia. Oikeustiedettä naisoikeuden ja queer-teorian leikkauspisteissä. *Oikeus* (34)2, 157-177.
- Kainulainen, Heini (2004): *Raiskattu? Tutkimus raiskausten käsittelemisestä rikosprosessissa*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 212. Oikeus 2004:16. Tilastokeskus: Helsinki.
- Kalemaa, Kalevi (2001): *Eino Salmelainen – elämä ja teatteri*. WSOY: Helsinki.
- Kalha, Harri (2003): Teuvo Tulio toisin silmin. Teoksessa Marttila, Markku, Seitajärvi, Juha, Tykkyläinen, Lauri ja Vase, Kai (toim.): *Intohimon vallassa. Teuvo Tulion kuvamaailma*. SKS: Helsinki, 97-122.
- Kalha, Harri (2004a): *Nurkan takana – Runt hörnet*. Jouni Kujansuun näyttelyn luettelo. Helsingin kaupungin taidemuseon julkaisuja nro 82. Libris: Helsinki.
- Kalha, Harri (2004b): Hupsuja gigoloita, kieroja katseita. Teoksessa Laine, Kimmo, Lukkarila, Matti & Seitajärvi, Juha (toim.): *Valentin Vaala*. SKS: Helsinki, 79-97.
- Kaskisaari, Marja (2000): *Kyseenalaiset subjektit. Tutkimuksia omaelämäkerroista, heterojärjestyksestä ja performatiivisuudesta*. SoPhi 56. University of Jyväskylä: Jyväskylä.
- Kekki, Lasse (2003): *From Gay to Queer. Gay Male Identity in Selected Fiction by David Levitt and in Tony Kushner's Play Angels in America I-II*. Peter Lang: Bern.
- Kekki, Lasse (2004): ”Joutavat triumfit, naamiaiset, irstaaat näytökset”: Sodomian performatiivinen rakentuminen Christopher Marlowen tragediassa *Edvard II*. Teoksessa Kekki, Lasse ja Ilmonen, Kaisa (toim.): *Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen*. Like: Helsinki, 68-92.
- Kekki, Lasse ja Ilmonen, Kaisa (toim.) (2004): *Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen*. Like: Helsinki.
- Kekkonen, Jukka (1989): Allan Serlachius kriminaalipoliitikkona. Teoksessa Lahti, Raimo (toim.): *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI Rikosoikeuden juhluvuonna 1989*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 185. SLY: Helsinki, 148-162.
- Keskinen, Kimmo & Silvennoinen, Oula (2004): *Helsingin Poliisilaitoksen historia 1826-2001*. Helsingin kihlakunnan poliisilaitos: Helsinki.
- Kinsey, Alfred C., Pomeroy, Wardell B. & Martin, Clyde E. (1948): *Sexual Behavior in the Human Male*. W. B. Saunders: Philadelphia.
- Kinsey, Alfred C., Pomeroy, Wardell B. & Martin, Clyde E (1954): *Naisen sukupuoli käyttäytyminen*. Orig. *Sexual Behavior in the Human Female* (1953). Valokirjat: Helsinki.
- Kivivuori, Antti (1971): Rikoslain suunnittelun vaiheita 1875-1884. *Lakimies: Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen Aikakauskirja* 69. SLY: Helsinki, 10-29.
- Knauff, Bruce M. (1996): *Genealogies for the Present in Cultural Anthropology*. Routledge: New York and London.
- Koivunen, Anu (2003): *Performative Histories, Foundational Fictions. Gender and Sexuality in Niskavuori Films*. Studia Fennica Historica 7. Finnish Literature Society: Helsinki.
- Koivunen, Anu (2004): Mihin katse kohdistuu? Feministisen elokuvatuottajan metodologinen itsereflektio. Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.): *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Vastapaino: Tampere, 228-251.
- Koivusalo, Markku (2001): Michel Foucault ja tuottavan vallan järjestys. Teoksessa Tontti, Jarkko & Mäkelä, Kaisa (toim.): *Filosofien oikeus 2*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja E-sarja N:o 3. SLY: Helsinki, 257-294.
- Kuosmanen, Paula (2000): *Aitien ja lesbojen arkipäivän tilanteita: performatiivis-diskursiivinen tarkastelu*. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö: Naistutkimusraportteja 2000:1. Edita: Helsinki.

- Laaksonen, Lasse (1998): *Ristiriidoista yhteistoimintaan – Suomen Poliisijärjestöjen integroitumiseen johtanut historia*. Suomen poliisijärjestöjen liitto: Helsinki.
- Lackman, Matti & Sirvio, Tuulia (1999): Etsivä keskuspoliisi. "Valkoisen Suomen" turvallisuuspoliisi (1919-1937). Teoksessa Simola, Matti & Sirvio, Tuulia (toim.) *Isänmaan puolesta: Suojelupoliisi 50 vuotta*. Gummerus: Jyväskylä, Helsinki.
- Lahti, Minna (2001): *Domesticated Violence: The Power Of the Ordinary In Everyday Finland*. Academic Dissertation, Cultural Anthropology. Helsinki University Printing House: Helsinki.
- Lauhakangas, Outi ja Vuoristo, Tauno (1991): *Napit vastakkain: Suomalaiset poliisit kertovat*. Kansanelämän kuvauksia 34. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- Lauretis, Teresa de (1991): *Queer Theory: Lesbian and Gay Sexualities*. An Introduction. *differences* 3(2), iii-xviii.
- Lehtonen, Jukka (2003): *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. Nuorisotutkimusverkosto: Nuorisotutkimusseura Julkaisuja 31. Yliopistopaino: Helsinki.
- Lehtonen, Jukka ja Mustola, Kati (2004): Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus työssä – tutkimuksen tausta ja keskeiset käsitteet. Teoksessa Lehtonen, Jukka ja Mustola, Kati (toim.): *"Eihän heterotkaan kerro..." Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä*. ESR tutkimukset ja selvitykset –sarja 2/04 Työministeriö. Edita: Helsinki, 18-24.
- Leonardo, Micaela di (1998): *Exotics at Home: Anthropologies, Others, American Modernity*. The University of Chicago Press: Chicago and London.
- Lévi- Strauss, Claude (1997): *Tropiikin kasvat*. Suomentanut Ville Keynäs. Orig. *Tristes Tropiques* (1955). Loki-Kirjat: Helsinki.
- Liljequist, Jonas (1998): State policy, popular discourse, and the silence on homosexual acts in Early Modern Sweden. In Löfström, Jan (ed.): *Scandinavian Homosexualities: Essays on Gay and Lesbian Studies*. *Journal of Homosexuality*, Special Double Issue (35)3/4, 15-52.
- Liljeström, Marianne (2004): Feministinen metodologia – mitä se on? Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.): *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Vastapaino: Tampere, 9-21.
- Linkinen, Tom (2004): Geoffrey Chaucerin *Canterburyn tarinoiden* anekauppias: Pervo myöhäiskeskiajan sukupuolittuneessa todellisuudessa. Teoksessa Kekki, Lasse ja Ilmonen, Kaisa (toim.): *Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen*. Like: Helsinki, 49-67.
- Lissenberg, Elisabet (1991): (De)criminaliseren. *Tijdschrift voor Criminologie* (33)4;1, 385-388.
- Liuksiala, Leea (1954): Kinseyn vastaanotto. *Suomalainen Suomi* (22)1, 56-59.
- Liszt, Franz von (1929): *Rikosoikeuden yleiset opit*. Teoksen "Lehrbuch des Deutschen Strafrechts" yleinen osa. Kiel'in yliopiston professorin tri Eberhard Schmidt'in toimittamasta, osittain uudesti muodostellun alkuteoksen 25 painoksesta suomentanut Arvo Haveri. Lainopillisen ylioppilastiedekunnan kustantama: Kerava.
- Lumberg, Kiba (2004): *Musta Perhonen*. Sammakko: Turku.
- Löfström, Jan (1995): "Samanarvoiset mutta vastakkaiset." Sukupuolipolariteetin ajatuksen historiallisuudesta suomalaisessa kulttuurissa. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* (8)2, 27-39.
- Löfström, Jan (ed.) (1998a): Introduction: Scketching the Framework for a History and Sociology of Homosexualities in the Nordic Countries. In Löfström, Jan (ed.): *Scandinavian Homosexualities: Essays on Gay and Lesbian Studies*. Harrington Park Press: New York, 1-13.
- Löfström, Jan (1998b): Kulturell och social kategorisering av 'de homosexuella'. Svenska Historiska Föreningen. *Historisk Tidskrift* (135)4, 522-531.
- Löfström, Jan (1999): *Sukupuoliero agrariikulttuurissa: "Se nyt vaan on semmonen"*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- McGhee, Derek (2001): *Homosexuality, Law and Resistance*. Routledge: London and New York.

- Metsävainio, S.E.G. (1932): *Rikosoikeuden oppikirja poliisiopetuskursseja varten*. Valtioneuvoston kirjapaino: Helsinki.
- Minkkinen, Panu (1996): Tiedon oikeudellinen muoto: Huomioita foucault'laisesta oikeusfilosofiasta. *Tiede & Edistys* (21)2, 109-118.
- Minkkinen, Panu (1998): *Correct Law. A Philosophy of the Aporetic*. Basileus: Helsinki.
- Minkkinen, Panu (2004): Miten oikeustiedettä voidaan muuttaa? *Lakimies* (102)6, 1085-1088.
- Mizielinska, Joanna (2004): Kasvotusten puolalaisen homofobian kanssa. *Idäntutkimus* (11)3: Marginaalit. <http://www.helsinki.fi/idantutkimus/3-2004/leh3-2004.html>.
- Moran, Leslie J. (1996): *The Homosexuality of Law*. Routledge: London and New York.
- Murray, Stephen O. & Roscoe, Will (1998): Africa and African Homosexualities: An Introduction. In Murray, Stephen O. & Roscoe, Will (eds.): *Boy-Wives and Female Husbands. Studies in African Homosexualities*. Palgrave for the St. Martin's Griffin: New York, 1-18.
- Mustola, Kati (2000): Why Women? Legislation Criminalizing Same-Sex Sexual Acts at the Turn of the 20th Century and the Inclusion and Exclusion of Women – The Case of Finland. In ”Kriminaliteten er ikke hva den var” – Avviket i historisk lys. *Rapport fra NSfKs 42. Forskerseminar Bergen, Norge 2000*. Nordisk Samarbejrsråd for Kriminologi – Scandinavian Research Council for Criminology, 86-92.
- Mustola, Kati (2003): Lyhyt homoseksuaalisuuden historiikki. Teoksessa: Parkkinen, Marja-Leena (toim.): *Ulos kaapista. Tositarinoita homoseksuaalisuuden kohtaamisesta*. Likekustannus: Helsinki, 273-285.
- Mustola, Kati (2004): Heteronormin horjuttajat. Saarikangas, Kirsi et al (toim.): *Suomen kulttuurihistoria 4: Koti, kylä, kaupunki*. Tammi: Helsinki, 488-498.
- Månsson, Ulf (1984): Synti, rikos, ihmisoikeus – oikeustaistelun historiaa ja nykypäivää, Teoksessa Sievers, Kai ja Ståhlström, Olli (toim.): *Rakkauten monet kasvot. Homoseksuaalisesta rakkaudesta, ihmisoikeuksista ja vapautumisesta*. Weilin+Göös: Espoo, 331-357.
- Mäki, Markku (1995): Hegelin oikeusfilosofia. *Niin & näin*. Filosofinen aikakauslehti (2)1, 52-56.
- Newton, Esther (1972): *Mother Camp. Female Impersonators in America*. With a new Preface. University of Chicago Press: Chicago and London.
- Newton, Esther (2000): *Margaret Mead Made Me Gay: Personal Essays, Public Ideas*. With forewords by Judith Halberstam and William L. Leap. Duke University Press: Durham and London.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (1998): Naisia, miehiä vai henkilöitä: Seksuaalirikokset ja sukupuoli. *Oikeus* (27)2, 4-19.
- Nieminen, Armas (1952): Seksuaalikäsymys sosiaalipoliittisena ongelmana. *Suomalainen Suomi* (20)1, 15-18.
- Nietzsche, Friedrich (1969): *Moraalin alkuperästä. Pamfletti*. Orig. *Zur Genealogie der Moral* (1887). Suomentanut J.A. Hollo. Otava: Helsinki.
- Nietzsche, Friedrich (1984): *Hyvän ja pahan tuolla puolen. Erään tulevaisuuden filosofian alkunäytös*. Orig. *Jenseits von Gut und Böse* (1886). Suomentanut J.A. Hollo. Runosuomennos Toivo Lyy. Otava: Helsinki.
- Nietzsche, Friedrich (1999): *Historian hyödyistä ja haitasta elämälle*. Orig. *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben* (1874). Suomentanut ja selityksin varustanut Anssi Halmesvirta. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuyksikkö JULPU: Jyväskylä.
- Nousiainen, Kevät (1993): *Prosessin herruus. Länsimaisen oikeudenkäytön 'modernille' ominaisten piirteiden tarkastelua ja alueellista vertailua*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 191. SLY: Helsinki.
- Nuutinen, Olli (1995): *Kommentteja kahteen elämään*. Tammi: Helsinki.
- Ojakangas, Mika (1998): Michel Foucault – yksinkertaisesti nietzscheläinen. Teoksessa *Michel Foucault: Foucault/Nietzsche*. Suomentaneet Turo-Kimmo Lehtonen ja Jussi Vähämäki. Tutkijaliitto: Helsinki, 9-59.

- Oksala, Johanna (2002): *Freedom in the Philosophy of Michel Foucault*. Philosophical Studies from the University of Helsinki 2. Department of Philosophy, Department of Social and Moral Philosophy. University of Helsinki.
- Oksala, Johanna (2005): *Foucault on Freedom*. Cambridge University Press: New York.
- Peltonen, Matti (1999): *Mikrohistoriasta*. Gaudeamus ja Hanki ja Jää: Helsinki.
- Pihlajamäki, Heikki (1991): Sosiologinen rikosoikeus ja tieteen toimijat – kriminaalipolitiikan ja rikosoikeustutkimuksen suhteista 1900-luvun alussa. *Oikeus* (20)1, 43-54.
- Pulkkinen, Tuija (1989): *Valtio ja vapaus*. Tutkijaliitto: Helsinki.
- Pulkkinen, Tuija (1998): *Postmoderni politiikan filosofia*. Gaudeamus: Helsinki.
- Pulkkinen, Tuija (1999): Yksi kieli – yksi mieli. 1800-luvun nationalismin perintö suomalaisessa poliittisessa ajattelussa. Teoksessa Lehtonen, Tuomas (toim.): *Outo pohjoinen maa: näkökulmia Suomen historiaan*. PS-Kustannus: Jyväskylä, 119-137.
- Pulkkinen, Tuija (2003): Valtio. Teoksessa Hyvärinen, Matti, Kurunmäki, Jussi, Palonen, Kari, Pulkkinen, Tuija & Stenius, Henrik (toim.): *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Vastapaino: Tampere, 213-255.
- Rahikainen, Marjatta (1996): Kasvot väkijoukossa. Historian kirjurit ja tekijät. Teoksessa Rahikainen, Marjatta (toim.): *Matkoja moderniin: Lähikuvia suomalaisten elämästä*. Historiallinen Arkisto 107. SHS: Helsinki, 19-30.
- Raivio, Yrjö (1949): Tämän hetken amerikkalaista seksologiaa. *Suomalainen Suomi* (17)5, 286-288.
- Rubin, Gayle with Judith Butler (1994): Sexual traffic. Interview. *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 6(2+3), 62-100.
- Rubin, Gayle (1984): Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality. In Vance, Carole (ed.): *Pleasure and Danger: Exploring Female Sexuality*. Routledge & Kegan Paul: London.
- Rubin, Gayle (2004): Geologies of queer studies: It's Déjà Vu all over again. *CLAGS News* 14;2, 6-10. The Center for Lesbian and Gay Studies: The City University of New York.
- Rutenfrans, C.J.C. (1992): Schlachtofferloze delicten. *Tijdschrift voor Criminologie* (34)1;2, 36-40.
- Rydström, Jens (2001): *Sinners and Citizens. Bestiality and Homosexuality in Sweden 1880-1950*. Akademitryck: Stockholm.
- Rydström, Jens (2003): *Sinners and Citizens. Bestiality and Homosexuality in Sweden, 1880-1950*. The University of Chicago Press: Chicago and London.
- Saarikangas, Kirsi (2002): Merkityksellinen tila: lähiöasuminen arkkitehtuurin, asukkaiden, menneen ja nykyisen kohtamisena. Teoksessa Syrjämaa, Taina & Tunturi, Janne (toim.): *Eletty ja muistettu tila*. SKS: Helsinki, 48-75.
- Salmiala, Bruno (1965): *Kirjoituksia neljän vuosikymmenen ajalta*. Toimittaneet Ylöstalo, Matti, Kekomäki, Paavo ja Ellilä, Reino. WSOY: Porvoo & Helsinki.
- Salmiala, Bruno (1968): Seksuaalirikoslainsäädännön uudistusehdotuksen tarkastelua. *Lakimies: Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen Aikakauskirja* 66, 399- 414.
- Schultz, R. von (1932): *Rikospoliisi. Rikosselvittely. Toimintatavat. Apuneuvot*. Kolmannesta painoksesta suomeksi sekä erinäisillä oloihimme soveltuvilla muutoksilla ja lisäyksillä varusti Y. Ropponen, Valtion poliisikoulun johtaja. WSOY: Porvoo.
- Sedgwick, Eve Kosofsky (1990): *Epistemology of the Closet*. University of California Press: Berkeley.
- Serlachius, Allan (1910a): Sikiön lähdeämisen rangaistavuudesta. *Lakimies: Suomalaisen Lakimiesten Yhdistyksen julkaisema*. Kahdeksas vuosikerta. SLY: Helsinki, 125-138.
- Serlachius, Allan (1910b): *Lainopin alkeet. Helppotajuisesti esittänyt rikosoikeuden professori Allan Serlachius*. WSOY: Porvoo.
- Serlachius, Allan (1912): *Suomen rikosoikeuden oppikirja 2 osa (I puolisko)*. Otava: Helsinki.
- Serlachius, Allan (1919): *Suomen rikosoikeuden oppikirja. Ensimmäinen osa, yleiset opit*. Toinen painos. Otava: Helsinki.

- Serlachius, Allan (1920a): *Ehdotus uudeksi rikoslaiksi I, Yleinen osa*. Kirj. professori Allan Serlachius oikeusministeriön toimeksiannon johdosta. Valtioneuvoston kirjapaja: Helsinki.
- Serlachius, Allan (1920b): Yleiset pääraangastukset vastalaadittavassa Suomen rikoslaissa. *Lakimies* (18), 1-9.
- Serlachius, Allan (1940): *Suomen rikosoikeuden oppikirja. Ensimmäinen osa, yleiset opit*. Kolmas painos. Muuttuneen lainsäädännön mukaisin korjauksin ja täydennyksin julkaisseet B.A. Salmiala ja Brynolf Honkasalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino: Helsinki.
- Silverstolpe, Fredrik (1989): Äktenskap mellan kvinnor under 1600- och 1700-talen. *Lambda Nordica* (1)1, 188-204.
- Sinervo, Elvi (1978): *Novellit*. Love Kirjat: Helsinki.
- Sinkkonen, Lassi (1992): Solveigin laulu. Seitsemäs painos. (Alkup. 1971, Söderström: Porvoo.) WSOY: Porvoo, Helsinki, Juva.
- Sivenius, Pia (1993): Nimeksi. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* (6)1, 38-42.
- Sorainen, Antu (2000a): Sexuality 2000-symposium, Oslo 18.-19.2000. *Naistutkimustiedote* (20)2-3, 21-24.
- Sorainen, Antu (2000b): The heteronormativity of the Finnish criminal law in 1889 and 1999. In ”Kriminaliteten er ikke hva den var” – Avviket i historisk lys. *Rapport fra NSJKs 42. Forskerseminar Bergen, Norge 2000*. Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi – Scandinavian Research Council for Criminology, 82-85.
- Stålström, Olli (1997): *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu*. Gaudeamus: Helsinki.
- Stychin, Carl F. (1995): *Law's Desire. Sexuality and the Limits of Justice*. Routledge: London and New York.
- Stychin, Carl F. (2003): *Governing sexuality: The Changing Politics of Citizenship and Law Reform*. Hart: Oxford and Portland, Oregon.
- Svensson, Arne & Wendel, Otto (1955): *Rikospaikkatutkimus*. Johdannon kirjoittanut Harry Söderman, suomentanut Henry Stenlund. Valtioneuvoston kirjapaino: Helsinki.
- Söderman, Harry & Fontell, Ernst (1934): *Rikostutkimustekniikan opas*. Sovitellen suomentanut ja oloihimme soveltuvilla lisäyksillä varustanut Y. Ropponen, Valtion Poliisikoulun johtaja. Kuvitettu. WSOY: Porvoo & Helsinki.
- Taipale, Ilkka (2003): *Miessonaatteja sorron yöstä*. Kustannus Oy Kunnia: Helsinki.
- Tarkka, Pekka (1996): *Pentti Saarikoski, vuodet 1937-1963*. Otava: Helsinki.
- Topelius, Zacharias (1953): Kuninkaan hansikas. Historiallinen kertomus Kustaa III:n ajalta. Suomentanut Ilmari Jäämaa. Teoksessa Topelius, Zacharias: *Talvi-iltain tarinoita*. Kuudes painos. [Orig. *Vinterqvällar* 1881, Helsingfors.] WSOY: Porvoo, Helsinki.
- Träskman, P.O. (1990): Om ”menniskior som af sathan och sin onda begiärelse låter förföra sigh.” *Historisk Tidskrift för Finland* (75)2, 248-263.
- Tulenheimo, Antti (1914): Siveellisyysrikoksista alaikäisiä vastaan. *Lakimies* (12), 6-25.
- Tulenheimo, Antti (1930): Tuleeko uuden rikoslakimme pyrkiä ratkaisemaan n.k. teoreettisia kysymyksiä? *Lakimies* (28), 200-233.
- Turner, William B. (2000): *A Genealogy of Queer Theory*. Temple University Press: Philadelphia.
- Tyynilä, Markku (1989): Rikoslaki Suomen Venäjän suhteiden kompastuskivenä. Teoksessa Lahti, Raimo (toim.): *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI Rikosoikeuden juhluvuonna 1989*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 185. SLY: Helsinki, 73-82.
- Törnudd, Patrik (1989): Turhat pykälät. Teoksessa Lahti, Raimo (toim.): *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI Rikosoikeuden juhluvuonna 1989*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 185. SLY: Helsinki, 478-486.
- Uimonen, Minna (1999): *Hermostumisen aikakausi. Neuroosit 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomalaisessa lääketieteessä*. Bibliotheca Historica 50. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki.

- Utriainen, Terttu ja Laitinen, Pirjo (2004): Oikeusantropologian mahdollisuudet väkivaltatutkimuksessa. *Suomen Antropologi*: Antropologia ja oman kulttuurin kritiikki – Juhlajulkaisu Anna Maria Viljaselle (29)3, 22-29.
- Utrio, Kaari (2003): 50-luvun nuoruus. Teoksessa Linnilä, Kai, Linnilä, Lauri, Pukkila-Toivonen, Hanna, Savikko, Sari, Utrio, Meri (toim.): *Iloinen 50-luku: Purkkaa, unelmia ja sotakorvauksia*. Gummerus: Jyväskylä, 30-46.
- Visker, Rudi (1995): *Michel Foucault: Genealogy as Critique*. Translated by Chris Turner. Verso: London, New York.
- Vuori, Jaana (2001): *Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa*. Tampereen Yliopistopaino: Tampere.
- Wahlberg, Markus (1989): G.W.F. Hegelin ja K.G. Ehrströmin rangaistusteorian ykseydestä eroavuudessaan. Teoksessa Lahti, Raimo (toim.): *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI Rikosoikeuden juhluvuonna 1989*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 185. SLY: Helsinki, 193-522.
- Wahlberg, Markus (2003): *Den finska straffrättsvetenskapens födelse I: Calonius, Ehrström och den finska straffrättsvetenskapens födelse*. Publikationer från Juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet. Forum Iuris: Vammala.
- Westermarck, Edvard (1933): *Moraalin synty ja kehitys I: Siveelliset yleiskäsitteet*. Suomentanut Emerik Olsoni. Orig. 1906+1908. WSOY: Porvoo & Helsinki.
- Westermarck, Edvard (1936): *The Future of Marriage in Western Civilization*. Macmillan and co: London.
- Weston, Kath (1997): *Families We Choose: Gays, Lesbians and Kinship*. Paperback version with a new Preface. (Orig. 1991.) Columbia University Press: New York.
- Weston, Kath (1998): *Longslowburn: Sexuality and Social Science*. Routledge: New York & London.
- Wickman, Jan (2001) *Transgender Politics: The Construction and Deconstruction of Binary Gender in the Finnish Transgender Community*. Åbo Akademis Förlag: Åbo.
- Wilde, Oscar (1907): *De Profundis*. (Orig. 1905.) Englannin kielestä suomentanut Helmi Setälä. Alkulauseen kirjoittanut Gunnar Castrén. Kustannusosakeyhtiö Otava: Helsinki.
- Wilde, Oscar (1911): *De Profundis*. 15th edition. (Orig. 1905.) Methuen: London.

Julkaisemattomat kirjoitukset:

- Gerodetti, Natalia (2002): *Modernising Sexualities: Towards a Socio-Historical Understanding of Sexualities in the Swiss Nation*. Ph.D. dissertation, Department of Sociology & Social Policy, University of Leeds.
- Hirvonen, Eve (2005): Alina ja Silja. Teoksessa Mustola, Kati & Suhonen, Marja (toim.): *Sydänystäviä, rikollisia, meikäläisiä. Naisten välisen rakkauden historiaa ja nykypäivää*. Yliopistopaino: Helsinki. (Ilmestyy 2005.)
- Hirvonen, Eve & Sorainen, Antu (1992): Forbidden deeds: a case study of fornication between two women in Finland in the 1950s. Textbook for the summer course on gay and lesbian studies *Polymorphology: Lesbian and Gay Sexualities in Cultural Praxis. Anthropological and Historical Approaches to Lesbian Cultures*. University of Amsterdam.
- Hänninen, Helena (2003): Menneisyydestä tulevaisuuteen. Saamelaisen kulttuurin itseshallintolainsäädännön aiheuttamasta keskustelusta Enontekiöllä. Julkaisematon kulttuuriantropologian pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Juvonen, Tuula (2004): Nyt se näkyy, nyt taas ei. Heteronormatiivisuus ja homoseksuaalisuuden esillepano Helsingin Sanomissa. *Tiedotustutkimus* 27 (2), 34–55.

- Karma, Helena (2005): Teoreettisia pohdintoja tuomioistuinten tapahtumatulkintojen, tiedon ja totuuden suhteista. Teoksessa Honkatukia, Päivi & Karma, Helena & Niemi-Kiesiläinen, Johanna & Ruuskanen, Minna (toim.): *Diskurssianalyysia juristeille*. WSOY: Helsinki. (Julkaistaan syksyllä 2005.)
- Lundahl, Pia (2001): *Intimitetens villkor. Kön, sexualitet och berättelser om jaget*. Avhandling, Etnologiska institutionen, Lunds universitet.
- Löfström, Jan (1994): *The Social Construction of Homosexuality in Finnish Society, from the Late Nineteenth Century to 1950's*. A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy. Department of Sociology, University of Essex.
- Månsson, Ulf (1983): *Homosexuella, rätt och rättvisa*. Avhandling för juris kandidatexamen för professor Per Ole Träskman. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta: Helsinki.
- Pulkkinen, Tuija (2004): *The Paradox of Too Much and Not Enough of Identity*. Paper delivered at the conference "Playing the Field: The Politics and history of Gender and Sexuality", April 23-24, Columbia University.
- Schuyff, Judith (1994): *Een stilzwijgende samenzwering: Lesbische vrouwen in Nederland, 1920-1970*. Tohtorinväitöskirja Leidenin yliopiston teologiseen tiedekuntaan 17.3.
- Sorainen, Antu (1995): Uskonsisaria ja talontyttäriä: Naisten välistä haureudenharjoittamista koskevia oikeustapauksia 1950-luvun Itä-Suomesta. Kulttuuriantropologian pro gradu –työ. Kansatieteen laitos: Helsingin yliopisto.
- Sorainen, Antu (2005): Seikkailuja seksuaalisuuden rajamailla. Mustola, Kati & Suhonen, Marja (toim.): *Sydänystäviä, rikollisia, meikäläisiä. Naisten välisen rakkauden historiaa ja nykypäivää*. Yliopistopaino: Helsinki. (Ilmestyy 2005.)
- Valkonen, Sanna (2004): *Saamelainen subjektiivisuus, ruumiillisuus ja vastarinta – saamelaista identiteettipolitiikkaa ja ei-identiteettejä*. Esitelmä Jyväskylän Naistutkimuspäivillä 20.11.2004.

Lähdejulkaisut:

- Suomen *Virallinen Tilasto XXIII*. Oikeustilastoa A: Poliisin tietoon tullut rikollisuus 89 vuosina 1951 ja 1952. Helsinki 1954.
- *Amnesty International Publications*. Crises of hate, conspiracy of silence. Torture and ill-treatment based on sexual identity. London 2001.
- *Seksuaalirikokset: Rikoslakiprojektin ehdotus*. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 8/1993. Hakapaino: Helsinki.
- *Korkeimman oikeuden lausunto Valtioneuvostolle*.
- *Seksuaalirikoskomitean mietintö (1968)* Komiteamietintö 1967: A 12.
- *Hallituksen esitys HE 9/1939*.
- *Hallituksen esitys HE 52/1970*.
- *Hallituksen esitys HE 6/1997*.
- *Ehdotus uudeksi rikoslaiksi*. Helsinki 1922.
- *Ruotsin Waltakunnan Laki*, hyväksytty ja noudatettavaksi otettu Waltiopäivillä vuonna 1734. Ynnä niiden lisäysten, muutosten ja selitysten kanssa, jotka ovat voimassa Suomen Suuriruhtinanmaassa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 54 Osa 1877. SKS: Helsinki.

Arkistot:

(paikkakuntien ja diaarinumeroiden sijasta mainitaan vuosiluvut henkilöiden suojaamiseksi)

- *Ote tuomiohuettelosta*. Tehty erään pitäjän käräjäkunnan kihlakunnanoikeudessa II neljänneksellä 1951.
- *KKO* 1954.
- *KKO* 1959.
- *Tuomiohuettelot*: Erään pitäjän kihlakunnanoikeus/eräs käräjäoikeus, 1955.
- *Esitutkintakaavake* N:o 1: Henkilötutkinta. 06789/52.
- *Esitutkintakaavake* N:o 2: Tutkittavan itsensä antamia henkilötietoja. *Poliisikuulustelupöytäkirjat* vuosilta 1950-1960 (nimismiehen rikosilmoitukset, rikosasiain pöytäkirjat ja lopulliset rikosasiat 1950-1960 ja poliisilaitoksen rikososaston rikospoliisin rikosasiain pöytäkirjat 1950-1960).
- *Poliisilaitos, järjestysosasto, vuoden 1950 ja 1951 pöytäkirjat*; luettelo syytetyistä, asianomistajista ja asioista päiväyksen ja diaarinumeron mukaan.
- Huolto-, kunnan- ja sosiaalilautakunnan *pöytäkirjat*: Yrttilehto-kansio.
- *Sosiaaliministeriön päätös* 1951.
- *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto* SKS/KRArk 1993: Homoseksuaalisuuskysely.
- Tage-Jensen, S. (1926): *Tutkimuksista rikospaikalla*. Valtioneuvoston kirjapaino: Helsinki. (Sisäasiainministeriö: Säilytettävä viraston arkistossa. Kuopion poliisimuseon omaisuutta.)

Yksityshenkilöiden hallussa olevia aineistoja:

Hirvonen, Eve (1995): *Vuosien 1946-1959 alioikeuksien päätöksiä koskeva julkaisematon tutkimusaineisto*.

Mustola, Kati (1995): *Julkaisematon aineisto oikeustilaston henkilökorteista*.

Hakuteokset:

- *Tietosanakirja* (1911): Kolmas osa Haggard-Kaiverrus. Tietosanakirja-osakeyhtiö: Helsinki.
- *Tietosanakirja* (1916): Kahdeksas osa Ribot-Stambul. Tietosanakirja-osakeyhtiö: Helsinki.
- *Iso tietosanakirja* (1937): Kahdestoista osa Siemen-Suomyrtti. Otava: Helsinki.
- *Otavan iso tietosanakirja* (1964): Encyclopaedia Fennica. Oikeustieteen artikkelien kirjoittajaryhmän johtaja Bruno A. Salmiala. Otava: Helsinki.
- *Suomen kansallisbiografia 1* (2003): Studia Biographica 3:1. SKS: Helsinki.
- *Suomen kansallisbiografia 1* (2004): Studia Biographica 3:3. SKS: Helsinki.
- Hakulinen, Y.J. (1944): *Suomalais-ruotsalais-saksalainen lakikielen sanakirja hakemistoineen*. WSOY: Porvoo, Helsinki.
- Hakulinen, Y.J. (1974): *Uusi lakikielen sanakirja*. Laki- ja liikekielen sanastoa suomi-ruotsi-saksa. Ruotsin- ja saksankielinen hakemisto. WSOY: Porvoo, Helsinki.
- Häkkinen, Kaisa (2004): *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. WSOY: Helsinki.

Haastattelut:

(yksityishenkilöiden nimien sekä haastattelupaikkakuntien sijasta mainitaan päivämäärät henkilöiden suojaamiseksi)

- Erkki Eskelinen, poliisi, 29.10.1996. Haastattelu tehty yhdessä Eve Hirvosen kanssa.
- ”Aaro Joukonen”, Alinan veljenpoika, todistajana oikeudessa, 28.10.1996 (peitenimi, jonka asianomainen hyväksynyt). Haastattelu tehty yhdessä Eve Hirvosen kanssa.
- Yrttilehdon naapuritalon asukas 1950-luvulla, 12.12.1995 (salainen).
- Yrttilehdon miesasukas 1950-luvulla, 4.8.1995.
- Liisa Hartikainen ja Leena Ollikainen, 30.10.1996. Haastattelu tehty yhdessä Eve Hirvosen kanssa.
- Juhani Hassinen, 30.10.1996. Haastattelu tehty yhdessä Eve Hirvosen kanssa.
- Erkki Karppinen ja Kalevi Pitkänen, asianajajia, 29.10.1996. Haastattelu tehty yhdessä Eve Hirvosen kanssa.
- Kalevi Kempainen, käräjäoikeuden tuomari, puhelimesta 29.10.1996 (kieltäytyi haastattelusta).
- Eero Mäkinen, käräjäoikeuden tuomari, puhelimesta 29.10.1996.
- Sosiaalisihteeri 12.12.1995.
- Sosiaalilautakunnan opettajajäsen vuonna 1952, kotiseutumuseon johtaja, 4.8.1995 ja 12.12.1995.
- Timo Tanskanen, asianajaja, 30.10.1996. Haastattelu tehty yhdessä Eve Hirvosen kanssa.
- Kaarina Toroi, tutkintasihteeri, 6.10.1999 (edesmennyt).
- Kunnansihteeri 4.8.1995.
- Alinan naapuri, puhelimesta 29.10.1996 (salassa pidettävä asianomaisen toivomuksesta).
- Yrttilehdon ”johtaja”, 12.12.1995 (salassa pidettävä asianomaisen toivomuksesta).
- Yrttilehdon alkuperäinen asukas, 4.8.1995 (salassa pidettävä asianomaisen toivomuksesta).
- Alinan naapuri ja etäsukulainen, puhelimesta 29.10.1996 (salassa pidettävä asianomaisen toivomuksesta).

Lehtiartikkelit:

- *Suomen Antropologi* (2004: 29;3): Antropologia ja oman kulttuurin kritiikki. Juhlajulkaisu Anna Maria Viljaselle.
- *Helsingin Sanomat* (2003): *Antropologi tutki naisten haureustuomioita 11.1.*
- *Helsingin Sanomat* (2005): *Johannes Koskinen hedelmöityshoidosta 25.7.*
- Sintonen, Kirsti (2005): Missä hyvän mediajulkisuuden rajat? Tammiseminaarin aiheena tiedeviestintä. *Acatiimi* (8)2, 30-31.
- Taylder, Sian (2002): Cuerpo Libre o Muerte. *Diva: Lesbian life&style*. 72(5): 20-22.
- *Z-lehti* (5/2004): Väriä valtuustoon.

Www-sivut:

- Olavi Heinonen (2005): Suomen rikosoikeuskulttuurin suuri linja. *Vankeinhoidon koulutuskeskus*. (Päivitetty 15.2.2005.) <http://www.vhkk.fi/ukh/9841.html>.
- http://www.mask.org.za/SECTIONS/AfricaPerCountry/ABC/sierra%20leone/sierra%20leone_index.html (haettu 5.9.2005)
- YLE Arkki: (haettu 5.9.2005): <http://194.252.88.3/radioarkistoweb.nsf/sivut/poliitikko?opendocument&pageid=Content145802783B2>

Suulliset tiedonannot:

- Heini Kainulainen 2.3.2005.
- Harri Kalha 9.3.2005.
- Timo Korander 28.2.2005.
- Joanna Mizielska 13.10.2004.
- Johanna Niemi.-Kiesiläinen 2.3.2005.
- Laura Stark 26.1.2005.
- Désirée Söderlund (puhelinkeskustelu) 26.1.2005.
- Anna Vanhala 1.3.2005.

Antu Sorainen

Abstract in English

Accidental Criminals? Women's same-sex fornication trials in Eastern Finland during the 1950s.

The main focus of the research is on the genealogy of women's same-sex fornication in Finnish criminal law from 1889/1894 to 1971. Why were women included in the concept of same-sex fornication in Finland and why, where, and when was the law put into effect? Which women were tried, how did the trial proceedings evolve, and what kind of effects did the trials have afterwards? Which concepts were used?

These questions have been approached through the analysis of the Finnish Penal Code, the criminal law science and four trial proceedings in Eastern Finland during the 1950s. The research draws on the epistemology of the closet and the concept of heteronormativity adapted from queer theories. It is method critical in utilising ethnography, micro history and feminist ethical self-reflection. The research consists of six scientific refereed articles (see appendix) and of a theoretical introduction.

The main results of the research are: 1) The genealogy of Finnish decency [Sittlichkeit] can not be researched without oral histories, due to the late modernisation of Finnish society and the legal system, which does not follow the pattern of English, French and German societies. 2) The inclusion of women's same-sex fornication in the Finnish Penal Code is not incomprehensible when compared to the early modern European legislations and court practices. Women have been punished for the sins of Sodom, though not directly under the 1734 Swedish law. 3) Fornication and decency were ambivalent concepts in the 1889/1894 law, and juridical authorities offered controversial interpretations of them during the late 19th and early 20th centuries. 4) A peak in women's convictions occurred in the 1950s, and most of the trial proceedings took place in rural Eastern Finland. Neither the state nor the police were active in prosecuting; instead, the trial proceedings began "by accident". 5) From 1940 to 1960 police training lacked instructions concerning the interrogation of women suspected of same-sex fornication. 6) The figure of the penitent woman was produced in the chiasmic encounter of confession and police interrogation which moulded and was moulded by the epistemological matrix of shame, honour, and decency. Women's speech acts were judicialised as confessions which enabled the disciplinary tampering with the women's bodies. 7) Gender and personality, more than sexuality, or "criminality" defined the status of the convicted women in their village communities after the trials. 8) Relations between police training, sexuality, and decency have not been well researched in Finland. 9) Decriminalisation in 1971 did not mark the end of homophobic legal discourse, even though the 1999 reform of sexual crimes took the form of gender neutral conceptualisation.

Appendix: Articles

1. Kyseenalaistettuja sukupuoliä ja seksuaalisuuksia. Queer- ja lesbotutkimuksen suhteita antropologiaan. Suomen Antropologi - Journal of the Finnish Anthropological Society 1996, 21;4, 15-26.
2. Naiset sodomiitteina? Naistenkeskinen haureus suomalaisessa oikeusjärjestelmässä. Tiede & Edistys 1996, 21;3, 211-223.
3. The power of confession: The role of criminal law and courtpractices in the production of knowledge concerning sexuality between women: Finland in the 1950s. In Journal of Homosexuality, Special Double Issue 1998, 35;3/4: Scandinavian Homosexualities: Essays on Gay and Lesbian Studies (ed. Jan Löfström). New York: The Haworth Press, 117-138.
4. Rikollisia sattumalta. Oikeustapauksia naisten keskinäisestä haureudesta 1950-luvun Itä-Suomesta. In Rahikainen, Marjatta (ed.) Matkoja moderniin. Historiallinen Arkisto – Historical Archives, Societas Historica Finlandiae 107. Helsinki: SHS 1996, 187-212.
5. Foreign Theories and Our Histories: The Emergence of the Modern Homosexual and Local Research on Same-Sex Sexualities. Suomen Antropologi - Journal of the Finnish Anthropological Society, Special Volume “Sex Outlaw” (ed. Antu Sorainen) 1999, 24;3, 61-74.
6. Rikoslain heteronormatiivisuus ja seksuaalinen lainsuojattomuus: saman sukupuolen välisen seksuaalisuuden säätely Suomen rikoslain historiassa. Naistutkimus - Journal of the Finnish Women’s Studies, special volume “Sex Outlaw” (eds. Johanna Oksala and Antu Sorainen) 2000, 13; 2, 8-27.